

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

TEISĖS FAKULTETAS

TEISĖS FILOSOFIJOS IR ISTORIJOS KATEDRA

JOLITA GESTAUTAITĖ

Teisės fakultetas

teisės ir valdymo programa

valstybinis kodas 621M90022

TEISINGUMAS TEISMŲ PRAKTIKOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas:

prof. dr. Saulius Arlauskas

Vilnius, 2012

TURINYS

ĮVADAS	4
1. LYGYBĖS PRINCIPAS IR ŽMOGAUS TEISĖS	
1.1. Lygybės ir teisingumo santykis	7
1.2. Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinis pobūdis	11
1.3. Diferenciacija kaip lygybės principo elementas	14
1.4. Teisė kreiptis į teismą – universalumo ir absoliutumo aspektai	19
1.5. Teisė į kreiptis į teismą, kaip teisės į gerą valdymą išraiška	24
1.6. Lygybė įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijos bei pareigūnams	27
1.7. Viešumo ir bylos išnagrinėjimo per įmanomai trumpiausią laiką reikalavimai	30
2. INSTITUCINIS TEISMO IR TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMAS	
2.1. Valdžių padalijimo principo reikšmė užtikrinant teismų nepriklausomumą	35
2.2. Teisėjų korpuso formavimo konstitucinė tvarka kaip institucinio nepriklausomumo garantas	37
2.3. Teismų savivalda kaip teismų nepriklausomumo užtikrinimo instrumentas.....	40
2.4. Vidinio pavaldumo nebuvimas teismų sistemoje	43
3. TEISĖJŲ NEŠALIŠKUMO PRINCIPAS IR JO ĮGYVENDINIMO PROBLEMA	
3.1. Nešališkumo samprata	44
3.2. Ypatingas teisėjų statusas, kaip nešališkumo garantas	45
3.3. Sąžiningumo principas ir jo taikymas teisėjų veikloje.....	47
3.4. Profesinio ir etinio pobūdžio reikalavimai teisėjams	51
3.5. Niekas negali būti teisėju savo paties byloje	54
4. TEISINGO TEISMO SPRENDIMO PRIĖMIMO PRIELAIDOS	
4.1. Diskusija dėl teismų klausymo tik įstatymo principo turinio	56
4.2. Teismo diskrecijos teisė ir jos ribų problema	60
4.3. Protingumo kriterijus	65
4.4. Proporcingumo principo paisymas kaip protingumo išraiška	68
4.5. Teismo sprendimas, kaip baigiamasis teisingumo įvykdymo aktas	70
4.6. Teismo sprendimo apskundimas – galimybė patikrinti sprendimo teisingumą	73
5. TEISMO NEPRIKLAUSOMUMAS prieš VISUOMENĖS TEISĘ ŽINOTI	
5.1. Teismo nepriklausomumas ir teisė žinoti – ar įmanoma suderinti?	77
5.2. Ar pasitikėsime teismais?	79
IŠVADOS	84
LITERATŪROS SĄRAŠAS	86
SANTRAUKA	96
SUMMARY	97

SUTRUMPINIMAI

Lietuvos Respublikos Konstitucija – Konstitucija.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas – Konstitucinis Teismas.

Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas – CK.

Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas – CPK.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas – BPK.

Europos Žmogaus Teisingumo Teismas – EŽTT.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija – Konvencija.

IVADAS

„*Fiat iustitia, et pereat mundus*“¹ – be spėjamo šio posakio autoriaus, imperatoriaus Ferdinando I (1503 – 1564 m.), kiti jį vartojo tik kaip retorinį klausimą: ar teisingumas turi triumfuoti, jei iškyla grėsmė pasauliui? Vienintelis mąstytojas, išdrįšęs ignoruoti klausimo esmę, buvo Imanuelis Kantas, kuris drąsiai aiškino, kad tapęs priežodžiu šis posakis, jį persakius paprastai, reiškia: teisingumas turi nugalėti, net jei dėl to turėtų žūti visi pasaulio nenaudėliai.²

Teisingumas – universalus ir įvairiapusis principas – kaip vertybinė kategorija yra naudojamas įvairiose srityse: teisingumo siekis dažnai deklaruojamas politikoje, sociologija teisingumą vertina kaip tinkamą materialinių išteklių, gėrybių paskirstymą, filosofams – tai vertybinė kategorija, dėl kurios tikrosios prasmės nepalaujama diskutuoti. Moralinė prasme teisingumas yra vertybinis kriterijus, pagal kurį vertinami visi asmenų poelgiai. „Tačiau be teisingumo, kaip moralinės valios bruožo, egzistuoja kita teisingumo sąvokos reikšmė, pasak J. Rawlso, tai – *institucinis teisingumas* (institucijų dorybė). Institucinis teisingumas numato žmonių socialinių santykių reguliavimą *visuotinai priimtinu*, vadinasi, legitimiu būdu.“³ Teisine prasme teisingumas – tai pamatinis demokratinės visuomenės principas, kurio įsiviešpatavimo teisinėje sistemoje siekiama specialiomis – teisinėmis priemonėmis. Viena iš tokių priemonių – socialinių konfliktų sprendimas remiantis teise ir tokiu būdu sureguliuojant konkrečius tam tikroje situacijoje susiklostančius visuomeninius santykius. Natūralu, kad žmogui gali kilti klausimas, kodėl jis turi paklusti valstybės nustatytai tvarkai ir sutikti su teismų vykdomu teisingumu, o ne pačiam imtis teisingumą vykdyti. Tačiau neegzistuoja ta viena universali tiesa, kurią galima būtų pritaikyti kiekvienu atveju. Teisingumas – tai nuostata, apibrėžianti taisykles, vadovaujantis kuriomis turi būti sprendžiami konfliktai, tačiau taip pat yra reikalinga ir institucija, kuriai būtų suteikti įgaliojimai, išklausius skirtingas nuomones, pasakyti kuri pusė kiekvienu konkrečiu atveju yra teisi. „Kadangi teisės norma suteikia vienai pusei teisę reikalauti, tad jei teisės norma nebūtų įvykdoma, įgaliotasis asmuo turėtų nuostolio, būtų nuskriaustas. Todėl teisė nepalieka savo normų vykdymo laisvai žmonių valiai, bet duoda tam tikrų priemonių, kad galima būtų žmones priversti jas vykdyti. Tos priemonės yra teismas.“⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje.

Darbo sistemiškumas. Akivaizdu, kad teisingumas savo turiniu yra plati kategorija, tad, kiek tai leidžia magistro baigiamojo darbo apimtis, teisingumą, kaip teismų veiklos pamatinį principą šiame darbe siekiama visapusiškai atskleisti ir pateikti teisingumo, kaip teisės principo užimamos vietos

¹ tegul triumfuoja teisingumas, nors pasaulis ir pražūtų.

² Arendt H. *Tarp praeities ir ateities*. Aidai, 1995. P. 252.

³ Arlauskas S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011. P. 204.

⁴ Leonas P. *Raštai II tomas. Teisės enciklopedijos paskaitos*. Vilnius, 2005. P. 111.

teismams priimant sprendimus, kompleksinę analizę. Šiuo tikslu pirmame darbo skyriuje pasirinktą temą siekiama atskleisti per lygybės, kaip integralaus teisingumo principo elemento, analizę bei teisės į teismą įgyvendinimo sąlygų aptarimą. Antras darbo skyrius skirtas institucinio teismo ir teisėjų nepriklausomumo principo, kaip garantijų, sudarančių sąlygas teisingo sprendimo priėmimui, analizei. Atsižvelgiant į tai, kad teisingas teisinis sprendimas priklauso ne tik nuo išorinio teismo ir teisėjų nepriklausomumo garantijų, tačiau yra reikšmingos ir paties teisės taikytojo – teisėjo – vidinės vertybės, įsitikinimai, profesinės ir etinės savybės, trečiame skyriuje analizuojamas teisėjų nešališkumo principas ir jo įgyvendinimo problema. Ketvirtame darbo skyriuje aptariamos teisingo teismo sprendimo priėmimo prielaidos: diskutuojama dėl teismų klausymo tik įstatymo principo turinio, analizuojama teismo diskrecijos teisė, aptariami protingumo bei proporcingumo principai ir jų taikymas priimant sprendimus, taip pat aptariami reikalavimai, keliami teismo sprendimui. Darbas baigiamas penktu skyriumi, kuriame analizuojama teismo nepriklausomumo ir visuomenės teisės gauti informaciją priešprieša bei pasitikėjimo/nepasitikėjimo teismais prielaidos.

Aktualumas. Tai, kad išsprendęs teisinį ginčą, teismas priimtų teisingą sprendimą yra reikšminga tiek kiekvienam asmeniui atskirai, tiek ir visai visuomenei. Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą – viena iš pamatinių teisių ir yra kitų žmogaus teisių apsaugos garantas. Pasirinktos magistro baigiamojo darbo temos aktualumą sąlygoja tai, kad šiuo metu Lietuvos visuomenėje plačiai diskutuojama dėl teismų gebėjimo vykdyti pagrindinę savo funkciją – įgyvendinti teisingumą: keliamas pasitikėjimo teismais klausimas, pasitaikė kitų valdžių subjektų kišimosi į teismų veiklą apraiškų, apie vykstančius teisminius procesus plačiai diskutuojama viešojoje erdvėje, kartais nepagrįstai plečiamos kritikos ribos teisminės valdžios atžvilgiu, o patys teisėjai vis dažniau suvokiami kaip priklausomi ir įtakojami politikų.

Ištirtumas. Darbo problematika nėra visiškai nauja – teisingumas, kaip etinė, moralinė, socialinė, o kartu ir teisinė kategorija yra aptarta daugelio, tiek šiuolaikinių, tiek ankstesnių amžių mokslininkų bei filosofų darbuose. Platonas, Aristotelis, Tomas Akvinietis, Š. L. Monteskjė, T. Hobbsas, J. Lockas, H. Kelsenas, H. L. A. Hartas, G. W. F. Hegelis, R. Dworkinas, A. F. Hayekas, B. Barry, J. Rawlsas ir kt. yra svarstę teisingumo principo reikšmę įvairiais aspektais. Lietuvių autoriai savo darbuose taip pat yra plėtoję teisingumo, kaip vieno iš teisinės valstybės pagrindų, universalios teisės ar socialinių santykių principo, temą (P. Leonas, A. Volanas, S. Arlauskas, T. Birmontienė, E. Jarašiūnas, E. Kūris, V. Mikelėnas, V. Nekrošius, L. Štarienė, A. Vaišvila ir kt.). Pavyzdžiui, V. Valančius 2000 m. nagrinėjo teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimą⁵, G. Baublys⁶ 2001 m. yra aptaręs teisingumo sampratą bei teisingumo ir teisėtumo sąveiką teismo sprendime.

Problema. Probleminis šios temos aspektas yra tas, kad Lietuvos Respublikos teisės aktai nedetalizuoja teisingumo principo turinio, apsiribodami pasakymu, kad teismas privalo taikyti

⁵ V. Valančius Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2000.

⁶ Baublys G. Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2001.

teisingumo principą kiekvienoje byloje, o teisingumo reikalavimo įgyvendinimo prielaidų apibrėžimą paliekant teismų praktikai. Taigi pagrindinis probleminis klausimas, į kurį šiame darbe bus siekiama atsakyti: kas sąlygoja teisingumo įgyvendinimą teismams sprendžiant teisinius ginčus ir priimant sprendimus.

Objektas. Teisingumo principas kaip teismo sprendimo pagrindas, bei teisingo sprendimo priėmimo prielaidos.

Dalykas. Siekiant visapusiškai ir išsamiai išnagrinėti pasirinktą temą, šiame darbe, teisingumo principo taikymo požiūriu, nagrinėjami Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartys, tarptautinių teisės aktų nuostatos, reglamentuojančios teismų ir teisėjų veiklą bei teisinė literatūra.

Tikslas. Šio darbo tikslas yra teisinės literatūros ir teismų praktikos analizės derinimas siekiant kompleksiskai išanalizuoti teisingumo principo, kaip objektyvaus teismo sprendimo priėmimo prielaidas ir pateikti jų sampratą.

Hipotezė. Teisingumas teismų praktikoje – tai praktikuojamos teisės ir teisės principų santykis, išreikštas baigiamajame teisingumo vykdymo akte – teismo sprendime.

Uždaviniai. Siekiant visapusiškai atskleisti pasirinktą temą, keliami šie uždaviniai:

- 1) atlikti lygybės principo, kaip esminės asmens teisių ir laisvių sąlygos, o ypač teisės į teismą, analizę;
- 2) atskleisti teismo ir teisėjų nepriklausomumo ir nešališkumo principo, kaip garanto, kad teismas įvykdys teisingumą, reikšmę;
- 3) atskleisti teisingo teismo sprendimo priėmimo prielaidas;
- 4) apžvelgti pasitikėjimo teismais problematiškumą ir aptarti priemones, kurios padėtų stiprinti visuomenės pasitikėjimą teismais.

Metodai. Siekiant apibrėžti vartojamų sąvokų ir terminų reikšmę, naudojamas lingvistinis metodas. Sisteminės analizės metodu grindžiama darbo struktūra, išskiriami teisingumo principo taikymo aspektai. Lyginamasis metodas taikomas lyginant skirtingų autorių išsakytas mintis ir nuomones, bei analizuojant teorijos ir praktikos santykį. Loginio bei apibendrinimo metodo pagalba apibendrinama išanalizuota tyrimo medžiaga bei formuluojamos išvados. Dokumentų analizės metodu remiamasi atliekant teismų jurisprudencijos analizę bei tiriant teisės aktų tekstus.

Šaltiniai. Šiame magistro baigiamajame darbe remiamasi užsienio bei Lietuvos mokslininkų darbais, tarptautiniais teisės aktais, Lietuvos Respublikos Konstitucija, Europos Žmogaus Teisių Teismo bei Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika.

1. LYGYBĖS PRINCIPAS IR ŽMOGAUS TEISĖS

1. 1. Lygybės ir teisingumo santykis

„Žmogaus prigimtinė teisė būti traktuojamam vienodai su kitais saugo žmogaus laisvės sritį, nes iš esmės žmogus yra laisvas tiek, kiek yra lygus su kitais“.⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija⁸ pradedama žodžiais: „visų žmonių giminės narių prigimtinio orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas“. Deklaracijos nuostatos pabrėžia, kad visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis, yra lygūs įstatymui ir nediskriminuojami turi teisę į lygią įstatymo apsaugą, bei kiekvienas asmuo turi visiškai lygią teisę, kad, nustatant jo teises ir pareigas ir jam pareiškus baudžiamąjį kaltinimą, jo byla teisingai ir viešai išnagrinėtų nepriklausomas ir nešališkas teismas⁹. Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalis skelbia, kad įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.

Pirmiausia reiktų paminėti, jog kalbant apie kiekvieno asmens teisę būti laikomu lygiu su kitais, arba apie kiekvieno asmens teisę lygiais pagrindais su kitais įgyvendinti savo teises, dažnai vartojamos dvi sąvokos: „lygybė“ ir „lygiateisiškumas“. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas terminą „lygybė“ apibūdina kaip lygią žmonių padėtį visuomenėje, o lygiateisiškumu įvardina vienodų teisių turėjimą¹⁰. Tam tikrą laiką Konstitucinis Teismas, interpretuodamas Konstitucijos 29 straipsnį, vienu atveju nurodydavo, kad šioje nuostatoje atsispindi „visų asmenų lygybės <...> principas“, kitu atveju šią nuostatą apibūdindavo kaip „asmenų lygiateisiškumo principą“. Štai A. Abramavičius¹¹ pažymi, jog ir teisinėje literatūroje kartais teigiama, kad minėtoje Konstitucijos nuostatoje įtvirtintas „asmenų lygiateisiškumo“, o kartais – „asmenų lygybės principas“, t. y. šios sąvokos vartojamos kaip sinonimai. Autoriaus nuomone, toks šių sąvokų tapatinimas, yra ne visai teisingas ir pagrįstas. A. Abramavičius nurodo, jog minėta Konstitucijos 29 straipsnio nuostata reiškia reikalavimą, kad šalies teisėje pagrindinės teisės ir pareigos kiekvienam asmeniui būtų įtvirtintos lygiai su kitais, be jokių išimčių, t. y. iš esmės ši nuostata reiškia diskriminacijos draudimą, tad minėtoje konstitucinėje nuostatoje išreikšta ne asmenų lygybė, o jų teisė turėti lygias teises – jų lygiateisiškumas. Autoriaus nuomone sąvoka „asmenų lygiateisiškumas“ tiksliau išreiškia minėtos konstitucinės nuostatos esmę ir paskirtį. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad nuo 2005 m. Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 29 straipsnį, paprastai nurodo, kad šiame straipsnyje įtvirtintas būtent asmenų lygiateisiškumo principas.

Štai J. Bieliauskaitė, pagrįsdama visų žmonių lygiateisiškumą, nurodo, jog „I. Kanto teorijoje aptarta valios laisvės ir autonomijos idėja suponuoja mintį, kad pirminiu suvereniteto šaltiniu gali būti

⁷ Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas // Valstybės žinios, 1996, Nr. 114-2643.

⁸ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

⁹ deklaracijos 1, 7, 10 straipsniai.

¹⁰ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Vilnius, 2000. P. 366.

¹¹ Abramavičius A. *Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje* // Jurisprudencija. 2006, Nr.12(90). P. 43.

laikomas žmogus¹². Apie žmogaus suverenumą rašo ir J. J. Rousseau, kurio visuomenės sutarties teorija teigia, kad „<...> žmogaus įgimtas suverenumas numatęs jo teisę savarankiškai valdytis, vadinasi – valdyti savo veiksmus <...>. Einant įgimtu žmogaus (kiekvieno gimusio individo) suverenumu ir įgimtomis subjektyvinėmis jo laisvės ir laisvo valdymosi teisėmis, niekas negalys kitų žmonių ir jų darbų valdyti ir niekas negalys būti kito ar kitų valdomas“¹³. Taigi suverenumas kaip gebėjimas savarankiškai priimti sprendimus, veikti ir tvarkytis savo valia yra būdingas kiekvienam žmogui ir suponuoja visų žmonių lygiateisiškumą.

Lygybė ir lygiateisiškumas dažniausiai minimi kaip pirminiai kriterijai kai sprendžiama kas yra teisinga, o kas – ne. Ir taip yra ne veltui, nes asmenų lygybė kartu yra tiek pagrindinė teisė savaime, tiek kitų pagrindinių teisių įgyvendinimo esminė sąlyga¹⁴, lygiateisiškumo principas „neretai yra ne tik neatsiejamas nuo kitų principų, bet ir integralus konkrečios asmens konstitucinės teisės elementas“¹⁵. Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad „konstitucinis asmenų lygiateisiškumo principas aiškintinas neatsiejamai nuo kitų Konstitucijos nuostatų, *inter alia* nuo nuostatų, įtvirtinančių asmens teises ir laisves“ ir pabrėžė šio konstitucinio principo sąsajas su Konstitucijoje įtvirtinta asmens teise kreiptis į teismą, asmens teise į teisingą ir nešališką teismą, Konstitucijoje įtvirtintu teisėjo ir teismų nepriklausomumu¹⁶. Visų žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo apimtis įstatymuose gali būti tikrinama lygiateisiškumo aspektu. Tačiau lygybė pati savaime dar nereiškia teisingumo. Lygybė yra tik vienas iš keleto glaudžiai tarpusavyje susijusių kriterijų, padedančių įvertinti kas yra teisinga, o kas ne. Kaip ne kartą pažymėjo Konstitucinis Teismas¹⁷, bendrąja prasme lygybė – tai konstitucinė žmogaus prigimtinių teisių būti traktuojamam vienodai su kitais garantija, užtikrinanti, kad teisėje pagrindinės teisės ir pareigos būtų įtvirtintos visiems vienodai ir kiekvieno asmens teisės ir laisvės būtų ginamos vienodai veiksmingomis priemonėmis. Štai Aristotelis yra pasakęs, kad „teisingais laikome veiksmus, kurių tikslas yra sukurti ir išsaugoti laimę ir visa, kas ją sudaro, visai piliečių bendruomenei“¹⁸. F. A. Hayekas nurodo, kad „teisė atsirado kaip pastangų užkirsti kelią neteisingam elgesiui rezultatas. Teisingumas reiškė vadovavimąsi principais, vienodai taikomais visiems, ir tuo jis skyrėsi nuo visų specialiųjų įsakų ar privilegijų, liečiančių atskirus individus ar jų grupes“¹⁹. Pratęsti šias Antikos mąstytojo bei praėjusio amžiaus austrų filosofo mintis galima Konstitucinio Teismo teiginiu, kad

¹² J. Bieliauskaitė. *Šiuolaikinė socialinės teisinės valstybės samprata*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2011. P. 57.

¹³ Römeris M. *Valstybė ir jos konstitucinė teisė*. 1 dalis. Valstybė. 1 tomas. Vilnius, 1995. P. 59. // pagal: J. Bieliauskaitė. *Šiuolaikinė socialinės teisinės valstybės samprata*. Daktaro disertacija: socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2011. P. 57.

¹⁴ Jarašiūnas E. *Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje* // Jurisprudencija, 2004, Nr. 52(44). P. 8.

¹⁵ Birmontienė T. *Šiuolaikinės žmogaus teisių konstitucinės doktrinos tendencijos* // Konstitucinė jurisprudencija, 2007, Nr. 1(5). P. 210.

¹⁶ Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 134-4819.

¹⁷ pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 1994 m. balandžio 18 d., 2000 m. birželio 30 d., 2008 m. rugsėjo 23 d., 2008 m. gruodžio 24 d., 2009 m. kovo 2 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai.

¹⁸ Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1990. P. 146.

¹⁹ Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. III tomas. Laisvosios visuomenės politinė tvarka*. Vilnius, Eugrimas, 1999. P. 146.

„teisingumo negalima pasiekti pripažįstant tik vienos grupės arba vieno asmens interesus ir kartu neigiant kitų interesus. Neįmanoma išspręsti interesų konfliktų suabsoliutinant vieno asmens teisių gynimo, kartu paneigiant kitų asmenų teises“²⁰. Taigi lygybės reikalavimas, tam kad taptų teisingumo principo dalimi, turi būti taikomas visiems. Teisinio reguliavimo prasme nė vienas asmuo nėra pranašesnis už kitą. Tačiau lygūs tarpusavyje tai nereiškia vienodi. Kiekvienas asmuo tapatina save su kažkuo: priskiria save tam tikrai grupei – tautinei, etninei, socialinei; gali tapatinti save su tam tikru gyvenimo būdu ar asmenybės išraiškos priemonėmis; žmonės gali vienyti religija, įsitikinimai, pomėgiai ir kita. Visa tai, su kuo žmonės save tapatina, iš vienos pusės, apibrėžia jų panašumus, kai tapatybės sutampa, ir skirtumus, kai tapatybės skiriasi. Niekam negalima uždrausti laikyti save tuo, kuo jis yra. Neigiant žmonių skirtumus, visi būtų suvienodinami, bet ar tai galima būtų vadinti lygybe? Žmonės gali būti panašūs, tačiau daugeliu požiūrių skiriasi. Lygybė reiškia ne tai, kad asmenys yra vienodi, o tai, kad tam tikrais atvejais jų skirtumams neteikiama reikšmės arba, šį teiginį Konstitucinio Teismo žodžiais galima persakyti iš kitos pusės: „patys asmenys būna skirtingi, ir leidžiant įstatymus tam tikrais atvejais į tai atsižvelgiama“²¹. Teisine prasme, asmenų skirtingumas neturi vaidinti visuomenėje jokio vaidmens. Pagrindines teises ir pareigas įstatymai įtvirtina kiekvienam asmeniui lygiai su kitais, be jokių išimčių. To reikalauja ir minėta Konstitucijos 29 straipsnio nuostata „įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs“. Valdžios ir valdymo institucijos, pagal savo kompetenciją, privalo užtikrinti, kad visuose jų rengiamuose ir priimamuose teisės aktuose būtų įtvirtintos lygios asmenų teisės, kad visuomenės nariai neturėtų pagrindo manyti, jog viena žmonių grupė pranašesnė už kitą. Tokiu būdu įtvirtinamas formalus visų asmenų lygiateisiškumas, tačiau ši, kiekvieno asmens teisė turėti lygias teises su kitais nėra detalizuojama. Formalus lygiateisiškumas nusako tik būdą kaip lygybės principas yra įtvirtintas teisės aktuose, tačiau nieko nepasako apie tai, kaip realiai šis principas turėtų būti įgyvendinamas, kad lygybė būtų pasiekta iš tikrųjų.

Taigi, formaliai visiems ir kiekvienam yra garantuojamos lygios teisės, bet ne visi turi vienodas galimybes tas teises įgyvendinti. Tai lemia nevienoda asmenų socialinė padėtis, gaunamos pajamos, skirtingi poreikiai, išsilavinimas ar gebėjimai. Kaip nurodo S. Arlauskas, „žmonių veiksnio laipsnis skiriasi. Skirtingo veiksnio asmenys susikuria skirtingas geroves, todėl atitinkamai yra skirtinga ir jų socialinė padėtis. Ir ypač svarbu, kad ši skirtinga padėtis, kitaip dar vadinama socialine diferenciacija, yra užprogramuota formalioje rinkos lygybėje, t. y. galimybėje turėti lygią formalią teisę laisvai veikti. Taigi formali rinkos lygybė suponuoja faktinę socialinę nelygybę arba faktiškai nelygią laisvę.“²² S. Arlauskas taip pat nurodo, kad, pavyzdžiui, J. Habermasas tokią dalykų padėtį laiko dėsninga: „Teisinis laisvės principas sukuria faktines nelygybes, nes ne tik įgalioja, bet ir skatina

²⁰ Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 106-2381.

²¹ Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 9-228.

²² Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P. 175.

skirtingus subjektus tomis pačiomis teisėmis diferencijuotai pasinaudoti; taigi išpildomi privačiai autonomiškos formos subjektyvūs teisiniai reikalavimai. Todėl teisinė lygybė negali veikti kartu su faktine lygybe (*zusammenfallen*)²³.

Taigi, kyla klausimas: ar nekreipiant dėmesio į žmonių skirtumus ir kiekvienam formaliai atseikėjus po lygiai nebus nusižengta teisingumo reikalavimui? Ar siekiant lygybės tik kaip vienodo elgesio su visais ir neatsižvelgiant į aplinkybes, lemiančias skirtingą asmenų padėtį visuomenėje, nebus iškreiptas lygybės, o kartu ir teisingumo reikalavimo turinys? Lygus nelygių žmonių traktavimas, nors ir atitinkantis formalios lygybės prieš įstatymą reikalavimus, realiai gali virsti didžiule faktine nelygybe, nesuderinama su teisingumo idėja.

H. L. A. Hartas²⁴ nurodo, kad svarbiausias teisingumo priesakas dažnai formuluojamas taip: „vienodas bylas traktuok vienodai“ <...> „o skirtingas bylas – skirtingai“. Tačiau H. L. A. Hartas kartu nurodo, jog pati savaime ši formulotė „yra neužbaigta ir nepapildyta negali pasiūlyti jokio aiškaus elgesio orientyro“. Autorius paaiškina, kad taip yra dėl to, jog „bet kuri žmonių grupė tam tikrais požiūriais yra panaši į bet kurią kitą žmonių grupę, bet kitais požiūriais skiriasi nuo jos, ir tol, kol nėra nustatyta, kurie panašumai ar skirtumai yra reikšmingi, minėta formulotė yra tik tuščia forma“. Norint užpildyti šią formą reikia nusibrėžti orientyrus, kurie padėtų įvertinti, kada turėtų būti nustatomas visiems vienodas teisinis reglamentavimas, o kuomet būtų galima pateisinti nevienodą reglamentavimą.

Dar 1997 m. Konstitucinis Teismas konstatavo, kad teisės kūrimo ir jos realizavimo procese teisės principai reiškiasi nevienodai ir pabrėžė, kad sprendžiant lygybės įstatymui klausimą reikia skirti: a) lygybės nustatymą įstatyme ir b) lygybės realizavimą taikant įstatymus²⁵. Formali lygybė nenurodo jokių konkrečių požymių ar aplinkybių, kada su asmenimis turi būti elgiamasi lygiai ir nepateikia kriterijų, kurie padėtų įvertinti, ar asmenys (jų teisinė padėtis) yra realiai lygūs. Formali lygybė, nepaisydama asmenų skirtingumo, tik tvirtina, nė vienas asmuo neturi būti traktuojamas kaip nelygus kitų atžvilgiu, tol, kol nėra įrodyta, kad tarp jų egzistuoja tam tikrų kriterijų, kuriais vadovaujantis tie asmenys gali būti skirtingai vertinami. Formali lygybė gali būti apibūdinta kaip minimalus lygybės reikalavimas, kurio turinį išplečia materialus (faktinis) lygybės reikalavimo taikymas. Formali lygybė atmeta nelygų traktavimą dėl su lygybės principu nesusijusių kriterijų, tačiau nepaneigia, kad siekiant teisingumo galima reikalauti nukrypti nuo formalijų lygiateisiškumo principo reikalavimų. Taigi lygybės principas dar nereiškia, kad siekiant jį įgyvendinti galima suvienodinti visas asmenų, kurių teisinė padėtis skiriasi, teises, nes taip elgiantis gali būti pažeistos kitos konstitucinės vertybės. Pavyzdžiui, visiems valstybės tarnautojams ar pareigūnams nustačius tokias pačias kaip ir teisėjams neliečiamumo ar kitas garantijas, galėtų kilti klausimas, ar toks teisinis

²³ Habermas J. *Faktizität und Geltung*. S. 500, 501. // pagal: Arlauskas S. *Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P. 176.

²⁴ Hart H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997. P. 267, 268.

²⁵ Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 104-2644.

reguliavimas neprieštarauja Konstitucijai. Taigi, realiam lygybės principo įgyvendinimui reikia suformuluoti konkrečius kriterijus, kurių pagrindu galima būtų pateisinti nevienodą teisinių santykių reglamentavimą. Tai yra vienas teisingumo užtikrinimo uždavinių. Tuo tikslu yra formuluojami vadinamieji „materialūs“ teisingumo principai, kurie „formalią lygybę“ užpildo „materialiu turiniu“.

1.2. Žmogaus teisių ir laisvių prigimtinis pobūdis

Šiuolaikinė žmogaus teisių ir laisvių samprata susiformavo vystantis filosofijai ir dviem teisės doktrinoms – prigimtinėi ir pozityviajai. Prigimtinių teisės doktrinos įtaka demokratijos ir žmogaus teisių raidai yra visuotinai pripažįstama. Šioje doktrinoje į žmogaus teises žvelgiama kaip į neatskiriamas nuo individo teises, kurių ištakos – protas, Dievo valia, žmogaus prigimtis. Prigimtinių teisės koncepcijos išeities taškas – prielaida, kad pirminis prigimtinių teisės šaltinis yra žmogaus ar visuomenės prigimtis. Laikoma, kad teisės nėra žmogaus tikslinės veiklos rezultatas, o egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus valios ir sąmonės, t. y. egzistuoja objektyviai. Pagal šią doktriną pripažįstama, kad esama prigimtinių, žmogui įgimtų teisių, buvusių dar iki susiformuojant politinei valstybei ir atsirandant kokiam nors pozityviai teisei tvarkai. Savo ruožtu, prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimas yra vienas iš kriterijų vertinti pozityviosios teisės turinį ir valstybės institucijų veiklą apskritai žmoniškumo požiūriu, tai taip pat yra teisinės valstybės kriterijus. Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog konstitucinio teisinės valstybės principo esmė – teisės viešpatavimas ir šio principo turinys atskleidžiamas „atsižvelgiant į tokias Konstitucijos saugomas vertybes bei principus kaip teisingumo (apimančio *inter alia* prigimtinių teisingumą), žmogaus teisių ir laisvių gerbimo ir apsaugos (apimančio *inter alia* žmogaus teisių ir laisvių prigimtinių pobūdžio pripažinimą) principų turinį“.²⁶

Prigimtinių žmogaus teisių samprata yra įtvirtinta Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos preambulėje, teigiančioje, kad visų žmonių giminės narių prigimtinių orumo ir lygių bei neatimamų teisių pripažinimas yra laisvės, teisingumo ir taikos pasaulyje pagrindas. Ši principinė nuostata įtvirtinta ir mūsų šalies Konstitucijos 18 straipsnyje, tiesiogiai nurodant, kad žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinių, kas, savo ruožtu, sudaro konstitucinį pagrindą jas traktuoti kaip pirminę ir svarbiausią pradą. Konstitucinis Teismas, įvertinęs šią Konstitucijos normą, pažymėjo, kad „Konstitucijos 18 straipsnyje <...> yra įtvirtinama pamatinė norma, kuria remiantis garantuojamos ir ginamos prigimtinių žmogaus teisės ir laisvės“²⁷. Teisės doktrinoje nėra suformuluotos prigimtinių žmogaus teisių ir laisvių vieningos sąvokos. Naujausių laikų humanistinės teorijos paprastai remiasi tuo, kad žmogus nuo gimimo turi nuo jo asmens neatskiriamas pamatines ir nekintamas teises bei laisves.

²⁶ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 181-6709.

²⁷ Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 114-2643.

Konstitucinis Teismas²⁸ prigimtines žmogaus teises yra apibrėžęs kaip individo prigimtines galimybes, kurios užtikrina jo žmogiškąjį orumą socialinio gyvenimo srityse. Jos sudaro tą minimumą, atskaitos tašką, nuo kurio plėtojamos ir papildomos visos kitos teisės ir kurios sudaro tarptautinės bendruomenės neginčijamai pripažintas vertybes. Teises turi kiekvienas žmogus, tai reiškia, kad jas turi ir geriausiai, ir blogiausiai žmonės. Prigimtines teises žmogus turi nepriklausomai nuo to, ar jos įtvirtintos valstybės teisės aktuose, ar ne. Taigi prigimtinis žmogaus teisių ir laisvių pobūdis reiškia, jog jos tiesiog egzistuoja, o ne atsiranda valstybės valia. Tuo prigimtines arba įgimtosios teisės skiriasi nuo įgytų. Įgimtoji – tai tokia teisė, kuri priklauso kiekvienam pagal jo prigimtį, nepriklausomai nuo kokio nors teisinio akto; įgytoji – teisė, kuri reikalauja teisinio akto.²⁹ Kaip nurodo E. Jarašiūnas, „Konstitucijoje tiesiogiai įtvirtinus žmogaus teisių ir laisvių prigimtinę esmę, bet koks žmogaus teisių ir laisvių aiškinimas galimas tik pripažįstant jų prigimtinių pobūdį, t. y. prigimtine teisė tapo pozityviosios dalimi“³⁰.

Kiekvienas žmogus – laisva būtybė. Žmogaus teisės – tai laisvė veikti savo valia, vadovautis laisvu apsisprendimu. „Laisvė (nepriklausomybė nuo savivališkos kito prievartos) tiek, kiek ji suderinama su kiekvieno laisve pagal visuotinį įstatymą, ir yra ta vienintelė pirmapradė teisė, būdinga kiekvienam žmogui dėl jo priklausymo žmonių giminei“³¹. Laisve pagrįstos visos žmogaus subjektinės teisės. Žmogaus teisės – savarankiškos ir nepakartojamos asmenybės savęs įkūnijimo ir reiškimo būdas. Tik toks žmogus yra visavertis visuomenės narys. Žmogaus teisės – priemonė, padedanti siekti dvasinių ir materialinių vertybių, realizuoti žmogaus sugebėjimus.³²

Pažymėtina, kad dažnai yra diskutuojama dėl „teisės“ ir „laisvės“ sąvokų skirtumo. Laisvės – tai asmens subjektinės teisės, jo galimo elgesio matas. Šių sąvokų skirtumo apibūdinimas gali būti tik sąlyginio pobūdžio, nes laisvės – taip pat teisės, tik kitoje žmogaus funkcionavimo sferoje, į kurią valstybė paprastai negali kištis, pavyzdžiui, minties, sąžinės laisvė. „Teigiama, kad vartojant sąvoką „teisė“ paprastai numatomas ir konkretus subjektas, turintis pareigą ją užtikrinti, o sąvoka „laisvė“ reiškia galimybę ką nors laisvai daryti ar nedaryti kitiems nesikišant. Kartais laisvėmis vadinamos tik politinės ir kitos, klasifikacijos autorių nuomone, pačios svarbiausios teisės. Tokios traktuotės nekeičia teisių ir laisvių esmės. Žmogaus teisės ir laisvės, visų pirma yra individualios vertybės.“³³

Konstitucijos garantuojamos teisės ir laisvės kiekvienam suteikia galimybę vykdyti pareigas ar realizuoti savo tikslus gyvenime. Tačiau taip pat svarbu yra nepamiršti ir Konstitucijoje įtvirtintos pareigos (Konstitucijos 28 str.) įgyvendinant savo teises ir naudojantis savo laisvėmis laikytis Konstitucijos bei įstatymų ir nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių. Konstitucijos nuostatos visus

²⁸ Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 109-3004.

²⁹ Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P. 21.

³⁰ Jarašiūnas E. *Konstitucijos 18 straipsnio komentaras* // Teisės problemos, 1999, Nr. 1–2. P. 26.

³¹ Кант И. *Метафизика нравов. Сочинения в шести томах*. Москва: Мысль, 1965. Том 4. Часть 2. С. 147 // pagal: Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P., 21-22.

³² Jarašiūnas E. *Konstitucijos 18 straipsnio komentaras* // Teisės problemos, 1999, Nr. 1-2. P. 25-28.

³³ Namavičius Z., Stačiokas St. *Viešųjų ir privačių interesų derinimas – darnios civilinės visuomenės ir teisinės valstybės principas* // www.lrkt.lt/PKonferencijose/15.pdf (žiūrėta 2012-01-30).

įpareigoja pareigingai ir atsakingai vertinti savo veiksmus, nesavivaliauti ir nesikėsinti į kito žmogaus turimą ir įstatymų saugomą erdvę. Subjektas, turintis pareigą užtikrinti žmogaus teises bei jų apsaugą yra valstybė. Konstitucinis Teismas pažymi³⁴, kad pagal Konstituciją valstybė ne tik turi užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo kitų asmenų neteisėtų kėsinių, bet ir jokių būdu neleisti, kad į jas neteisėtai kėsintųsi ar pažeistų pačios valstybės institucijos ir pareigūnai. Kalbant apie žmogaus teises, įgyvendinamas tarp asmenų ir valstybės institucijų ar pareigūnų, pabrėžtina teisių apsaugos šiuo lygmeniu svarba, nes, toleruojant valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtus veiksmus, kuriais pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės, „būtų griauamas žmonių pasitikėjimas valstybės valdžia, įstatymais ir teise, tarptų teisinis nihilizmas“, neužkertus kelio tokiems pažeidimams, „atsirastų didžiulis socialinis disbalansas, būtų pažeista pamatinė pusiausvyra, kai žmogus iš esmės neturi priemonių, galimybių pasipriešinti valstybės – galingo mechanizmo – savivalei ir, paliktas be veiksmingos institucionalizuotos pagalbos, yra gniuždomas visa valstybės mechanizmo jėga“³⁵.

Žmogaus teisių apsaugos mechanizmus valstybė nustato teisės aktuose ir jie turi neprieštarauti prigimtiniams žmogaus teisėms. Kaip pastebi A. Vaišvila, „šis reikalavimas įstatymą ir visą valstybės teisėkūrą perkelia į dorovės, teisės ir teisingumo sritį, padaro teisėkūrą griežtai pavaldžią šioms vertybėms. Kartu jis nukreipia visą pozityviąją teisę į žmogų kaip prigimtinių teisių turėtoją ir įprasmina ją kaip tokių teisių saugotoją. Pačiam žmogui pripažįsta vertybinį pirmumą valstybės atžvilgiu, o valstybinės valdžios laisvę piliečio atžvilgiu apriboja ne pačios valdžios leidžiamais įstatymais, o šiomis nuo jos valios nepriklausomai egzistuojančiomis prigimtiniomis žmogaus teisėmis, kurios dabar tampa valdžios kuriamų įstatymų teisiniu turiniu bei valstybinės valdžios suvereniteto ribomis. Tai ir yra vienas svarbiausių teisinio įstatymo požymių. Nuo to momento valstybė tampa valdoma ne įstatymo, o teisės.“³⁶

Pagrindiniai žmogaus teisių bruožai – tai jų visuotinumai, nedalumas, tarpusavio sąsajos bei tarpusavio priklausomumas. Visuotinumai reiškia, jog žmogaus teisės remiasi lygybės principu, t. y. pripažįstamos visiems asmenims nepriklausomai nuo jų individualių savybių. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 1 straipsnis nurodo, jog visi žmonės gimsta laisvi ir lygūs savo orumu ir teisėmis. Tarpusavyje susijusios ir viena nuo kitos priklausomos, nes dažnai vienos teisės įgyvendinimas nulemia kitą, pavyzdžiui, teisė kreiptis teisminės gynybos lemia teisę į teisingą teismo procesą ir pan. Nedalomos – todėl, kad pripažįstant vienas teises, negalima neigti kitų, pavyzdžiui, vadovaujantis šia nuostata, pripažįstama, jog ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės tiek pat svarbios kaip ir politinės bei pilietinės teisės. Žmogaus teisių prigimtinio pobūdžio pripažinimas lemia ir tai, kad ginamomis pripažįstamos tiek pirminės teisės, tiesiogiai, eksplicitiškai įtvirtintos konstituciniame tekste, tiek išvestinės, implicitiškai įtvirtintos teisės, kurios konstitucinėmis pripažįstamos konstitucinės justicijos

³⁴ Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2000 m. birželio 30 d., 2003 m. kovo 4 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 13 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. rugpjūčio 19 d. ir kt. nutarimai.

³⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 90-3529, atitaisymanas – 2006, Nr. 137.

³⁶ Vaišvila A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000. P. 337.

institucijos aktuose, kai ši oficialiai interpretuoja konstitucijos nuostatas. „Pačios Konstitucijos reikšmingos tiek, kiek jos saugo žmogaus teises.“³⁷ Visos asmens teisės ir laisvės yra vienodai gerbiamos, svarbios, tarpusavyje glaudžiai susijusios ir visos turi būti ginamos vienodai veiksmingai.

1.3. Diferenciacija kaip lygybės principo elementas

Prigimtinio žmogaus teisių ir laisvių pobūdžio pripažinimo principas nepaneigia to, kad žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas gali būti ribojamas. Kiekvieno žmogaus teisės ir laisvės, jų realizavimas „atsimuša“ į kito individo teises ir laisves, jų realizavimą, o taip pat ir į visuomenės bei valstybės interesus. Visus šiuos interesus būtina derinti tam, kad būtų garantuota visuomeninė tvarka ir interesų pusiausvyra. Konstitucinis Teismas yra atkreipęs dėmesį į tai, kad „tarp asmens teisių ir laisvių iš vienos pusės ir visuomenės interesų – iš kitos neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas iš interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas“.³⁸

Kas yra lygybė galima pasakyti apibūdinant jos priešybę, t. y. pasakant kas yra nelygybė. Nelygybė – tai lygybės stoka, kitais žodžiais tariant – diskriminacija. Diskriminacija paprastai suprantama kaip asmens ar asmenų grupės padėties kitų asmenų atžvilgiu pakeitimas be objektyviai pateisinamo pagrindo³⁹. Tad lygybės principas gali būti apibūdinamas kaip diskriminacijos draudimas (nediskriminacija). Iš kitos pusės, Konstitucinis Teismas dar 1996 m. konstatavo, jog „konstitucinis asmenų lygybės principas savaime nepaneigia to, kad įstatymu gali būti nustatytas nevienodas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu“.⁴⁰ Nevienodas teisinis reglamentavimas, kuriuo nustatomos tam tikros garantijos grupei asmenų, kurie patys objektyviai, be valstybės pagalbos, nėra pajėgūs garantuoti sau prigimtinių teisių, nėra diskriminacija – tai vadinama teisių diferenciacija.

Štai D. Lloydas pasakydamas, kad įstatymas, kuris be jokios diskriminacijos vienodai taikomas visiems žmonėms ir visose situacijose, neskirstant žmonių į vargšus ir turtingus, valdančiuosius ir prastuomenę gali būti laikomas įkūnytu teisingumu, tačiau autorius kartu pabrėžia ir diferencijuoto teisinio reguliavimo, atsižvelgiant į individualius žmonių skirtumus, būtinybę. Šį poreikį D. Lloydas kildina iš to, jog teisės aktuose įtvirtintas teisingumas (справедливость в смысле правосудия) yra tik formalus teisingumo reikalavimo įgyvendinimas. Priešingu atveju už tokį patį teisės pažeidimą, pvz., žmogžudystę, turėtų būti skiriama tokia pati bausmė visiems, neatsižvelgiant į

³⁷ Birmontienė T. *Šiuolaikinės žmogaus teisių konstitucinės doktrinos tendencijos* // Konstitucinė jurisprudencija, 2007, Nr. 1(5). P. 213.

³⁸ Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 15-314.

³⁹ Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 40-977.

⁴⁰ Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 20-537.

tokius skirtumus tarp žmonių kaip dvasinė ar protinė negalia ir pan. D. Lloydas taip pat nurodo, kad formalus teisingumas yra abstrakti kategorija, kuri nepaaiškina to, kokiais požymiais vadovaujantis reikėtų atskirti vienas žmonių grupes nuo kitų.⁴¹ Taigi, pripažįstant diferencijuoto teisinio reguliavimo galimybę, kartu tenka gana kebli užduotis tokį teisinį reguliavimą pagrįsti. Akivaizdu, kad visi žmonės yra lygūs prigimtinės teisės prasme ir lygūs formaliai, tačiau įgyvendinant teisingumą tam tikra faktinė nelygybė yra neišvengiama.

S. Arlauskas nurodo, jog „paskirstomojo teisingumo turinio analizė parodė, kad yra galima *teisinga* socialinė diferenciacija. Visuomenės nariai pagal jų socialinę padėtį, vaidmenį, įtaką ir valdžią susirikiuoja į tam tikrą stratifikacinę hierarchiją, kuri parodo, kad teisingas socialinis santykis nusistovi tuomet, kai visuomenės nariai yra socialiai nelygūs. <...> Taigi socialinės diferenciacijos požiūriu visuomenės narių santykiuose vyraujančią vaidmenį vaidina nelygybė. <...> visuomenės santykis nėra vien *statiškas* dydis. Kiekvienas visuomenės narys su jam priklausančiais ištekliais nuolat *dinamiškai* sąveikauja su kitais visuomenės nariais. <...> Lygios pozityviosios laisvės principas reikalauja, kad šių visuomenės narių, nors ir skirtingų padėčių santykis turi būti lygiavertis (jie turi būti tikri, jog realiai disponuoja privačiomis ir viešosiomis subjektinėmis teisėmis, kurios tarnauja jų gėrio planams įgyvendinti). Jie turi būti lygūs ne tik formaliai savo subjektinių teisių deklaravimu ir gynimu (negatyvioji laisvė), bet ir realiai, tų teisių praktiniu laidavimu ir teigiama laisvės patirtimi („gera būti“). Jeigu nebus lygiaverčių visuomenės narių santykių, o taip bus, jei jų dalis manys, kad jų subjektinės teisės pažeidžiamos, tai visuomeninių santykių *pusiausvyra* gali sutrikti.“⁴²

Pagal J. Rawlso *Teisingumo teoriją*, asmenys pirminėje pozicijoje pasirinktų du gana skirtingus principus: pirmasis reikalauja, kad kiekvienas asmuo turėtų „vienodą teisę į pakankamą lygių pamatinių teisių ir laisvių schemą, kuri yra suderinama su tokia pačia schema visiems; šioje schemoje lygioms politinėms laisvėms, ir tik šioms laisvėms, garantuojama jų lygi (fair) vertė“. Antrasis principas nurodo, kad „socialinė ir ekonominė nelygybė turi tenkinti dvi sąlygas: pirma, ji turi būti siejama su padėtimis ir pareigybėmis, kurios yra atviros visiems sąžiningos galimybių lygybės sąlygomis; antra, ji turi būti naudinga nepalankiausioje padėtyje esantiems visuomenės nariams“.⁴³ Pasak J. Rawlso šie du teisingumo principai „dedukuojami iš vieno bendro, kuris gali būti nusakytas taip: visos socialinės vertybės – laisvė ir galimybės, pajamos ir turtas, savigarbos pagrindai – visiems turi būti paskirstomos po lygiai, nebent nelygus kurių nors ar net visų šių vertybių paskirstymas yra naudingas visiems. Neteisingumas paprasčiausiai yra toji nelygybė, kuri nėra visiems naudinga“.⁴⁴

Štai B. Barry lygų paskirstymą apibrėžia kaip teisingą, teikiančią „atskaitos tašką“. Autorius nurodo, kad „iš jokio asmens negalima reikalauti, kad jis priimtų mažiau palankią baigmę už tą, kurią

⁴¹ Ллойд Д. *Идея права*. Книгодел, Москва, 2004. С. 135-136.

⁴² Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P. 289-290.

⁴³ Rawls J. *Politinis liberalizmas*. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 61-62.

⁴⁴ Rawls R. *A Theory of Justice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1971), p. 62, 302 // pagal: Barry B. *Teisingumo teorijos. I tomas. Socialinio teisingumo traktatas*. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 239-240.

apibrėžia šis taškas, kad ir kiek daug dėl to laimėtų kiti. Tačiau jeigu žengiant žingsnį tolyn nuo atskaitos taško kiekvieno padėtį galima pagerinti, tada teisėtai galima tokį žingsnį žengti. Lieka tik klausimas, kaip pasirinkti unikalią baigmę iš visų galimų baigmių, kurios pagerina kiekvieno padėtį, palyginti su lygus paskirstymo situacija, ir, kaip žinome, būtent skirtumo principas pateikia atsakymą į šį klausimą.“ B. Barry atrodo patraukti idėja, kad bet kuris žingsnis tolyn nuo lygybės turi būti pateisinamas tuo, ką jis duoda blogiausioje padėtyje esantiems, „jeigu priimti prielaidą, kad nelygybė geriausiu atveju yra būtinas blogis. Nelygybė toleruotina tik tiek, kiek ji padeda pagerinti blogiausioje padėtyje esančių žmonių situaciją, kiek ji gali būti pagerinta.“⁴⁵

Bendras žmogaus teisių ir laisvių ribojimo principas yra suformuluotas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 18 straipsnyje, nurodant, kad „Konvencijoje skelbiamų teisių ir laisvių apribojimai netaikomi jokiais kitais tikslais, išskyrus tuos, kurių siekiant šie apribojimai buvo nustatyti“⁴⁶. Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 29 straipsnio 2 dalyje sakoma, kad „įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, kiekvienas žmogus negali patirti kitokių apribojimų, kaip įstatymo numatyti, vien tik tam, kad garantuotų kitų žmonių teisių ir laisvių deramą pripažinimą ir gerbimą siekiant patenkinti teisingus moralės, viešosios tvarkos ir visuotinės gerovės reikalavimus demokratinėje visuomenėje“⁴⁷.

1789 m. Prancūzijos Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijos 1 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, sakanti, kad „žmonės gimsta laisvi ir lygiateisiai ir tokiais išlieka. Visuomeniniai skirtumai gali būti grindžiami tik bendra nauda.“⁴⁸ Ši trumpa, bet kartu ir talpi nuostata savyje apjungia ir prigimtinio žmogaus teisių pobūdžio deklaraciją ir teisių ribojimo pagrindimą – teisės gali būti ribojamos remiantis ne atskiro asmens, o visos visuomenės bendrais interesais.

Konstitucinis Teismas 1997 m. gegužės 6 d. nutarime detalizavo sąlygas, kurioms esant nevienodas teisinis reguliavimas tampa galimas – „ribojimai asmens ar asmenų grupės atžvilgiu yra įvairūs ir paprastai nustatomi dėl dviejų priežasčių: dėl objektyvių skirtumų (lytis, amžius ir kt.) arba dėl to, kad to reikalauja visuomenės interesai (pvz., pilietybė)“⁴⁹. Vėliau Konstitucinis Teismas, nuosekliai formavo konstitucinę doktriną, daugelyje savo nutarimų⁵⁰ nurodydamas, kad asmenų lygybės problema įstatymuose negali būti tinkamai išspręsta kiekvienu atveju neįvertinus, ar pagrįstai jų atžvilgiu yra nustatomi teisinio reguliavimo ypatumai, kad diferencijuotas teisinis reguliavimas tam tikrų asmenų kategorijų, esančių skirtingose padėtyse, atžvilgiu yra pagrįstas, jeigu tarp šių asmenų yra tokio pobūdžio skirtumų, kurie tokį diferencijuotą reguliavimą daro objektyviai pateisinamą ir jeigu tuo siekiama pozityvių, visuomeniškai reikšmingų tikslų, taip pat būtina įvertinti, ar teisės normos,

⁴⁵ Barry B. *Teisingumo teorijos. I tomas. Socialinio teisingumo traktatas*. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 240, 245.

⁴⁶ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.

⁴⁷ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.

⁴⁸ Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789 // <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/dudh/1789.asp> (žiūrėta 2012-01-03).

⁴⁹ Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 40-977.

⁵⁰ Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d., 1998 m. lapkričio 11 d., 2002 m. spalio 23 d., 2005 m. gegužės 13 d., 2008 m. birželio 30 d., 2008 m. spalio 30 d., 2009 m. kovo 2 d., 2010 m. birželio 29 d., 2011 m. vasario 14 d. nutarimai.

nustatančios specialias sąlygas, atitinka teisės akto paskirtį ir tikslą. Pažymėtina, kad konkrečių teisės normų pagrįstumas gali būti įtikinamas tik tais atvejais, kai į visas nurodytas aplinkybes buvo atsižvelgta, todėl net panašiomis aplinkybėmis, bet skirtingose padėtyse esančių asmenų atžvilgiu priimti skirtingi teismo sprendimai negali būti laikomi neteisingais. Šiuo požiūriu įdomus Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas, kuriame Konstitucinis Teismas pasisakė dėl kariškių teisės kreiptis į teismą dėl atleidimo pagrindų apribojimo. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad „nors kariškiams tam tikrais atžvilgiais taikomas diferencijuotas reglamentavimas (tam tikri griežtesni reikalavimai ar apribojimai), šiuo atveju teisės kreiptis į teismą apribojimas neatitiko diferencijuotam reglamentavimui keliamų reikalavimų“⁵¹.

Atsižvelgiant į tai, kad visos žmogaus teisės yra tarpusavyje susijusios, vienos iš teisių ribojimas turi būti subalansuotas su kitomis teisėmis – negali būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį asmuo, įgyvendindamas vieną konstitucinę teisę, netektų galimybės įgyvendinti kitą konstitucinę teisę⁵².

Taigi diferenciacija arba kaip kartais įvardijama „pozityvi diskriminacija“ yra teisių saugos didinimas valstybės priemonėmis tiems asmenims, kurie patys objektyviai nepajėgia bent minimaliai užsitikrinti savo pagrindinių teisių arba kurie vykdo specialias, tik su jų asmeniu susijusias pareigas visuomenei ir tokių pareigų vykdymas yra pagrindas didinti jų teises (nepilnamečių, neįgaliųjų, darbuotojų, motinystės apsauga ir su tuo susijusios garantijos, darbas gyvybei pavojingomis sąlygomis, Prezidento, Seimo narių, teisėjų neliečiamumo garantijos ir pan.). Tokiu būdu, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatyme diskriminacija nelaikoma speciali moterų apsauga nėštumo bei gimdymo ir vaiko žindymo metu; tik vyrams taikoma karinė prievolė; skirtingas moterų ir vyrų pensinis amžius, išskyrus profesinių pensijų sistemas; moterims taikomi žmonių saugos darbe reikalavimai, kuriais siekiama išsaugoti jų sveikatą ir kt.⁵³ Tuo tarpu Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas nevienodu asmenų traktavimu nelaiko asmenims taikomus apribojimus dėl amžiaus; reikalavimo mokėti valstybinę kalbą; draudimo dalyvauti politinėje veikloje; dėl pilietybės taikomas skirtingas teises; tam tikrą žmogaus savybę, kuri dėl konkrečių profesinės veiklos rūšių pobūdžio arba dėl jų vykdymo sąlygų yra įprastas ir lemiantis profesinis reikalavimas, o tikslas yra teisėtas ir reikalavimas tinkamas ir kt.⁵⁴

Viena iš sričių, kur taikomas diferencijuotas teisinis reglamentavimas taip pat yra ir vartotojų interesų apsauga. Sustiprintos vartotojų teisių apsaugos būtinybė grindžiama tuo, kad, pirmiausia, tai yra konstitucinis principas – Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalis valstybę tiesiogiai įpareigoja ginti vartotojo teises. Be to, su vartotojų teisių apsauga susijusiuose ginčiuose neretai peržengiamos privačių santykių ribos ir vartotojų teisių gynimas dažnai vertinamas kaip viešasis interesas, nes yra svarbus ne

⁵¹ Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 69-2832.

⁵² Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 54-1588.

⁵³ Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymo 4 str. // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3100.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymo 7 str. // Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5115; 2008, Nr. 76-2998.

tik pačiam vartotojui, bet ir didelei visuomenės daliai. Kaip nurodo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, „vartojimo sutarties institutas yra grindžiamas silpnesnės sutarties šalies (vartotojo) teisinės apsaugos doktrina. Šiuolaikinėje visuomenėje visuotinai pripažįstama, kad vartotojas kaip sutarties šalis dėl tam tikrų objektyvių priežasčių – informacijos, patirties, laiko stokos ir kitų panašių aplinkybių yra akivaizdžiai nelygiavertėje padėtyje su kita sutarties šalimi – verslininku (pardavėju ar paslaugų teikėju), todėl vartojimo sutartinių santykių teisiniame reguliavime sutarties laisvės principas ribojamas ir greta bendrųjų sutarčių teisės taisyklių nustatomos specialios, užtikrinančios didesnę vienos iš sutarties šalių – vartotojo – teisių apsaugą, taisyklės“⁵⁵. Šioje srityje vartotojo teisių gynimas užtikrinamas CK 6.188 straipsnyje įtvirtinant nesąžiningų sutarčių sąlygų draudimą ir tokių sąlygų neprivalomumą vartotojui. Šio straipsnio 2 dalyje yra įtvirtintas pavyzdinis sąrašas standartinių sutarties sąlygų, kurios laikomos nesąžiningomis vartotojui, tačiau teismui palikta spręsti ar konkreti sąlyga yra tikrai nesąžininga.

Diskriminacijos draudimas visuomet eina koją kojon su lygybės įteisinimu, tačiau, tais atvejais, kai gali būti pažeista teisių ir pareigų pusiausvyra, „pozityvios diskriminacijos“ pagalba ši pusiausvyra yra atstatoma ir todėl tokia diferenciacija teisės požiūriu ne tik galima, bet ir būtina (teisėta)⁵⁶. Teisių saugos didinimas kitais pagrindais reikštų privilegijų teikimą vieniems asmenims, taigi ir kitų asmenų diskriminaciją. Konstitucija nesaugo ir negina tokių asmens įgytų teisių, kurios savo turiniu yra privilegijos, nes privilegijų gynimas ir apsauga reikštų, kad yra pažeidžiami konstituciniai asmenų lygiateisiškumo, teisingumo principai⁵⁷. Tačiau, kaip nurodė Konstitucinis Teismas, „taip vadinama „pozityvi diskriminacija“ negali būti traktuojama kaip privilegijų teikimas. <...> Konstitucijoje yra nustatytos kai kurios visuotinai pripažintos specialios, tam tikrai žmonių grupei būdingos teisės, būtent tautinių mažumų narių teisės <...> taip pat nustatyta, kad valstybė globoja šeimas, auginančias ir auklėjančias vaikus namuose, teikia joms paramą, numato lengvatas dirbančioms motinoms ir kt.“⁵⁸ Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad „Konstitucijoje numatytas paramos, globos, aprūpinimo, materialinių, finansinių ar kitokių gėrybių teikimas įvairiems asmenims yra konstituciškai pagrindžiamas ir todėl privilegijomis nelaikytinas“⁵⁹.

Kaip nurodo S. Arlauskas, „valstybės socialinės politikos paskirtis – paskirstyti visuomenės išteklius taip, kad visuomenės nariai galėtų jaustis ne tik formaliai teisiškai lygūs (konstituciškai būtų deklaruotos visos jų subjektinės teisės), bet galėtų jaustis ir realiai lygūs (jų teisės nebūtų varžomos, nebūtų diskriminacijos siekiant įgyti aukštesnę socialinę padėtį). <...> Jei kryptingos socialinės valstybės politikos dėka tarp visuomenės narių pasiekiami tam tikra socialinių padėčių pusiausvyra,

⁵⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-256/2009.

⁵⁶ *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis*. Vilnius, 2000. P. 221.

⁵⁷ Pavyzdžiui, Konstitucinio teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2007 m. liepos 5 d. nutarimai.

⁵⁸ Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada // Valstybės žinios. 1995, Nr. 9-199.

⁵⁹ Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 54-1965.

tuomet galima tarti, kad visų visuomenės narių santykių lygmeniu dominuoja socialinė lygybė ir teisingumas.“⁶⁰

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad diskriminacija taip pat nelaikomas toks diferencijuotas teisinis reglamentavimas, kai remiantis įstatymais, nustatomos kai kurių teisių turinį ribojančios nuostatos ar keliami didesni reikalavimai, kai jų nustatymas susijęs su reguliuojamų santykių ypatumais, pavyzdžiui, apribojimai susiję su amžiumi, reikalavimas mokėti valstybinę kalbą, tam tikro išsilavinimo, kvalifikacijos reikalavimas, draudimas tam tikras pareigas einantiems asmenims dalyvauti politinėje veikloje, tam tikrų ribojimų taikymas asmenims, neturintiems Lietuvos Respublikos pilietybės.

Teisių ribojimas gali būti pagrįstas tik visuomenei svarbiais tikslais ir turi atitikti proporcingumo reikalavimą, kas reiškia, jog esant būtinybei žmogaus teises ir laisves riboti, svarbu, kad šis ribojimas „nebūtų didesnis nei reikalinga konstituciškai pagrįstiems tikslams pasiekti“⁶¹. Žmogaus teisių ribojimo pagrįstumą demokratinėje visuomenėje būtina vertinti vadovaujantis „protingumo ir akivaizdžios būtinybės kriterijais, jis turi atitikti *inter alia* teisingumo sampratą“⁶², tad ribojant žmogaus teises ir laisves turi būti „rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota“⁶³. Rasti tokį sprendimą yra svarbu, nes konfliktas tarp teisių ir laisvių yra konfliktas tarp iš esmės lygiaverčių teisinių vertybių, todėl tokiais atvejais nustatant apribojimus turėtų būti siekiama išlaikyti bendrą visų teisių ir laisvių pusiausvyrą. Apibendrinti šį poskyri galima būtų Konstitucinio Teismo žodžiais: „pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves galima, jeigu yra laikomasi šiu sąlygu: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo“.⁶⁴

1.4. Teisė kreiptis į teismą – universalumo ir absoliutumo aspektai

Pripažįstant, jog kartais yra pagrindo žmogaus teises ir laisves riboti, kai kurioms teisėms vis dėlto pripažįstamas absoliučių teisių statusas. Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje yra suformuluotas svarbus asmens teisių principas, nurodantis, jog asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Remdamasis šia Konstitucijos nuostata Konstitucinis Teismas teisę kreiptis į teismą pripažino absoliučia – jos negalima riboti ar paneigti⁶⁵. Šios teisės absoliutų statusą Konstitucinis Teismas pagrindė tuo, kad teisę ginti savo teises ir laisves teisme turi

⁶⁰ Arlauskas S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011. P. 223.

⁶¹ Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 1-7.

⁶² Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d., 2005 m. liepos 8 d nutarimai.

⁶³ Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 26-740.

⁶⁴ Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 28-1003.

⁶⁵ Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d., 2004 m. gruodžio 29 d., 2006 m. kovo 28 d. ir kiti nutarimai.

kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos; teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos; asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso; asmens pažeistos teisės, *inter alia* įgytosios teisės, ir asmens teisėti interesai teisme turi būti ginami nepriklausomai nuo to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje ar ne⁶⁶. Iš kitos pusės, kituose savo nutarimuose, Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad asmens teisė kreiptis į teismą „yra konstitucinis teisminės gynybos prioriteto ir universalumo principas, kurio veiksmingumas tiesiogiai siejasi su konstituciniu principu „teismui visi asmenys lygūs“⁶⁷.

2005 m. vasario 7 d. nutarime Konstitucinis Teismas nurodo: „konstitucinis teisminės gynybos principas yra universalus; teisė kreiptis į teismą yra absoliuti, šios teisės negalima apriboti ar paneigti; įstatymų leidėjas turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens konstitucinių teisių ir laisvių, taip pat įgytų teisių pažeidimo būtų galima spręsti teisme; teisės aktais gali būti nustatyta ir ikiteisminė ginčų sprendimo tvarka, tačiau negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų paneigta asmens, manančio, jog jo teisės ar laisvės pažeistos, teisė ginti savo teises ar laisves teisme“⁶⁸. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas teisę kreiptis į teismą vadina absoliučia akcentuodamas įstatymų leidėjo konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens konstitucinių teisių ir laisvių pažeidimo būtų galima spręsti teisme. Draudimą šią teisę apriboti ar paneigti Konstitucinis Teismas pirmiausia adresuoja įstatymų leidėjui, tad galima daryti išvadą, jog Konstitucinio Teismo nuomone, ši teisė yra absoliuti ta prasme, kad valstybė negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo šios teisės įgyvendinimas būtų ribojamas arba paneigiamas. Štai, remdamasis minėta valstybės pareiga, Konstitucinis Teismas, pasisakydamas dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. gruodžio 10 d. nutarimu Nr. 1423 patvirtintos Prašymų leisti įsigyti nuosavybėn ne žemės ūkio paskirties žemės sklypus Lietuvos Respublikos Konstitucijos 47 straipsnio antrojoje dalyje numatyto žemės sklypų įsigijimo nuosavybėn subjektų, tvarkos, sąlygų ir apribojimų konstitucinio įstatymo nustatytiems nacionaliniams ir užsienio subjektams pateikimo, nagrinėjimo ir leidimų išdavimo tvarkos (1998 m. gruodžio 10 d. redakcija)⁶⁹ 18 punkto nuostatos, kurioje buvo nustatyta, kad jeigu skundą pagal šią tvarką nagrinėja Lietuvos Respublikos Vyriausybė ar jos įgaliota ministerija, tai jos priimtas sprendimas yra galutinis, šią nuostatą pripažino prieštaraujančia Konstitucijos 30 straipsnio 1 daliai, konstituciniam teisminės valstybės principui.⁷⁰

⁶⁶ Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d., 2000 m. gegužės 8 d., 2001 m. liepos 12 d., 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimai.

⁶⁷ Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d., 2002 m. liepos 2 d. nutarimai.

⁶⁸ Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 19-623.

⁶⁹ Valstybės žinios, 1998, Nr. 110-3042.

⁷⁰ Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 146-5311.

Tuo tarpu Europos Žmogaus Teisių Teismas ne vieną kartą yra pabrėžęs, kad teisė kreiptis į teismą yra viena iš teisės į teismą (*right to a court*) aspektų ir nėra absoliuti⁷¹. Šio Teismo nuomone, yra galimi tam tikri teisės kreiptis į teismą apribojimai, kurie neturi šios teisės suvaržyti tokiu būdu ar apimtimi, kad būtų pažeista šios teisės esmė. Teisės kreiptis į teismą apribojimai bus suderinami su Konvencijos 6 straipsnio 1 dalimi tik tuo atveju, jeigu atitiks teisėtą tikslą ir egzistuos pagrįstas proporcingas ryšys tarp taikomų priemonių ir siekiamo tikslo. Apribojimų taikymą šiai teisei EŽTT grindžia tuo, kad pats teisės kreiptis į teismą pobūdis (prigimtis) lemia valstybinio reguliavimo poreikį, t. y. teisės aktais turi būti nustatoma tvarka, laikantis kurios asmuo šią teisę galėtų įgyvendinti.

T. Birmontienė sutinka, jog absoliučios teisės statusas galėtų būti pripažintas „teisei į teisingą teisinį procesą, kuri yra artima teisei kreiptis į teismą“.⁷²

Kalbant apie universalumo ir absoliutumo kategorijas, reiktų atkreipti dėmesį į tai, kad universalumas (lot. *universalis* – bendras, visuotinis) yra sietinas su visuotinumu, visapusiškumu, tuo tarpu absoliutumas (lot. *absolutus* – užbaigtas, visiškas, tobulas) reiškia tai, ko nesaisto jokios sąlygos ir ribojimai, tai, kas yra besąlygiška, neribota.⁷³ Taigi, galima daryti išvadą, jog teisė universalia turėtų būti vadinama tuomet, kai norima pabrėžti, kad ji yra pripažįstama ir prieinama visiems bei kiekvienam, tuo tarpu absoliučia teisė turėtų būti vadinama norint pabrėžti neleistinumą apriboti jos įgyvendinimą.

Verta paminėti ir kai kurių autorių, nagrinėjusių Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijoje įtvirtintas teises, šių teisių skirstymą į sąlygines ir nesąlygines. Štai R. Claytonas ir H. Tomlisonas bei C. Ovey ir C. A. White Robinas⁷⁴, tokiu būdu skirstydami visas Konvencijoje įtvirtintas teises, nurodo, jog nesąlyginės teisės yra, pavyzdžiui, teisė į gyvybę, kankinimų draudimas, diskriminacijos draudimas, teisė į teisingą teismą, teisė į santuoką ir kai kurios kitos teisės. Autoriai pabrėžia, kad kai kurios nesąlyginės teisės yra absoliučios ta prasme, kad nuo jų neleidžiama nukrypti net karo ar nepaprastosios padėties (Konvencijos 15 str. 2 d.) atveju. Tai – teisė į gyvybę, kankinimų draudimas, vergijos ir priverčiamojo darbo draudimas. Sąlyginėmis teisėmis autoriai laiko tokias teises, kurių ribojimas įtvirtintas pačioje Konvencijoje ir tokiomis teisėmis laiko teisę į privataus ir šeimos gyvenimo bei būsto ir susirašinėjimo gerbimą, minties, sąžinės ir religijos laisvę, išraiškos laisvę, susirinkimų ir susivienijimų laisvę.

L. Štarienė, nagrinėdama Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, aptaria šio Teismo plėtojamą neatskiriamų apribojimų doktriną. Vadovaujantis šia doktrina, tam tikros Konvencijos teisės

⁷¹ *Golder v. the United Kingdom*, application No. 4451/70, judgment of 21 February 1975, § 38; *Bellet v. France*, application No. 23805/94, judgment of 4 December 1995, § 31; *Guérin v. France*, application No. 25201/94, judgment of 29 July 1998, § 37; *García Manibardo v. Spain*, application No. 38695/97, judgment of 15 February 2000, § 36.

⁷² Birmontienė T. *Šiuolaikinės žmogaus teisių konstitucinės doktrinos tendencijos* // Konstitucinė jurisprudencija, 2007, Nr. 1(5). P. 218.

⁷³ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Vilnius, 2000. P. 870; Halder A. *Filosofijos žodynas*. Alma littera, 2002. P. 7, 224.

⁷⁴ Clayton R., Tomlison H. *The Law of Human Rights*. Oxford University Press, 2000. P. 303; Ovey C. and White Robin C. A., Ovey C. *European Convention on Human Rights. Third edition*. – Oxford University Press, 2002., P. 5.

ir laisvės turi neatsiejamas teisės taikymo sąlygas ar teisės taikymo ribas, kurios vis dėlto nereiškia pačios teisės apribojimo, kaip tai yra Konvencijoje numatyta kai kurių kitų teisių atžvilgiu (Konvencijos 8–11 str.). Neatskiriamų ribojimų doktrina reiškia ribojantį teisių aiškinimą, ypač tada, kai tokios teisės taikymo apsauga aiškinama pakankamai plačiai. Todėl ši doktrina pasitelkiama siekiant nustatyti konkrečios teisės apsaugos ribą. Vadinasi, yra nustatoma teisės apsaugos riba, bet neribojama pati teisė. Remdamasi šia doktrina ir teisių klasifikacijomis, autorė daro išvadą, kad teisė į teisingą teismą yra viena iš tų teisių, kurios laikomos nesąlyginėmis, tačiau ir ne absoliučiomis. Kartu autorė primena, jog negalima pamiršti, kad bendrąja prasme teisė į teisingą teismą, užtikrinant teisingą procesą, jokiais atvejais negali būti sąlyginė, nes negali būti neteisingo proceso.⁷⁵

Europos Žmogaus Teisių Teismas, taikydamas neatskiriamų apribojimų doktriną, nurodo, kad, pagal teisės į teismą prasmę, ši turi neatsiejamas taikymo ribas. „Teisė į teismą nėra absoliuti <...> ir jai gali būti taikomi apribojimai. Apribojimai yra galimi atsižvelgiant į teisės į teismą prasmę ir <...> gali skirtis atsižvelgiant visuomenės ir atskirų asmenų galimybes bei poreikius. Kiekviena valstybė narė turi tam tikrą laisvę nustatant šiuo atžvilgiu teisinį reguliavimą, tačiau negali būti nustatomas toks teisinis reguliavimas, kuris ribotų teisę kreiptis į teismą tokia apimti, kad būtų pažeista pati šios teisės esmė“. EŽTT taip pat pažymėjo, jog tam, kad toks teisinis reguliavimas atitiktų Konvencijos 6 straipsnio nuostatas, „priemonės, kuriomis ribojama teisė kreiptis į teismą turi būti proporcingos tam teisėtam tikslui kurio jomis siekiama“.⁷⁶ Tai reiškia, kad šios teisės apribojimas yra tam tikrais atvejais pateisinamas, nors tokie apribojimai Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje ir nėra tiesiogiai numatyti.

Teisinėje literatūroje kai kurie autoriai nurodo, kad teisė kreiptis į teismą bei teisė į teisminę gynybą yra universali, bet ne absoliuti⁷⁷, tokį savo teiginį grįsdami įstatymų nuostatomis bei teismų praktika. CPK 5 straipsnyje pabrėžiama, kad *kiekvienas* (universalumo aspektas) suinteresuotas asmuo turi teisę įstatymų nustatyta tvarka kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista ar ginčijama jo teisė arba įstatymų saugomas interesas, o atsisakymas teisės kreiptis į teismą negalioja. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad „kaip ir bet kuri kita asmens teisė, taip ir teisė kreiptis į teismą turi būti įgyvendinama laikantis tam tikros tvarkos <...>, teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo tvarka nustatoma įstatymu ir šios tvarkos būtina laikytis“⁷⁸. Kiti autoriai nurodo, kad „remiantis universalumo idėja, teisė pareikšti ieškinį yra bendro pobūdžio. Visiems asmenims teisės aktai numato vienodus ir bendrus ieškinio reikalavimus. Ieškinio dalykas (pats reikalavimas), savaime suprantama, kiekvienoje byloje yra kitoks“.⁷⁹ Tokiai minčiai pritaria ir CPK komentaro autoriai, pasakydami, kad

⁷⁵ Štarienė L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją*. Vilnius, 2010. P. 31-34.

⁷⁶ *Fayed v. the United Kingdom*, application No. 17101/90, judgment of 21 September 1994, § 65; *Lithgow and Others v. the United Kingdom*, judgment of 8 July 1986, § 194; *Ashingdane v. the United Kingdom*, application No. 8225/78, judgment of 28 May 1985, § 57; *Bellet v. France*, application No. 23805/94, judgment of 4 December 1995, § 31.

⁷⁷ Vėlyvis S. Abromavičienė G. *Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos* // Juriprudencija, 2006, Nr. 2(80). P. 124.

⁷⁸ LAT CBS 1999 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-271/1999.

⁷⁹ Kuconis P. Nekrošius V. *Teisės saugos institucijos*. Vilnius: Justitia, 2000. p. 41.

teisė kreiptis į teismą yra universali, bet ne absoliuti⁸⁰. Tai reiškia, kad ši procesinė subjekcinė teisė priklauso nuo įstatyme numatytų procesinio pobūdžio aplinkybių, kurios pagal teisinius padarinius yra skirstomos į teisės kreiptis į teismą prielaidas ir jos tinkamo realizavimo sąlygas (CPK 137 str.). Teisės kreiptis į teismą prielaidos lemia pačios procesinės teisės egzistavimą. Jomis yra laikomos konkrečios bylos priskirtinumas teismams, asmens, pateikiančio ieškinį, teisnumas, išankstinio bylos nagrinėjimo ne teisme laikymasis ir t. t. Teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo sąlygos nustato specialią jos įgyvendinimo tvarką, kurios nesilaikymas pačios procesinės teisės neeliminuoja, t. y. teismo atsisakymas priimti ieškinį nekliudo vėl kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu, jeigu yra pašalintos arba išnyko aplinkybės, kliudžiusios priimti ieškinį (CPK 137 str. 4 d.). Kai kurie autoriai⁸¹, pripažindami, kad teisė kreiptis į teismą reiškia, jog asmeniui, nevaržomam jokių įstatymų ribojimų ar praktinių kliūčių, privalo būti sudaryta galimybė savo ginčą perduoti nagrinėti teismui vis dėlto nurodo, kad ši teisė nėra absoliuti ir ją galima riboti, pavyzdžiui, siekiant neleisti piktnaudžiauti procesu.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad suinteresuoto asmens teisė kreiptis į teismą nereiškia teisės reikalauti ginti nuo pažeidimų bet kieno teisę, o reiškia tik galimybę kreiptis į teismą dėl to, kad būtų apginta jo paties subjektyvinė teisė arba įstatymų saugomas interesas⁸². Tokios pat kreipimosi į teismą nuostatos įtvirtintos ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 straipsnyje bei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 13 straipsnyje. Šios tarptautinės normos garantuoja kiekvienam, kurio teisės ir laisvės buvo pažeistos, teisę į teisminę gynybą. Iš kitos pusės, siekiant apginti viešąjį interesą, CPK 49 straipsnyje įtvirtinta prokuroro, valstybės ir savivaldybių institucijų ir kitų asmenų teisė pareikšti ieškinį ar pareiškimą viešajam interesui ginti.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad teisė į teisminę gynybą gali būti vadinama absoliučia, pabrėžiant, jog valstybė negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų apribota asmens, manančio, jog jo teisės ar laisvės pažeistos, galimybė ginti savo teises ar laisves teisme. Tačiau teisė kreiptis į teismą turėtų būti vadinama universalia, pabrėžiant jos prieinamumą visiems ir kiekvienam, t. y. kai pabrėžiama, jog teisę ginti savo teises ir laisves teisme turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos, kad asmeniui jo pažeistų teisių gynyba teisme garantuojama nepriklausomai nuo jo teisinio statuso, tačiau valstybė turi teisę teisės aktais nustatyti tvarką, laikantis kurios ši teisė gali būti įgyvendinama.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004. P. 295-297.

⁸¹ Kūris P. *Lietuva ir Europos žmogaus teisių teismas* // Justitia, 1996, Nr. 3. P. 5, 12.

⁸² LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-552/2000; LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187; LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2007.

1.5. Teisė kreiptis į teismą, kaip teisės į gerą valdymą išraiška

Pažymėtina, kad Konstitucijoje nėra *expressis verbis* nuostatų dėl asmens teisės į teisingą teisinį procesą, tačiau Konstitucinis Teismas ne kartą yra nurodęs, kad asmens teisė kreiptis į teismą suponuoja ir jo teisę į tinkamą teisinį procesą⁸³. Nei viena teisė negali egzistuoti, jeigu yra atsieta nuo jos užtikrinimo, kaip ir teisių užtikrinimo priemonės ir būdai taptų bereikšmiai, jeigu jais nebūtų siekiama užtikrinti konkrečias asmens teises ir laisves. Asmens teisės ir laisvės paprasčiausiai negalėtų būti įgyvendintos, jei nebūtų tinkamos jų užtikrinimo procedūros. Neužtikrinant asmens teisių ir laisvių teisinio gynimo atsirastų pagrindas teigti, jog pažeidžiama pati teisės esmė, o tai jau tolygu teisės ar laisvės neigimui. Todėl neatsitiktinai tinkamo teismo proceso principas yra įtvirtintas Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos 6 straipsnyje ir Europos Žmogaus Teisių Teismo yra ginamas taip pat, kaip ir kitos žmogaus teisės. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad sąvokos „tinkamas teisinis procesas“, „teisingas teisinis procesas“, „tinkamas teismo procesas“ ar „teisingas teismo procesas“ teisinėje literatūroje paprastai laikomos tapačiomis⁸⁴.

Kalbant apie kiekvieno asmens teisę į teisingą teismo procesą, pravartu būtų pažvelgti į tai, kaip šią teisę vertina visuomenė. Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centras „Vilmorus“ kas dvejus metus atlieka apklausas, kurių tikslas – įvertinti, kaip žmonės suvokia savo politines bei pilietines teises, ar mato jų pažeidimus, ar kovoja už jas. 2010 m. lapkričio mėnesį buvo atlikta jau trečia tokia apklausa. Apklausų metu respondentams pateikiamos šešios žmogaus teisės – teisė dalyvauti politiniame gyvenime, žodžio laisvė, privataus gyvenimo neliečiamumas, nuosavybės teisė, asmens saugumas, teisingas teismas. Apmaudu, bet būtent teisė į teisingą teismą, t. y. teisė, kurios kokybiškas realizavimas turi padėti užtikrinti kitas žmogaus teises, jeigu jos buvo pažeistos, respondentų teigimu, pati yra pažeidžiama labiausiai (2010 m. vid. – 6,8⁸⁵, 2008 m. vid. – 6,5, 2006 m. vid. – 6,6). Atsakant į klausimą kodėl taip yra, galima teigti, kad tas teises, kurios konkrečiu laikotarpiu žmonėms atrodo mažiau aktualios, žmonės ir suvokia kaip mažiau pažeidžiamas, o tos, kurios žmonėms yra svarbesnės – suvokiamos kaip labiau pažeidžiamos. Į klausimą ar kreipėsi dėl pažeistų savo teisių gynybos, 2010 m. teigiamai atsakė 22,3% respondentų, kurie nurodė, jog jų atžvilgiu žmogaus teisės buvo pažeistos (2008 m. – 21,1%, 2006 m. – 25,9%).

⁸³ pavyzdžiui, Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d., 2006 m. sausio 16 d. nutarimai.

⁸⁴ pvz., žr. Jurka R. *Teisė į teisingą teismą. Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius: Naujosios sistemos, 2005. P. 33. Autorius nurodo, kad asmens teisė į teisingą teismą demokratinėje valstybėje suprantama kaip teisė į visų konstitucinių asmens interesų garantijų kompleksą ar visumą. Šią visumą sudaro teisė į viešą, greitą, nešališką, lygiateisišką ir skaidrų bylos tyrimą ir/ar pagal įstatymus sudaryto ir nepriklausomo teismo bylos išnagrinėjimą. Dar kitaip ši teisė vadinama teise į tinkamą procesą. T. p. žr. Jurgaitis R. *Konstituciniai baudžiamojo proceso teisės pagrindai. Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius, 2009. p. 37-38. Autorius nurodo, jog oficialioje konstitucinėje doktrinoje yra vartojami du atskiri iš esmės iš tų pačių konstitucinių nuostatų kildinami asmens teisės į teisingą teismą ir asmens teisės į tinkamą teisinį procesą principai. Kartais, nepateikiant aiškių teisinių argumentų, yra vartojamas ne teisės į tinkamą teisinį procesą, bet teisės į teisingą procesą terminas, nors, atskleidus suteiktą turinį, jis iš esmės yra tapatus, t. y. šių teisių (iš jų išvestų principų) įgyvendinimas yra užtikrinamas nustatant reikalavimą laikytis tų pačių konstitucinių, baudžiamojo proceso principų ir normų, garantuojant analogiškas asmenų teises. Šiame kontekste manytina, kad skirtumai iš esmės yra lingvistinio pobūdžio.

⁸⁵ atsakymų vidurkis 10 balų skalėje, kur 1 – mažiausiai pažeidžiamos, 10 – labiausiai pažeidžiamos.

Neigiamai 2010 m. atsakė 77,7% (2008 m. – 78,9%, 2006 m. – 74,1%) respondentų. Į klausimą, kodėl nesikreipė dėl pažeistų teisių gynybos, 2010 m. 77,8% respondentų (į šį klausimą atsakė tik tie respondentai, kurie nesikreipė dėl jų atžvilgiu pažeistų teisių) nurodė, jog nesikreipė nes netikėjo, kad padės (2008 m. – 79,6%, 2006 m. – 73,8%) ir 18,1% respondentų teigė, jog niekur nesikreipė, nes nežinojo kur kreiptis (2008 m. – 16,2%, 2006 m. – 12,8%).⁸⁶

Būtų sunku paprieštarauti A. Vaišvilai, kuris pastebi, jog visos socialinės problemos savo turiniu yra žmogaus teisių įgyvendinimo problemos. „Savo interesus asmeniui tenka įgyvendinti ne šalia visuomenės, o visuomenėje ir tai yra pagrindas, kuris leidžia sureikšminti teisingumo problemą.“⁸⁷ Taigi, kiekvienas asmuo, kuris kreipiasi į teismą dėl pažeistų savo teisių gynybos tikisi, kad jo byla bus išspręsta teisingai. Reikalavimas išspręsti bylą teisingai apima nemažai kitų asmens teisių. Tai – teisė į viešą bylos nagrinėjimą; teisė, kad bylą nagrinėtų pagal įstatymą įsteigtas, nepriklausomas, nešališkas ir kompetentingas teismas; teisė, kad byla būtų išnagrinėta lygybės sąlygomis ir per įmanomai trumpiausią laiką; teisė, kad išnagrinėjus bylą būtų priimtas motyvuotas ir pagrįstas sprendimas. Akivaizdu, kad teisės į teisingą teismo procesą turinys yra gana platus ir tinkamas šios teisės įgyvendinimas priklauso nuo atskirų, šią teisę sudarančių ir ją užtikrinančių, elementų.

Štai S. Arlauskas, kalbėdamas apie visuomenės narių teises valstybėje, mini tris pagrindines valstybės funkcijas: administracinę, visuomenės narių saugumo užtikrinimo ir socialinio teisingumo palaikymo (gerovės) funkcijas. Administracinės funkcijos kompetencija – organizuoti valstybės institucijų ir procedūrų tinklą – pamatinę struktūrą, atveriančią piliečiams galimybes naudotis savo teisėmis, bei savo ruožtu užtikrinančią paties tinklo sklandų veikimą. Saugumo funkcija numato valstybės paskirtį ginti visuomenės narių teisėtus interesus nuo galimų pažeidimų ir pažeidėjų. Valstybės gerovės funkciją lemia valstybės misija garantuoti kuo aukštesnį žmonių gyvenimo lygio standartą.⁸⁸

Taigi, kad asmuo realiai galėtų įgyvendinti teisę kreiptis į teismą, įstatymų leidėjas turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad visus ginčus dėl asmens teisių ir laisvių būtų galima spręsti teisme, kartu aiškiai nustatant, kaip ir į kokį teismą asmuo turėtų kreiptis. Ši įstatymų leidėjo pareiga išpildyta priėmus Lietuvos Respublikos apylinkių teismų įsteigimo įstatymą⁸⁹, kuriuo, siekiant priartinti teismą prie asmenų gyvenamosios vietos ar buveinės, įsteigti 54 apylinkių teismai. Tai bendrosios kompetencijos pirmosios instancijos teismai, be kurių, bendrosios kompetencijos teismų sistemai priklauso ir 5 apygardų teismai, Lietuvos apeliacinis teismas bei Lietuvos Aukščiausiasis

⁸⁶ Žmogaus teisių padėties visuomenės akimis 2006, 2008 ir 2010 metų rezultatai // <http://www.hrmi.lt/tyrimai/visuomenes-nuomones-apklauso> (žiūrėta 2012-01-17).

⁸⁷ Vaišvila A. *Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas)* // Jurisprudencija, 2002, T. 24(16). P.198.

⁸⁸ Arlauskas S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011. P. 284.

⁸⁹ Žin., 1992, Nr. 10-240.

Teismas, įsteigti atitinkamu įstatymu⁹⁰. Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymu⁹¹ skundams (prašymams) dėl viešojo ir vidinio administravimo subjektų priimtų administracinių aktų bei veiksmų ar neveikimo nagrinėti įsteigti specializuoti administraciniai teismai – 5 apygardų administraciniai teismai ir Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas. Priėmus minėtus įstatymus, kartu išpildytas reikalavimas, kad teismas būtų įsteigtas įstatymu, kas savo ruožtu reiškia, kad teismų veiklą privalu reguliuoti tik įstatymu, ir jokiais būdais ne vykdomosios valdžios aktais.

Užtikrinant teisės kreiptis į teismą realų įgyvendinimą, pabrėžiama tinkamos informacijos apie teismų sistemos funkcionavimą teikimo bei teisinės pagalbos reikšmė. Konsultacinės Europos Teisėjų Tarybos nuomone⁹² turėtų būti skatinami visi su tokios informacijos teikimu visuomenei susiję veiksmai ir visuomenė turėtų būti informuota apie procedūras, kurias gali inicijuoti šalys, jų galimą trukmę, teismo išlaidas ir riziką, neteisėtai panaudojus teisinės priemonės. Teismo šalims taip pat turėtų būti suteikta informacija apie alternatyvius ginčų sprendimo būdus. Be bendrosios informacijos visuomenei galima pateikti ir tikslesnę informaciją, ypač apie svarbius, precedentą sukuriančius, teismo sprendimus ir bylos išnagrinėjimo skirtinguose teismuose trukmę. Funkcionali teisinės pagalbos sistema yra viena iš sudėtinių dalių, kurių visuma kiekvienam asmeniui užtikrina teisę į teisingumą. Tokia pagalba turėtų apimti ne tik teismo mokesčius, bet ir patarimus dėl ieškinio pagrįstumo ir būtinumo ir turėtų būti teikiama ne tik labiausiai skurstantiems asmenims, bet ir daliai vidutines pajamas gaunančių asmenų, kurie negali padengti teismo proceso mokesčių.

Lietuvos Respublikoje valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą užtikrina Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas⁹³. Pagal šį įstatymą valstybės garantuojama teisinė pagalba skirstoma pirminę ir antrinę (11 str. 1-2 d., 12 str.). Pirminė teisinė pagalba apima teisinės informacijos teikimą, teisines konsultacijas ir dokumentų, skirtų valstybės ir savivaldybių institucijoms, išskyrus procesinius dokumentus, rengimą. Taip pat gali būti teikiami patarimai dėl ginčo sprendimo ne teismo tvarka, parengiama taikos sutartis. Antrinę teisinę pagalbą sudaro dokumentų rengimas, gynyba ir atstovavimas bylose, įskaitant vykdymo procesą, atstovavimas išankstinio ginčo sprendimo ne teisme atveju, jeigu tokią tvarką nustato įstatymai ar teismo sprendimas. Be to, ši teisinė pagalba apima bylinėjimosi išlaidų bylose, išnagrinėtose civilinio proceso tvarka, su bylos nagrinėjimu administracinio proceso tvarka susijusių išlaidų ir su baudžiamojoje byloje pareikšto civilinio ieškinio nagrinėjimu susijusių išlaidų atlyginimą. Pirminę teisinę pagalbą turi

---

⁹⁰ Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo // Žin., 1994, Nr. 50-932.

⁹¹ Žin., 1999, Nr. 13-309.

⁹² Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 6 (2004) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on fair trial within a reasonable time and judge's role in trials taking into account alternative means of dispute settlement. Strasbourg, 24 November 2004. § 12-14, 21.// http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp.

⁹³ Žin., 2000, Nr. 30-827; 2005, Nr. 18-572.

teisę gauti visi Lietuvos Respublikos piliečiai, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiai, taip pat kiti Lietuvos Respublikoje bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantys fiziniai asmenys ir kiti Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse nurodyti asmenys. Antrinei teisei pagalbai gauti įstatymas nustato turto ir metinių pajamų cenzą – jos neturi viršyti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatytą turto ir pajamų lygių teisei pagalbai gauti pagal minėtą įstatymą. Taip pat įstatyme yra išvardintos asmenų, turinčių teisę gauti antrinę teisinę pagalbą, neatsižvelgiant į turtą ir pajamas, kategorijos.

1.6. Lygybė įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms bei pareigūnams

Konstitucijos 29 straipsnio normose įtvirtintas visų asmenų lygybės principas yra sudėtinis principas, apimantis tris aspektus: asmens lygybę įstatymui, lygybę teismui ir lygybę kitoms valstybės institucijoms bei pareigūnams.

Pasak S. Arlausko, „formalios teisinės lygybės reikalavimo įgyvendinimas reiškia visų piliečių bei valstybės lygybę prieš įstatymą ir byloja apie teisinį teisingumą. Teisinėje valstybėje teisinis teisingumas kaip tik ir reiškia teisės viešpatavimą. Teisės viešpatavimą ar lygybę prieš įstatymą pašaukti užtikrinti visi: ir piliečiai, ir įstatymų leidėjai, ir valstybės institucijos. Svarbiausia teisės viešpatavimo ir teisėtumo užtikrinimo misija skirta teisminėms institucijoms. Būtent jos ginčų metu turi išaiškinti, kas kiekvienu konkrečiu atveju yra galiojanti teisė.“⁹⁴

Lygybė įstatymui teisės taikymo procese reiškia „lygų matą“, kai reikia tą pačią normą taikyti skirtingiems asmenims. Konstitucinis Teismas yra pasisakęs⁹⁵, kad „baudžiamojoje teisėje lygybės principas reiškia, kad už padarytą nusikaltimą yra nustatyti vienodi atsakomybės pagrindai. <...> Nusikaltimo požymių visuma, aprašyta įstatyme, apibūdina veiką kaip nusikaltimą ir tuo atžvilgiu nusikaltimo sudėtis tampa „lygiu matu“ visiems tam tikrą veiką padariusiems asmenims.“ Tačiau vienodas patraukimo baudžiamojon atsakomybėn pagrindas nereiškia, kad visiems asmenims, padariusiems tokį pat nusikaltimą, turi būti paskirta ir vienoda bausmė. Įstatymuose yra nustatyta, kad skiriant bausmę atsižvelgiama į padaryto nusikaltimo pobūdį, kaltininko asmenybę, kaltės laipsnį, atsakomybę lengvinančias ar sunkinančias aplinkybes ir tuo remiantis bausmė turi būti individualizuota. Bausmės individualizavimas nepažeidžia asmens lygybės įstatymui principo. Tai taikytina ir traukiant asmenis administracinėn atsakomybėn.

Demokratinėje valstybėje teismas – pagrindinė institucinė žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantija, o patikimiausias žmogaus teisių gynimo būdas – teisminė gynyba. Teisminės gynybos

⁹⁴ Arlauskas S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011. 292-293.

⁹⁵ Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 104-2644.

veiksmingumas tiesiogiai siejasi su konstituciniu principu „teismui visi asmenys yra lygūs“, kuris taip pat išreiškia ir visų lygią teisę į teisingą teismo procesą.

Teismo procese asmenų lygybės principas pasireiškia kaip šalių procesinis lygiateisiškumas – proceso dalyviai, turintys tą patį procesinį teisinį statusą turi būti traktuojami vienodai t. y. turi turėti tokias pačias teises bei pareigas, nes tik lygiateisės ginčo šalys gali lygiais pagrindais tarpusavyje rungtis. Teismo pareiga yra užtikrinti, kad šalims būtų suteiktos vienodos teisės ir lygios galimybės pasinaudoti šiomis teisėmis. Tai užtikrinti teismus įpareigoja ir Teismų įstatymas, nustatydamas, kad „teismai bylas nagrinėja laikydamiesi proceso šalių lygiateisiškumo“⁹⁶. Analogiška nuostata įtvirtinta ir CPK 35 straipsnio 1 dalyje, sakančioje, kad šalių procesinės teisės yra lygios. „Lygiateisių proceso šalių ginčas, kai kiekviena iš bylos šalių teismo nagrinėjimo metu naudojasi vienodomis galimybėmis, išreiškia civilinio proceso esmę“⁹⁷. Svarbu, kad šalių procesinio lygiateisiškumo principo būtų laikomasi visose proceso stadijose, nes nuo jo įgyvendinimo priklauso ir kitų proceso principų įgyvendinimas, be to proceso normų pažeidimas sukelia ir materialius teisinius padarinius – neteisingą bylos išsprendimą. Pavyzdžiui, tinkamas vienos iš bylos šalių neinformavimas apie teismo posėdžio vietą ir laiką ir vėliau bylos išnagrinėjimas nedalyvaujant asmeniui, kuriam nebuvo tinkamai pranešta, pažeidžia šalių lygiateisiškumo principą⁹⁸. Šalių procesinis lygiateisiškumas suponuoja ir kitą, svarbų civilinio proceso principą – rungimosi principą, kuris „yra pamatinis bylos nagrinėjimo modelis <...>, viena vertus, padedantis išryškinti šalių teises ir, kita vertus, užtikrinantis būtinų argumentų visumą teisingam sprendimo priėmimui“⁹⁹. Šio principo esmė – lygiateisių šalių kova teismo procese, kur pats teismas (teisėjas) išlieka neutralus. Abiem pusėms turi būti garantuojamos vienodos tiesos įrodinėjimo priemonės ir nė vienai jų negali būti teikiamas pranašumas oponento atžvilgiu – kas neleidžiama ieškovui, atsakovui taip pat turi būti neleidžiama, ir atvirkščiai.

Šalių procesinio lygiateisiškumo bei rungimosi principai taip pat reikalauja, kad kiekvienai šaliai būtų suteikta vienoda galimybė pasisakyti – teismas negali priimti sprendimo neišklausęs abiejų šalių. Šio principo pažeidimas, pavyzdžiui teismo sprendimo priėmimas prieš neįtrauktą dalyvauti byloje asmenį ar jo neinformavus apie teismo posėdį, yra besąlygiškas pagrindas tokį teismo sprendimą panaikinti (CPK 329 str. 2 d. 2 p., 3 d. 1 p.). Šio principo gali būti nepaisoma tik ypatingais atvejais, pavyzdžiui, kai kita šalis piktnaudžiauja procesu ir nevyksta į teismo posėdį ar atsisako priimti teismo pranešimus apie atliekamus procesinius veiksmus.¹⁰⁰

Pažymėtina, kad šalių procesinis lygiateisiškumas nėra faktinė šalių lygybė, o tik lygių galimybių garantija – bylos šalims yra garantuojamos lygios teisės, tačiau kiekviena šalis jai

⁹⁶ Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 34 str. 1 d. // Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851; 2002, Nr. 17-649.

⁹⁷ Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 36-915.

⁹⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-604/2007.

⁹⁹ Arlauskas S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011. P. 309.

¹⁰⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-182/2001.

suteiktomis galimybėmis, pavyzdžiui, dėl savo sugebėjimų, patirties, savo materialinės padėties ar kitų aplinkybių, gali pasinaudoti skirtingai veiksmingai.

Procesinis lygiateisiškumas atsiskleidžia teismo proceso metu – tai kiekvieno teisė naudotis vienodomis procesinėmis teisėmis, taip pat teisė, kad kiekvieno bylą teismas nagrinėtų pagal vienodas taisykles, netaikant jokių išimčių, ir vienodai iš šalių reikalautų atlikti savo procesines pareigas. Vienos šalies teisės ir pareigos atitinka kitos šalies teises ir pareigas. „Teisinis teisingumas socialiniame santykiyje (materiali pusiausvyra) bus atkurtas, jei nukentėjusioji šalis savo iniciatyva per teismą išsireikalaus, kad jai būtų kompensuota patirta žala. Pusiausvyra irgi nebus pažeista, jei nukentėjusioji šalis savanoriškai atsisakys kelti ieškinį arba su atsakovu sudarys taikos sutartį.“¹⁰¹

Štai Konstitucinis Teismas, sprenddamas ar teisės byloje dalyvaujantiems asmenims susipažinti su informacija, sudarančia valstybės paslaptį, nesudarymas, tačiau tokios teisės suteikimas bylą nagrinėjančiam teismui (teisėjui) nepažeidžia lygybės principo, atkreipė dėmesį į tai, kad „byloje dalyvaujančių asmenų teisinio lygiateisiškumo esmė – asmenų lygybė teismui, bet ne ginčą sprendžiančio teismo (teisėjo) ir byloje dalyvaujančių asmenų lygybė, nes teismas – ypatingas procesinių teisinių santykių subjektas, nes jam vieninteliame pavesta vykdyti teisingumą, o įgyvendindamas šią funkciją, teismas veikia valstybės vardu, nepriklauso nuo byloje dalyvaujančių asmenų ir klauso tik įstatymo.“¹⁰²

Nors teisės principai ir yra pamatinės teisės nuostatos, tačiau jų turinio aiškinimas laikui bėgant gali kisti. Pavyzdžiui, Konstitucinis Teismas iš pradžių formavo konstitucinę doktriną nurodydamas, kad lygybės principas yra taikomas tik fiziniams asmenims¹⁰³. Šį teiginį Konstitucinis Teismas motyvavo tuo, kad Konstitucijos 29 straipsnis yra Konstitucijos II skirsnyje, kuris pavadintas „Žmogus ir valstybė“, todėl sąvoka „asmuo“ šiuo atveju tegali būti „žmogaus“ sinonimas. Kadangi šiame skirsnyje kalbama tik apie žmogaus ir piliečio teises, laisves ir pareigas, Konstitucinis Teismas laikė, jog nėra juridinio pagrindo plačiau traktuoti sąvoką „asmuo“. Tačiau jau 1996 m., remdamasis Konstitucija kaip vientisu aktu, Konstitucinis Teismas daro išvadą, kad „šis principas yra vienas pagrindinių konstitucinių principų, kuris savo ruožtu glaudžiai siejasi ir su kitais konstituciniais principais bei nuostatomis ir yra taikytinas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims, nes jie paprastai yra fizinių asmenų susivienijimai“¹⁰⁴. Kaip pažymėjo E. Jarašiūnas, „tai buvo esminis konstitucinės doktrinos pokytis ir naujoji lygybės principo samprata atitiko ir daugelio didesnę patirtį turinčių konstitucinės kontrolės institucijų formuluojamą doktriną, kad įstatymų leidėjas privalo laikytis lygybės principo tiek fizinių, tiek juridinių asmenų, atžvilgiu“.¹⁰⁵

¹⁰¹ Arlauskas S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011. P. 309.

¹⁰² Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 126-2962.

¹⁰³ Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1993, Nr. 61-1166.

¹⁰⁴ Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d., 1996 m. balandžio 18 d., 2000 m. vasario 23 d., 2000 m. gruodžio 6 d., 2003 m. lapkričio 17 d., 2004 m. sausio 26 d., 2009 m. birželio 8 d. nutarimai.

¹⁰⁵ Jarašiūnas E. *Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje* // Jurisprudencija, 2004, Nr. 52(44). P. 11.

1.7. Viešumo ir bylos išnagrinėjimo per įmanomai trumpiausią laiką reikalavimai

Dar vienas svarbus teisingo teismo proceso elementas – bylų viešo nagrinėjimo reikalavimas. Štai kaip G. W. F. Hegelis pagrindžia šį reikalavimą: „kadangi šis (įstatymo įgyvendinimo) procesas yra savyje reikšmingas įvykis, tai atskiras atvejis dėl savo ypatingo turinio liečia tik šalių interesą, visuotinis jo turinys susijęs su jame esančia teise, o teismo sprendimas – su visų interesais – teisingumo vykdymas turi būti viešas. Reikalavimas teismo viešumo remiasi tuo, kad teismo tikslas yra teisė, kuri kaip visuotinybė turi vykti ir prieš visuotinybę, be to ji remiasi ir tuo, kad piliečiai įsitikina, jog teisė tikrai vykdoma.“¹⁰⁶ Viešas bylos nagrinėjimas yra reikšmingas tuo, kad byloje dalyvaujančius asmenis skatina elgtis sąžiningai ir sakyti tiesą, taip pat sulaiko bylos šalis nuo nesąžiningų poelgių ar aiškiai nepagrįstų ieškinių, nes visa tai mato ir į tai reaguoja visuomenė; drausmina kitus proceso dalyvius; užtikrina visuomenės teisinį informavimą, nes visuomenė gali stebėti, kaip įgyvendinamas teisingumas; sudaro sąlygas plėtoti teisės doktriną, nes mokslininkams tampa prieinama bylų medžiaga. Teisė į viešą bylos nagrinėjimą yra priskiriama prie tų teisių, kurios gali būti pagrįstai ribojamos. Ši teisė yra ribojama nagrinėjant bylą uždaramame teismo posėdyje kai siekiama apsaugoti žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumą, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį.

Viešumo reikalavimas taikomas ir teismo sprendimų paskelbimui. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad viešas teismo sprendimo paskelbimas nereiškia, kad teismas savo baigiamąjį aktą teismo posėdžių salėje privalo viešai paskelbti balsiai perskaitant visą surašytą to baigiamojo akto tekstą, kuris kai kada gali būti ir labai ilgas. Taigi, sąvokos „viešai“ nereikėtų suprasti pažodžiui, ir laikyti jog viešumo reikalavimas bus išpildytas tik jeigu visas teismo sprendimas bus paskelbtas viešai. CPK 268 straipsnio 6 dalis nustato, kad teismo sprendimas paskelbiamas perskaitant jo įžanginę ir rezoliucinę dalis. Teismui paliekama teisė kiekvienoje byloje savo nuožiūra nuspręsti, kurios sprendimo dalys, be įžanginės ir rezoliucinės, turi būti paskelbiamos perskaitant. Tam tikrais atvejais gali būti laikoma pakankamu ir viešumo reikalavimui nebus nusižengta, kai suinteresuotiems asmenims yra sudaroma galimybė susipažinti su sprendimu teismo raštinėje, arba, pavyzdžiui, kai apeliacija dėl teisės atmetama ir paliekamas galioti ankstesnis, viešai paskelbtas, sprendimas, pakanka šalis apie tai informuoti.¹⁰⁷

Kaip buvo minėta, teisė į teisingą teismo procesą apima ir reikalavimą išnagrinėti bylą per įmanomai trumpiausią laiką. Ilgi bylų nagrinėjimo terminai gali trukdyti šią teisę realiai įgyvendinti. V. Nekrošius, persakydamas Austrijos ideologo F. Kleino mintis nurodo, kad „teismo procese su laiku turi būti elgiamasi labai protingai. Ilgas procesas trukdo priimti teisingą sprendimą byloje, nes kuo

¹⁰⁶ Hegel G. W. F. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: Mintis, 2000. P. 335.

¹⁰⁷ Kūris P. *Lietuva ir Europos žmogaus teisių teismas* // Justitia, 1996, Nr. 3. P. 5.

daugiau laiko praeina nuo konflikto atsiradimo iki sprendimo byloje priėmimo, tuo sunkiau nustatyti konfliktą sukėlusias priežastis, įsitikinti vienu ar kitu teiginių teisingumu¹⁰⁸.

Sąvoka „per įmanomai trumpiausią laiką“ įtvirtinta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje ir reiškia reikalavimą kuo greičiau tarp šalių atkurti teisinę taiką. Siekiant užtikrinti teisės į tinkamą teismo procesą įgyvendinimą, CPK 7 straipsnio 1 dalis teismą įpareigoja išspręsti bylą per kiek įmanoma trumpesnę (protingai trumpą) laiką. Iš kitos pusės, minėto straipsnio 2 dalis įpareigoja ir dalyvaujančius byloje asmenis rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu. Taigi bylos išnagrinėjimas per įmanomai trumpiausią laiką yra bendra tiek teismo, tiek ir šalių pareiga siekti, kad byla būtų išnagrinėta operatyviai.

„Įmanomai trumpiausias laikas“ apibūdinamas kaip protingas, pagrįstas, būtinas ir pakankamas laikas bylai visapusiškai ir teisingai išnagrinėti teisme. Pažymėtina, kad šis laikotarpis apima visą procesą – nuo ieškinio padavimo iki sprendimo paskelbimo. Kokį bylos nagrinėjimo terminą reikėtų laikyti protingu ir pagrįstu, o kokį – ne, priklauso nuo konkrečių bylos aplinkybių, tačiau bet kuriuo atveju turi būti išlaikyta protinga proporcija tarp teismo proceso operatyvumo ir visapusiško bylos aplinkybių išnagrinėjimo bei pagrįsto sprendimo priėmimo. V. Valančius¹⁰⁹ nurodo, kad „reikalavimas išnagrinėti bylą greitai, bet kartu ir teisingai, negali nesukelti tam tikrų prieštaravimų“ ir priduria, kad „nustačius itin trumpus bylų išnagrinėjimo terminus ir nesuteikus teismui pakankamų procesinių priemonių bei organizacinių išteklių bylai per šiuos terminus išnagrinėti, vargu ar galima tikėtis, jog sprendimas byloje bus priimtas pakankamai įsigilinus į faktines bylos aplinkybes bei išanalizavus teisės normas“. Autorius atkreipia dėmesį į tai, kad kalbant apie teismo veiklą, nederėtų vartoti teismo „produktyvumo“ (angl. *efficiency*) termino, labiau tinkancio apibūdinti techninį gamybos procesą. Vertinant teismų gebėjimus tinkamai vykdyti pavestas funkcijas, nepalyginti tikslesnis yra veiksmingumo (angl. *effectiveness*) kriterijus, tuo tarpu dominuojant produktyvumo kriterijui, t. y. neproporcingai paskirstant prioritetus tarp greito ir visapusiško proceso, „neišvengiamai kyla teismo sprendimų kokybės problema“. Į šią problemą atkreipė dėmesį ir Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba¹¹⁰, išsakydama nuomonę, kad teisingumo kokybė neturėtų būti suprantama kaip teismų sistemos produktyvumo sinonimas. Teismų veiklos kokybės matu neturėtų būti laikomas kuo didesnis išnagrinėtų bylų skaičius per tam tikrą laikotarpį. Kokybės vertinimas turėtų būti nukreiptas į teismų sistemos sugebėjimą atitikti teisingumo poreikį remiantis bendraisiais teismų sistemos tikslais, o procedūrų trukmė yra tik vienas iš vertinimo elementų. Šiuo atveju privalu atsižvelgti į bylos sudėtingumą, bylos šalių elgesį ir valdžios įgaliojimus turinčių institucijų veiksmus.

¹⁰⁸ Nekrošius V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės*. Vilnius, 2002. P. 25-26.

¹⁰⁹ Valančius V. *Kai kurie civilinių teisių gynimo mechanizmo atspindžiai Lietuvos teisėje XXI amžiuje* // *Jurisprudencija*, 2007, Nr. 12 (102). P. 33.

¹¹⁰ Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 6 (2004) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on fair trial within a reasonable time and judge's role in trials taking into account alternative means of dispute settlement. Strasbourg, 24 November 2004. § 42. // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

Ginčo objekto prigimtis ir svarba taip pat yra reikšmingi, ir tam tikroms byloms, pavyzdžiui, tėvystės teisių atėmimo, gali reikėti ypatingo valdžios įgaliojimus turinčių kompetentingų organų kruopštumo.¹¹¹ Konstitucinis Teismas yra pripažinęs, kad Konstitucijai prieštarauja situacija, kai „pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo ir viešo paskelbimo spartai buvo teikiama pirmenybė to sprendimo kokybės, taigi ir teisingumo įvykdymo atitinkamoje byloje, atžvilgiu“¹¹². Taigi, teisė, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką išnagrinėtų teismas, turėtų būti apibrėžiama kiekybinius kriterijus derinant su kokybiniais.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad bylos išnagrinėjimo per įmanomai trumpiausią laiką principo labai negali būti aukojami kiti principai. Štai Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymi, kad proceso greitumas ir lėšų taupymas negali pateisinti tokio esminio principo kaip šalių teisės į rungtynišką procesą nepaisymo.¹¹³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pasisakydamas dėl bylos išnagrinėjimo apeliacine tvarka nedalyvaujant atsakovui (likus dienai iki posėdžio atsakovas raštu pranešė gyvenantis užsienyje, apie posėdį sužinojęs atsitiktinai ir prašė bylos nagrinėjimą atidėti, nes nori pasirengti bylos nagrinėjimui, atvykti į Lietuvą, sudaryti atstovavimo sutartį su advokatu) ir, sprenddamas ar nebuvo pažeisti šalių lygiateisiškumo ir teismo proceso rungtyniškumo principai, padarė išvadą, kad apeliacinės instancijos teismas, nors ir turėjo išsamią informaciją apie tai, kad nuo pat pirmojo procesinio veiksmo pirmosios instancijos teisme dėl dokumentų įteikimo atsakovui buvo taikomas tik dokumentų įteikimo viešuoju paskelbimu būdas, atmesdamas atsakovo prašymą atidėti bylos nagrinėjimą, pateiktą likus dienai iki bylos nagrinėjimo apeliacine tvarka ir išnagrinėjęs bylą, pažeidė atsakovo teisę į bylos šalių lygiateisiškumą ir teismo proceso rungtyniškumą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipė dėmesį į tai, kad pirmosios ir apeliacinės instancijų teismai nenustatė jokių aplinkybių, kuriomis remiantis būtų pagrindas konstatuoti, jog atsakovas jam priklausančiomis procesinėmis teisėmis naudojosi nesąžiningai.¹¹⁴

Nekelia abejonių tai, kad vilkinamas teismo procesas negali būti vadinamas tinkamu. Štai Europos Tarybos Ministrų komitetas rekomendacijos Nr. R (84) 5 antru principu siūlo teisėjams suteikti teisę „kontroliuoti piktnaudžiavimą teismo procesu, taikant atitinkamas sankcijas bylos šaliai arba teisininkui“.¹¹⁵ CPK 95 straipsnio nuostatos numato dvejopas sankcijas šaliai, kuri piktnaudžiauja savo procesinėmis teisėmis. Nustatęs piktnaudžiavimo faktą (šalis nesąžiningai pareiškė nepagrįstą ieškinį (apeliacinį, kasacinį skundą) arba sąmoningai veikė prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą ir išsprendimą), teismas tokią šalį gali įpareigoti atlyginti kitos šalies dėl piktnaudžiavimo patirtus nuostolius (CPK 95 str. 1 d.) taip pat gali paskirti asmeniui iki dvidešimties tūkstančių litų baudą (CPK 95 str. 2 d.). Kaip matyti, dėl piktnaudžiavimo teisėmis fakto atsiradusių nuostolių atlyginimas galimas

¹¹¹ Kūris P. *Lietuva ir Europos žmogaus teisių teismas* // Justitia, 1996, Nr. 3. P. 13.

¹¹² Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 62-2276; atitaisydas – 2001, Nr. 86.

¹¹³ *Nideröst-Huber v. Switzerland*, application No. 18990/91, judgment of 18 February 1997, § 30.

¹¹⁴ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-211/2009.

¹¹⁵ Committee of Ministers to Member States. Recommendation No. (84)5 On the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice. Strasbourg, 28 February 1984 // http://www.coe.int/t/cm/adoptedTexts_en.asp

ne tik bylos šalies bet ir valstybės naudai. Taip yra todėl, kad tokiais atvejais nepagrįstai eikvojamos ne tik byloje dalyvaujančių asmenų bet ir teismo lėšos ir laikas.

Išeitis iš padėties, kai viena iš bylos šalių be pateisinamos priežasties vilkina bylos nagrinėjimą, yra sprendimo už akių institutas. Pagal CPK 285 straipsnio 1 dalį teismo sprendimas už akių priimamas, jeigu į teismo posėdį neatvyksta šalis, kuriai tinkamai pranešta apie teismo posėdžio vietą ir laiką, iš šios šalies nėra gautas prašymas nagrinėti bylą jai nedalyvaujant, neatvykimo priežastys nėra svarbios, o kita šalis prašo priimti teismo sprendimą už akių, taip pat kai šalis per nustatytą terminą nepateikia atsiliepimo į ieškinį, paruošiamojo dokumento ir kita šalis savo atsiliepime į ieškinį ar paruošiamajame dokumente prašė priimti sprendimą už akių. Sprendimo už akių priėmimo pagrindas visada yra tas pats – vienos iš šalių reikalavimų ar atsikirtimų nepateikimas ar nepalaikymas be pateisinamos priežasties. Teisė priimti sprendimą už akių teismui suteikta atsižvelgiant į šalių pareigą rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tai yra teismo teisė, bet ne pareiga. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad net tuo atveju, kai yra visos CPK nustatytos sąlygos sprendimui už akių priimti, teismas, vadovaudamasis teisingumo, protingumo principais, turi teisę nuspręsti, ar priimti sprendimą už akių, ar tokio procesinio sprendimo nepriimti¹¹⁶.

Sprendimas už akių yra svarbus procesinis saugiklis, veikiantis prieš šalį, siekiančią nesąžiningai vilkinti bylos nagrinėjimą. Tačiau pažymėtina, kad sprendimas už akių negali būti vienareikšmiškai vertinamas kaip teisinė sankcija teismo posėdyje nedalyvaujančiai šaliai, tai – tik viena iš priemonių proceso koncentruotumo principui įgyvendinti. Ši priemonė turi būti suderinta su pagrindiniu civilinio proceso tikslu – teisingu bylos išnagrinėjimu. Tai, kad bylos šalis laiku nepasinaudoja savo teise būti išklaudyta, lemia šios galimybės praradimą. Dalyvauti bylą nagrinėjant teisme yra bylos šalies pasirinkimo teisė, „todėl šalies neatvykimo ir (ar) procesinių dokumentų nepateikimo priežasčių svarumo teismas neturėtų vertinti labiau už argumentus bei įrodymus, susijusius su sprendimo už akių teisėtumu ir pagrįstumu“¹¹⁷.

Sprendimo už akių priėmimas taip pat negali būti aiškinamas siaurai, siejant jį vien tik su piktnaudžiavimo teise faktu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad sprendimas už akių gali būti priimtas esant visoms CPK 285 straipsnio 1 dalyje numatytoms sąlygoms, o ne tik tada, kai šalis piktnaudžiauja procesinėmis teisėmis. Pagal CPK 285 straipsnį piktnaudžiavimo procesu faktas nėra būtina teismo sprendimo už akių priėmimo sąlyga. Šią nuostatą Lietuvos Aukščiausiasis Teismas grindžia tuo, kad neatvykimas į teismo posėdį be svarbių priežasčių ne visada gali reikšti piktnaudžiavimą procesu. Tai gali būti tiesiog šalies pozicijos dėl nagrinėjamos bylos išreiškimo forma. Tačiau neatvykimas į teismo posėdį be pateisinamų priežasčių, kai yra kitos CPK 285 straipsnio 1 dalyje nurodytos sąlygos, yra pakankamas pagrindas priimti teismo sprendimą už akių. Teismo

¹¹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-525/2006.

¹¹⁷ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-131/2006.

sprendimas už akių visų pirma yra proceso operatyvumą užtikrinanti priemonė, o ne vien tik reakcija į piktnaudžiavimą procesu.¹¹⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat yra nurodęs, jog tai, kad „pasyvioji bylos šalis nepiktnaudžiavo savo procesinėmis teisėmis ir nevilkino bylos nagrinėjimo, nepaneigia teismo teisės priimti sprendimą už akių CPK 285 straipsnyje nustatytais atvejais“¹¹⁹.

Štai V. Valančius irgi pastebi, kad „vargu ar galima dėti lygybės ženklą tarp šios pareigos nevykdymo ir piktnaudžiavimo.<...> Piktnaudžiavimas visada turėtų būti siejamas su tyčine elgsena, kuria siekiama vilkinti bylos nagrinėjimą arba kitaip trukdyti teismui įvykdyti teisingumą byloje. Tuo tarpu <...> galima rasti daugybę pavyzdžių, kai procesinėmis teisėmis nėra piktnaudžiaujama, tačiau dėl neatidumo ar nerūpestingumo laiku nepateikiami procesiniai dokumentai, neatvykstama į teismo posėdį, o tokiais atvejais CPK nuostatos taip pat leistų priimti sprendimą už akių. Be to, sprendimas už akių yra tam tikra dispozityvumo principo išraiška. Šalis, nenorinti gintis nuo pareikšto ieškinio arba nebepalaikanti savo pareikštų reikalavimų, paprastai lieka pasyvi. Nenoras palaikyti savo reikalavimus (atsikirtimus) negali būti įvertintas kaip piktnaudžiavimas, nes taip šalis tiesiog išreiškia savo poziciją byloje, jei nėra kitų piktnaudžiavimo požymių. Nei teismas, nei kitos institucijos negali ir neturi versti šalies ginti savo materialines teises teisme, jeigu šalis šiomis teisėmis gali laisvai disponuoti.“¹²⁰

Sprendimas už akių negali būti vertinamas tik kaip sankcija dar ir todėl, kad jis gali būti nepalankus ir aktyviajai šaliai, jeigu formaliai įvertinęs įrodymus teismas nustato, kad aktyviosios šalies pozicija nepagrįsta.¹²¹

Pažymėtina, kad kai kuriose bylose, atsižvelgiant į didesnę viešojo intereso apsaugą ir būtinybę nustatyti jose materialiąją tiesą, teismui draudžiama priimti sprendimą už akių. Tai yra šeimos bylos (CPK 378 str.), taip pat bylos, kurios yra nagrinėjamos ypatingąja teiseną (CPK 443 str. 9 d.).

---

¹¹⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-518/2005.

¹¹⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-525/2006.

¹²⁰ Valančius V. *Kai kurie civilinių teisių gynimo mechanizmai Lietuvos teisėje XXI amžiuje* // Jurisprudencija, 2007 12(102). P. 34.

¹²¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-551/2006.

2. INSTITUCINIS TEISMO IR TEISĖJŲ NEPRIKLAUSOMUMAS

2.1. Valdžių padalijimo principo reikšmė užtikrinant teismų nepriklausomumą

Vadovaujantis Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio nuostatomis, kiekvieno asmens konstitucinė teisė į teisingą teismą, be kita ko, reiškia ir tai, kad bylą nagrinėjantis teismas turi būti nepriklausomas bei nešališkas. Teismo ir teisėjų nepriklausomumas ir nešališkumas yra svarbios prielaidos, kad teisme būtų visapusiškai, nuodugnai bei objektyviai ištirtos visos bylos aplinkybės, nustatyta tiesa ir priimtas teisingas sprendimas. Nepriklausomumo principo svarbą ne kartą yra pabrėžęs Konstitucinis Teismas¹²², nurodydamas, kad teismo ir teisėjų nepriklausomumas yra vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, reiškiančių, jog teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę. Šio principo svarbą Konstitucinis Teismas grindžia tuo, kad jis yra įtvirtintas ne tik Konstitucijos IX skirsnyje „Teismas“ (109 str. 2 d.), bet ir Konstitucijos II skirsnio „Žmogus ir valstybė“ 31 straipsnio 2 dalies normoje, kas pabrėžia ypatingą teismo ir teisėjų nepriklausomumo principo reikšmę užtikrinant žmogaus teisių ir laisvių apsaugą. Konstitucinis Teismas taip pat yra atkreipęs dėmesį į tai, kad teismo ir teisėjų nepriklausomumo principas yra vienas iš fundamentalių demokratinės valstybės bruožų, jo laikomasi visose demokratinėse valstybėse, ir, kaip rodo istorinė patirtis, šio principo atsisakymas yra būdingas totalitarinio ir autoritarinio režimo bruožas.

Užtikrinant teismo ir teisėjų nepriklausomumą yra svarbus, vienu iš teisinės valstybės požymių laikomas – valdžių padalijimo principas. Šių dviejų principų sąsajos akivaizdžiai išvelgiamos reikalavime, nustatančiame valstybei pareigą įtvirtinti tokias teismo ir teisėjų nepriklausomumo garantijas, kurios būtų pakankamai efektyvios užkirsti kelią bet kokiems neteisėtiems mėginimams juos paveikti. Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos 1985 m. gruodžio 13 d. patvirtintų Pagrindinių teisėjų nepriklausomumo principų 1 straipsnyje nurodyta, kad teismų nepriklausomumą privalo garantuoti valstybė ir jis turi būti įtvirtintas Konstitucijoje arba valstybės įstatymuose, o vyriausybės ir kitų valstybės institucijų pareiga – gerbti ir laikytis teismų nepriklausomumo principo¹²³. Šiai minčiai pritariama ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1994 m. spalio 13 d. rekomendacijoje Nr. R(94)12 „Dėl teisėjų nepriklausomumo, jų veiklos efektyvumo ir vaidmens“ nurodant, jog „būtina imtis visų reikalingų priemonių, kad būtų gerbiamas, saugomas ir

¹²² Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d., 1995 m. gruodžio 6 d., 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimai.

¹²³ Basic Principles on the Independence of the Judiciary. Adopted by the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985 and endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985 // <http://www2.ohchr.org/english/law/indjudiciary.htm>

skatinamas teisėjų nepriklausomumas¹²⁴. Štai Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Stratis Andreadis v. Greece*¹²⁵ konstatavo, jog įstatymo viršenybės principas ir teisingo proceso supratimas prieštarauja bet kokiam įstatymų leidžiamosios valdžios kišimuisi į teisingumą, siekiant paveikti teisminį procesą. Valdžių padalijimo principas lemia ir tai, kad nei įstatymų leidžiamoji, nei vykdomoji valdžios negali kvestionuoti teismo sprendimų. Minėtoje Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijoje Nr. R (94)12 valstybės narės skatinamos imtis visų reikiamų priemonių, kad būtų užtikrintas teisėjų nepriklausomumo gerbimas, gynimas ir skatinimas, tame tarpe tokiomis priemonėmis, kurios neleistų teisėjų sprendimų peržiūrėti jokia kita tvarka, išskyrus įstatymo numatyta apeliacine ar jai prilyginta tvarka. Nuteistojo asmens likimą kitos valstybės valdžios gali paveikti tik amnestijos ar malonės suteikimo būdu, kas nelaikoma kišimusi į teismų veiklą.

Valdžių padalijimo principas, taip, kaip yra suprantamas šiandien, pirmiausia aptinkamas švietimo epochos (XVII-XVIII a.) mąstytojų darbuose. Pirmas apie šį principą prabilo anglų mąstytojas Dž. Lokas, savo darbuose nurodęs, kad įstatymų vykdomosios ir leidžiamosios valdžių atskyrimas yra svarbi visuomenės funkcionavimo sąlyga.¹²⁶ Nors Dž. Lokas ir neapibrėžė teisminės valdžios kaip savarankiškos ir jo aprašoma valdžių padalijimo teorija negali būti laikoma kaip visiškai atitinkanti šiuolaikinę valdžių padalijimo sampratą, tačiau jo darbai padarė didelę įtaką vėlesniems autoriams, tokiems kaip prancūzų mąstytojas Š. L. Monteskjė, kurio darbai šia tema turėjo nemažos reikšmės Vakarų valstybių konstitucijoms. Kalbėdamas apie teisminę valdžią Š. L. Monteskjė teigė, kad ši turi atitekti tik įstatymų tvarka išrinktiems asmenims, kurie galėtų atlikti nusikaltėlių baudimo bei tarpusavio ginčų tarp piliečių sprendimo funkcijas, o teismų sprendimai turi būti pagrįsti įstatymais, bet ne asmenine, subjektyvia teisėjų nuomone. Priešingu atveju, nebūtų galima kalbėti apie valstybę, kurioje yra aiškiai apibrėžtos teisės, laisvės ir pareigos. Valdžių atskyrimo svarbą Š. L. Monteskjė grindė tuo, jog padalinus valdžios funkcijas tarp skirtingų institucijų, išnyktų galimybė valdžią sukcentruoti vienoje rankose, kas sudarytų prielaidas despotizmui, o valdžia taptų neteisiška.¹²⁷ Vienas pirmųjų valdžių padalijimo principo svarbos pripažinimų oficialiame teisės akte yra, be kita ko ir Š. L. Monteskjė idėjomis pagrįsta, 1789 m. Žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, kurios 16 straipsnis skelbia, jog „visuomenė, kurioje žmogaus teisių garantijos nėra užtikrintos ir valdžių padalijimas nenustatytas, neturi konstitucijos“¹²⁸.

Taigi, valdžių padalijimo principas reiškia, kad kiekviena iš valdžių vykdo tik jai patikėtas funkcijas ir negali perimti kitų valdžių funkcijų. Nė viena iš valdžių negali kištis į kitų valdžių veiklos sritį. Valdžių savarankiškumui didelę reikšmę turi tiesioginis kiekvienos iš jų įgaliojimų įtvirtinimas

¹²⁴ Committee of Ministers to Member States. Recommendation No. R(94)12 on the independence, efficiency and role of judges and the relevance of its standards and any other international standards to current problems in these fields. Strasbourg, 23 November 2001 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp)

¹²⁵ *Stratis Andreadis v. Greece*, application No. 13427/87, judgment of 9 December 1994. § 48.

¹²⁶ Locke J. *Esė apie pilietinę valdžią (Antras traktatas apie valdžią)*. Vilnius: Mintis, 1992. P. 124-127.

¹²⁷ Ch. Montesquieu. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Mintis, 2004. P. 297.

¹²⁸ Déclaration des droits de l'homme et du citoyen de 1789 // <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/dudh/1789.asp> (žiūrėta 2012-01-03).

Konstitucijoje, kas užkerta kelią vienai valdžiai „pasisavinti“ kitų valdžių įgaliojimus. Kita vertus, valdžių savarankiškumas nereiškia, kad jos gali daryti ką „panorėjusios“. Savo uždavinius kiekviena valdžia vykdo tik konstitucinių įgaliojimų ribose, gerbdamos viena kitos teises ir, prireikus, sąveikaudamos tarpusavyje. Konstitucijos 5 straipsnyje įtvirtintas valdžių padalijimo principas nustato tokią valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sąrangą ir jų formavimo tvarką, kad tarp valstybės valdžios institucijų būtų pusiausvyra, kad vienu valstybės valdžios institucijų galių būtų atsvara kitų valstybės valdžios institucijų galioms, ir kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios institucijos veiktų darniai, vykdytų savo konstitucinę priedermę tarnauti žmonėms. Kaip nurodė E. Kūris, „teisminei valdžiai netaikytini mažoritarinės demokratijos imperatyvai, nes negali būti blogesnės teisingumo vykdymo sistemos kaip ta, kur teisėjai yra renkamai arba privalo atsiskaityti įstatymų leidžiamajai arba vykdomajai valdžiai, lygiai kaip ir tokios, kuriose sprendimai priimami ne profesinio argumentavimo pagrindu“.¹²⁹

Taigi, valdžių padalijimo principas – tai fundamentalus teisinės valstybės principas, garantuojantis teisminės valdžios savarankiškumą, saugantis teisminę valdžią nuo kitų valdžių kišimosi į jos veiklą. Remiantis valdžių padalijimo principu, teismo ir teisėjo nepriklausomumas suprantamas kaip valstybės užtikrinamų garantijų sistema, leidžianti teismui ir teisėjams, nepatiriant išorinio spaudimo, efektyviai vykdyti savo funkcijas. Valdžių padalijimo principo pagalba užtikrinant teismo ir teisėjų nepriklausomumą yra garantuojamas žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas, tame tarpe ir tokios kaip, šio magistro baigiamojo darbo prasme aktuali teisė į teismą ir visi šią teisę sudarantys elementai.

2.2. Teisėjų korpuso formavimo konstitucinė tvarka kaip institucinio nepriklausomumo garantas

Konstitucinis Teismas, remdamasis valdžių padalijimo principu, išskiria du neatsiejamus teismo ir teisėjų nepriklausomumo principo aspektus – institucinį ir procesinį teismų nepriklausomumą.¹³⁰ Būdamą viena iš valstybės valdžių vykdančių institucijų, teisminė valdžia, kaip ir įstatymų leidžiamoji bei vykdomoji valdžios, yra visavertė valstybės valdžia. Institucinis nepriklausomumas reiškia teismų sistemos nepriklausomumą nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios. Teismas gauna valdžios galias tiesiogiai iš tautos, o ne iš kitų valstybės valdžių, todėl jis ir įgyvendina savo valdžią savarankiškai, o ne kaip kitų valdžių įsteigta institucija. Tai reiškia, kad teismas, vykdydamas savo funkcijas, nėra pavaldus nei vykdomajai, nei įstatymų leidžiamajai valdžiai. Konstitucijos 114 straipsnio 1 dalis draudžia bet kokį kišimąsi į teisėjo ar teismo veiklą.

¹²⁹ Kūris E. *Valdžių padalijimo principas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. Konstituciniai valdžių sandaros principai*. Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2008. P. 13.

¹³⁰ Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 106-2381.

Procesinis nepriklausomumas – būtina teisingo bylos išnagrinėjimo sąlyga – tai teisėjo nepriklausomumas nuo byloje dalyvaujančių asmenų ir institucijų kišimosi nagrinėjant bylą.

Kai kurie autoriai skiria vidinį ir išorinį teisėjų nepriklausomumą, kas, atsižvelgiant į apibūdinimą, iš esmės yra atitinka institucinį ir procesinį teismo ir teisėjų nepriklausomumą. Pasak V. Nekrošiaus, vidinis nepriklausomumas negali būti užtikrinamas jokiais įstatymais, kadangi tai konkretaus teisėjo pažiūrų, įsitikinimų ir moralinių vertybių visuma, garantuojanti nešališką bylos nagrinėjimą ir negalimumą lemti jo vykdomo teisingumo turinio, kitaip sakant, vidinis nepriklausomumas – tai pirmiausia konkretaus asmens mąstymo būdas bei tam tikrų moralinių ir etinių vertybių visuma. Autorius taip pat pabrėžia, jog, be jokios abejonės, išorinis nepriklausomumas iš dalies lemia ir vidinį nepriklausomumą, kadangi tik tas teisėjas, kuriam įstatymai suteikia pakankamai jo nepriklausomumo ir apsaugos nuo išorinio poveikio garantijų, gali būti iš tikrųjų nepriklausomas ir vadovautis tik įstatymu, nebijodamas, kad dėl to patirs kokių nors neigiamų padarinių.¹³¹

Europos Žmogaus Teisių Teismas ne kartą yra pasisakęs¹³², jog tam, kad būtų nustatyta, ar institucija gali būti pripažinta nepriklausoma, reikia, be kita ko, atsižvelgti į jos narių skyrimo tvarką ir jų kadenciją, į tai, ar yra garantijų, saugančių nuo išorės spaudimo, ir į tai, ar institucija atrodo esanti nepriklausoma. Konstitucinis Teismas teisėjų nepriklausomumo garantijas skirsto į tris grupes: a) teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantijos, b) teisėjo asmens neliečiamumo garantijos, c) teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos.¹³³

Kalbant apie teisėjų skyrimo tvarką, atkreiptinas dėmesys į tai, kad Respublikos Prezidentui, kaip valstybės vadovui, Konstitucijoje (84 str. 11 p.) yra numatyti svarbūs įgaliojimai formuojant teisėjų korpusą – Respublikos Prezidentas vienokiu ar kitokiu būdu dalyvauja skiriant ir atleidžiant visų grandžių teismų teisėjus. Konstitucijos normos, nustatančios šiuos Respublikos Prezidento įgaliojimus, yra susijusios su Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalimi, kurioje nustatyta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija. Pagal Teismų įstatymo 120 straipsnio 3 punktą šias funkcijas vykdo Teisėjų taryba. Pažymėtina, kad Teisėjų tarybos patarimas nėra rekomendacinio pobūdžio – jis sukelia tam tikrus teisinius padarinius – jei nėra šios institucijos patarimo, Respublikos Prezidentas negali priimti sprendimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų. Kaip pažymėjo Konstitucinis Teismas, „jeigu minėtas patarimas būtų tik rekomendacija, tai Teisėjų taryba neatliktų vienos iš teisminės valdžios atsvarų vykdomajai valdžiai funkcijos, o formuojant teisėjų korpusą vykdomoji valdžia dominuotų teisminės valdžios atžvilgiu, taigi būtų pagrindo teigti, kad yra sudarytos ir tam tikros prielaidos (neužkirstas kelias) pažeisti teisėjo ir teismų nepriklausomumą“¹³⁴.

¹³¹ Kuconis P., Nekrošius V. *Teisėsaugos institucijos*. Vilnius, 2001. P. 43.

¹³² *Langborger v. Sweden*, Application No. 11179/84, judgment of 22 June 1989. § 32; *Bryan v. The United Kingdom*, Application No. 19178/91, judgment of 22 November 1995. § 37.

¹³³ Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1995, Nr. 101-2264.

¹³⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 51-1894.

Kaip matyti, formuojat teisminę valdžią Respublikos Prezidentas veikia kaip teisminės valdžios formavimo aktyvus dalyvis, šioje veiklos srityje turintis tam tikrą galių, tačiau konstituciškai yra įtvirtintas toks teisminės valdžios formavimo mechanizmas, kuris užtikrina, kad Respublikos Prezidentas negalėtų išplėsti savo galių teisminės valdžios atžvilgiu ir vienvaldiškai spręsti dėl teisėjų korpuso formavimo. Šia prasme Respublikos Prezidento ir Teisėjų tarybos galios vienas kito atžvilgiu išreiškia valdžių pusiausvyrą, tam tikrą tarpusavio priklausomybę ir sąveiką, pasireiškiančią tam tikrų veiksmų derinimu. Taigi, Teisėjų taryba yra tam tikra atsvara Respublikos Prezidentui, formuojant teisėjų korpusą. Iš kitos pusės, kitoms valdžioms neturint jokių įgaliojimų formuojant teisėjų korpusą ir teisminei valdžiai suteikiant monopoliją dėl sprendimų priėmimo šioje srityje, galėtų būti keliamas klausimas dėl teisėjų korpuso formavimo tvarkos skaidrumo ir sprendimų formuojant teisėjų korpusą objektyvumo ir apskritai pasitikėjimo šia valdžia. Pažymėtina, jog Respublikos Prezidento galios dalyvaujant ir sprendžiant klausimus, susijusius su teisėjų korpuso formavimu, nesukelia pagrindo abejoti teismų ir teisėjų nepriklausomumu.¹³⁵ Taip pat ir Seimo teisė, pavyzdžiui, daryti Teismų įstatymo pataisas (neperžengiant Konstitucijos nustatytų ribų) ir tokiu būdu formuoti teismų sistemą (steigiant naujus ar likviduojant esamus teismus) negali būti laikoma teismų nepriklausomumo suvaržymu, kadangi įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios, galėdamos daryti įtaką formuojant teisminę valdžią, vis dėl to negali įtakoti teismų veiklos. Valstybės valdžių tarpusavio kontrolės ir atsvarų sistema neleidžia vienai valstybės valdžiai dominuoti kitos (kitų) atžvilgiu. Kita vertus, stabdžiai ir atsvaros, kuriuos teisminė valdžia ir kitos valstybės valdžios turi viena kitos atžvilgiu, negali būti traktuojami kaip atitinkamų valdžių priešpriešos mechanizmai, todėl būtų nepagrįsta aiškinti, kad Teisėjų tarybos konstitucinė paskirtis tėra būti atsvara Respublikos Prezidentui formuojant teisėjų korpusą, nes jį formuojant yra būtina Respublikos Prezidento bei Teisėjų tarybos partnerystė ir bendradarbiavimas.

Konstitucinis Teismas taip pat yra pažymėjęs, kad teisėjo ir teismo nepriklausomumo garantijų sistema nesudaro jokių prielaidų teisėjui vengti tinkamai atlikti savo pareigas, o teismui – vengti teisingumą vykdyti taip, kaip to reikalauja Konstitucija. Teisminės valdžios savireguliacija ir savivalda, pirmiausia Teisėjų tarybos įgaliojimai formuojant teisėjų korpusą, negali būti dingstis ignoruoti Konstitucijoje ir jai neprieštaraujančiuose įstatymuose įtvirtintus kitų valstybės valdžių (jų institucijų) įgaliojimus šioje srityje, sudaryti prielaidas nepaisyti konstituciškai pagrįsto ir Konstitucijos ginamo visuomenės intereso, kad teisėjų korpusas būtų formuojamas sąžiningai ir skaidriai, kad asmenys teisėjo darbui būtų parenkami, teisėjai būtų paskiriami, paaukštinami, perkelti ar atleidžiami iš pareigų vien pagal jų profesinį pasirengimą ir tokias asmenines savybes ar kitas aplinkybes, kurios lemia jų tinkamumą ar netinkamumą šiai veiklai.¹³⁶

---

¹³⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 130-4910.

¹³⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 51-1894.

2.3. Teismų savivalda kaip teismų nepriklausomumo užtikrinimo instrumentas

Valdžių padalijimo principas, apibrėždamas teismo nepriklausomumą, taip pat lemia ir teisminės valdžios savireguliaciją bei savivaldą. Tai yra konstatavęs ir Konstitucinis Teismas, kartu atkreipęs dėmesį į tai, jog įstatymų leidėjo teisė Teismų įstatyme įtvirtinti įvairias teisminės valdžios savivaldos institucijas, nustatyti jų sudarymo tvarką, įgaliojimus ir kt. negali būti aiškinama kaip kišimasis į teismų savarankiškumą ir nepriklausomumą.¹³⁷

Teismų įstatymo 10 straipsnio 1 dalis nustato, kad teismų nepriklausomumas lemia jų organizacinį savarankiškumą, kuris įgyvendinamas per teismų savivaldą. To paties įstatymo 113 straipsnis teismų savivaldą apibrėžia kaip teisėjų ir teismų teisę ir realią galią pagal Konstituciją ir kitus įstatymus laisvai ir savarankiškai, savo atsakomybe spręsti teismų veiklos klausimus. Teismų savivaldos sistemą sudaro: 1) Visuotinis teisėjų susirinkimas; 2) Teisėjų taryba; 3) Teisėjų garbės teismas. Aukščiausia šios sistemos institucija yra Visuotinis teisėjų susirinkimas, kuriame dalyvauja visi Lietuvos teisėjai. Teisėjų taryba ir Teisėjų garbės teismas už savo veiklą atskaitingi Visuotiniam teisėjų susirinkimui.

Teisėjų taryba yra vykdomoji teismų savivaldos institucija, užtikrinanti teismų ir teisėjų nepriklausomumą (Teismų įstatymo 119 str. 1 d.). Teisėjų tarybą sudaro dvidešimt vienas narys. Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo bei Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkai Teisėjų tarybos nariais tampa dėl jų užimamų pareigų. Kitus Teisėjų tarybos narius renka Visuotinis teisėjų susirinkimas: po tris teisėjus iš Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo bei tris teisėjus iš visų apygardų teismų, apygardų administracinių teismų ir visų apylinkių teismų. Yra numatyti ir tam tikri apribojimai tapti Teisėjų tarybos nariu – juo negali būti renkamas teisėjas, turintis mažesnę kaip penkerių metų teisėjo darbo stažą arba kuriam buvo taikyta drausminė nuobauda.

Teisėjų garbės teismas yra teisėjų drausmės bylas ir teisėjų prašymus dėl teisėjo garbės gynimo nagrinėjanti teismų savivaldos institucija. Šio teismo tikslas yra teisėjų darbo drausmės ir atsakomybės užtikrinimas, teismų autoriteto apsauga bei teisėjų garbės gynimas. Teisėjų garbės teismas sudaromas ketveriems metams iš devynių narių. Po du narius iš Aukščiausiojo Teismo, Apeliacinio teismo ir Vyriausiojo administracinio teismo, tris narius iš visų apygardos administracinių teismų, apygardos teismų ir apylinkės teismų teisėjų į Teisėjų garbės teismą renka Teisėjų taryba (Teismų įstatymo 122 str. 2 d.). Drausmine tvarka teisėjas atsako už teisėjo vardą žeminantį poelgį ar kitų Teisėjų etikos kodekso¹³⁸ reikalavimų pažeidimą, bei už įstatymuose numatytų teisėjų darbinės ar politinės veiklos apribojimų nesilaikymą. Išnagrinėjęs bylą, Teisėjų garbės teismas gali skirti vieną iš

¹³⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 130-4910.

¹³⁸ Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas, patvirtintas visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8 // <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/teismu-savivalda-teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija-apie/>

šių drausminių nuobaudų: pareikšti pastabą, papeikimą arba griežtą papeikimą. Taip pat Teisėjų garbės teismas gali pasiūlyti Respublikos Prezidentui ar Seimui atleisti teisėją iš pareigų arba pasiūlyti Respublikos Prezidentui kreiptis į Seimą dėl apkaltos teisėjui. Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs¹³⁹, jog Teismų įstatyme vartojama formuluotė „Teisėjų garbės teismas“ negali būti aiškinama vien pažodžiui, kaip leidžianti teigti, esą Teisėjų garbės teismas yra teismas, t. y. teisingumą vykdanči institucija, numatyta Konstitucijoje. Vien tai, kad minėtoje formuluotėje yra vartojama sąvoka „teismas“, nereiškia, kad ši institucija yra teismas. Tai, kad Teisėjų garbės teismas susideda tik iš teisėjų, taip pat nėra pagrindas teigti, jog ji yra teismas. Pagal Konstituciją teismas yra tik tokia valstybės institucija, kuri būtent kaip teismas, t. y. teisingumą vykdanči institucija, yra įvardyta Konstitucijoje.

Kalbant apie teismų savivaldą, o konkrečiai apie Teisėjų tarybą, paminėtinas Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 dienos nutarimas¹⁴⁰, kuriame Konstitucinis Teismas pasisakė dėl Teisėjų tarybos sudarymo tvarkos. Pagal tuomet galiojusios Teismų įstatymo redakcijos (2002 m. sausio 24 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) 119 straipsnio 2 dalį Teisėjų tarybos (tuomet – Teismų taryba) nariais galėjo būti ne tik teisėjai bet ir kiti asmenys – Respublikos Prezidento įgaliotas atstovas, Seimo Pirmininko įgaliotas atstovas, Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojas, Seimo Biudžeto ir finansų komiteto pirmininkas ar jo pavaduotojas, teisingumo ministras ar jo įgaliotas viceministras ir finansų ministras ar jo įgaliotas viceministras.

Konstitucinis Teismas, motyvuodamas tuo, kad Teisėjų taryba sudaroma Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytam tikslui – patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų, todėl turi būti sudaryta vien iš teisėjų, konstatavo, kad pagal Konstituciją ne tik jokia kita institucija, joks pareigūnas, joks kitas asmuo negali turėti įgaliojimų patarti Respublikos Prezidentui dėl teisėjų korpuso formavimo, bet ir pati Teisėjų taryba gali būti sudaryta ne iš kokių kitų asmenų (narių), bet vien iš teisėjų. Priešingu atveju, nurodė Konstitucinis Teismas, būtų nepaisoma Teisėjų tarybos, kaip specialios teisėjų institucijos, įtvirtintos Konstitucijoje, konstitucinės sampratos (kad formuojant teisėjų korpusą yra atsvara Respublikos Prezidentui – politinei institucijai). Tik profesiniu pagrindu sudaryta institucija, gali deramai įvertinti, ar asmens profesinė kvalifikacija yra tokia, kad jis gali būti skiriamas teisėju, ar asmuo, kuris jau yra teisėjas, gali būti paaukštinamas ir t. t. Tik tokia institucija gali užtikrinti teisėjų ir teismų nepriklausomumą *inter alia* tuo aspektu, kad visų be išimties teismų teisėjai būtų apsaugoti nuo valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų, kitų asmenų kišimosi į teisėjo ar teismo veiklą. Šiame nutarime Konstitucinis teismas pažymėjo, kad Teismų įstatymu įtvirtinęs įvairias Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos institucijas (t. y. pasirinkęs tokį teisminės valdžios savivaldos modelį, pagal kurį minėtų

¹³⁹ Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 130-4910.

¹⁴⁰ Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 51-1894.

institucijų yra keletas), įstatymų leidėjas (ypač atsižvelgdamas į būtinumą užtikrinti visuomenės pasitikėjimą teismine valdžia, teise, valstybės teisine sistema) gali įstatymu nustatyti ir tokį teisinį reguliavimą, kad į kitas teismų savivaldos institucijas įeitų ne vien teisėjai, bet ir kiti asmenys. Tai savaime neturėtų būti vertintina kaip teisminės valdžios savarankiškumo, savarankiškumo, visavertiškumo paneigimas. Tačiau ir tokiu atveju kiekvienos iš šių Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos institucijų narių absoliučią daugumą turi sudaryti teisėjai. Taigi Konstitucinis Teismas suformulavo konstitucinę doktriną, jog teismų savarankiškumą ir nepriklausomumą pabrėžia tai, kad Teisėjų tarybos nariai gali būti tik teismų sistemos atstovai.

Gaila, kad minėtame nutarime Konstitucinis Teismas neišsakė savo nuomonės kitu aspektu: nevertino ar, pripažįstant Teisėjų tarybos formavimo profesiniu pagrindu svarbą, šios teismų savivaldos institucijos, kaip atsvaros Respublikos Prezidentui, sampratos nepaneigtų galimybė Respublikos Prezidentui, įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžių subjektams skirti arba teikti teisėjų – Teisėjų tarybos narių kandidatūras. Konstitucinis Teismas akcentavo Teisėjų tarybos, kaip profesiniu pagrindu formuojamos teismų savivaldos institucijos, reikšmę užtikrinant teismų ir teisėjų nepriklausomumą ir savarankiškumą, tačiau bet kuri sistema, kuri yra formuojama iš tos pačios sistemos atstovų, kuriuos, savo ruožtu irgi skiria tos pačios sistemos atstovai, bet kada gali tapti uždaru, savimi patenkintu ir nelanksčiu pokyčiams dariniu.

Šiuo požiūriu įdomi S. Arlauskio¹⁴¹ atlikta kitų Europos valstybių praktikos, administruojant teismus, analizė ir išvados. Autorius nurodo, kad, pavyzdžiui, Italijoje prižiūrint teismų veiklą dalyvauja ir Parlamentas (renka trečdalį Aukštosios Magistratūros narių), ir Prezidentas (tiesiogiai vadovauja teismų administravimui), ir pagaliau patys teisėjai (renka du trečdalius Aukštosios Magistratūros narių). Kaip teigiamus tokios sistemos bruožus, autorius nurodo tai, kad „Prezidentui aktyviai dalyvaujant formuojant teismus ir administruojant jų veiklą Italijos teismai verčiami būti atviri, neslėpti darbo trūkumų ir taip deramai tarnauti tautai, teisingumui ir įstatymui. Kita vertus, Parlamento dalyvavimas formuojant Magistratūros Tarybos sudėtį rodo, kad ir parlamentinė valdžia yra įtraukta į teismų nepriklausomumo įgyvendinimo procedūrą. Pačių teisėjų priedermė rinkti atstovus į Magistratūros Tarybą rodo ne tik tai, kad yra užtikrinamas šios institucijos profesionalumas, bet ir tai, kad nepriklausomą teismų veikimą užtikrina visos aukščiausiosios valdžios parlamentinėje demokratijoje. Peršasi išvada, kad būtent toks mechanizmas bent kol kas iš visų žinomų teismų administravimo variantų yra geriausias siekiant teismų nepriklausomumo ir nepriekaištingo darbo.“ Racionali yra ir autoriaus išvada, jog „sekant Italijos Konstitucijos pavyzdžiu teismams administruoti galėtų būti steigiama Aukštoji Magistratūros Taryba, kurios sudėtį formuotų parlamentas ir teisėjai, o jai pirmininkautų prezidentas“.

¹⁴¹ Arlauskas S. *Tautos suverenitetas ir vientisos valdžios sistema parlamentinėje demokratijoje* // Jurisprudencija. 2002, Nr. 26(18). P. 19-20.

2.4. Vidinio pavaldumo nebuvimas teismų sistemoje

Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivalda suponuoja ir tai, kad joks pavienis šios valdžios pareigūnas negali būti traktuojamas kaip visos teisminės valdžios vadovas ar atstovas santykiuose su kitomis valstybės valdžiomis, jokia teisminės valdžios institucija negali būti traktuojama kaip visai teisminei valdžiai vadovaujanti institucija. Konstitucinis Teismas yra pabrėžęs, kad savavaldė teisminė valdžia pagal Konstituciją apskritai negali būti pernelyg centralizuota – jeigu teisminė valdžia būtų itin centralizuota, juo labiau, jeigu joje įsigalėtų vienvaldystė, būtų iš esmės paneigta jos savivalda ir galėtų kilti grėsmė teismo ir teisėjų nepriklausomumui.¹⁴² Taigi visi teisėjai, vykdydami teisingumą, turi vienodą teisinį statusą tuo atžvilgiu, kad negali būti nustatomos nevienodos teisėjo nepriklausomumo garantijos. Joks teisėjas nėra ir negali būti pavaldus jokiam kitam teisėjui ar kurio nors teismo (pirmiausia teismo, kuriame dirba, taip pat aukštesnės grandies ar instancijos teismo) pirmininkui. Tai patvirtina ir Bangaloro teisėjų elgesio principai, skirti įtvirtinti teisėjų etiško elgesio standartus ir nustatantys, kad teisėjas vykdydamas savo pareigas yra nepriklausomas nuo kitų teisėjų ir priima sprendimus savarankiškai.¹⁴³

Taip pat pažymėtina, kad joks teisėjas dėl savo užimamų pareigų neįgyja pirmenybės kitų teisėjų atžvilgiu, pavyzdžiui, negali būti nustatyta, kad kuris nors teisėjas (kurio nors teismo pirmininkas) taptų kurios nors teismų savivaldos institucijos vadovu vien dėl savo užimamų pareigų.

Bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos taip pat negalima interpretuoti kaip hierarchinės, nes nė vienas žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismas nėra administraciniu arba organizaciniu atžvilgiu ar kaip nors kitaip pavaldus jokiam aukštesnės instancijos teismui: pirmosios instancijos bendrosios kompetencijos teismai nėra pavaldūs nei apeliacinės, nei kasacinės instancijos bendrosios kompetencijos teismams, o Lietuvos apeliacinis teismas nėra pavaldus Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai (ir tų teismų teisėjai) negali kištis į žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų nagrinėjamas bylas, teikti jiems kokių nors privalomų ar rekomendacinio pobūdžio nurodymų, kaip turi būti sprendžiamos atitinkamos bylos ir pan. Tokie nurodymai, net jeigu būtų tik rekomendacinio pobūdžio, Konstitucijos atžvilgiu būtų vertintini kaip atitinkamų teismų ar jų teisėjų veikimas *ultra vires*. Teismų įstatymo 23 straipsnio 2 dalies nuostata, nurodanti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuoja vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus ir kitus teisės aktus taip pat negali būti aiškinama kaip įtvirtinanti teismų pavaldumą Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Ši minėto įstatymo nuostata remiasi vienodos teismų praktikos formavimo būtinumu, reiškiančiu, jog bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi savo pačių sukurtų precedentų – sprendimų analogiškose bylose, žemesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismai, priimdami sprendimus atitinkamų kategorijų bylose, yra saistomi aukštesnės instancijos bendrosios kompetencijos teismų sprendimų – precedentų – tų kategorijų bylose.

¹⁴² Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 51-1894.

¹⁴³ The Bangalore principles of Judicial Conduct (Hague, 2002). Val. 1, appl. 1.4. // <http://www.constitutionnet.org/vl/bangalore-principles-judicial-conduct-2002>

3. TEISĖJŲ NEŠALIŠKUMO PRINCIPAS IR JO ĮGYVENDINIMO PROBLEMA

3.1. Nešališkumo samprata

Teisingas – tas, kuris laikosi tiesos, yra nešališkas. Tik nešališkas arbitras gali teisingai išspręsti ginčą. Š. L. Monteskjė teisėjo nešališkumą apibrėžė, taikliai pasakydamas, jog „teismo byloms vesti reikia šaltakraujiškų veikėjų, kuriems šie reikalai būtų tam tikra prasme bereikšmiai“.¹⁴⁴ Teismas vykdo teisingumą ne todėl, kad nepaiso konkrečių nukentėjusiosios šalies interesų, o todėl, kad, nebūdamas tiesiogiai tuo suinteresuotas, gali objektyviai bei nešališkai išnagrinėti bylą ir išspręsti ginčą. Štai kokie sugebėjimai pagal T. Hobsą yra reikalingi geram įstatymo aiškintojui, t. y. geram teisėjui: „pirmiausia, geras svarbiausio prigimtinio įstatymo, vadinamo teisingumu, supratimas, kuris priklauso ne nuo kitų žmonių veikalų skaitymo, o nuo paties žmogaus įgimto proto gerumo ir nuo mąstymo (*meditation*). Antra, panieka nereikalingam turtui ir privilegijoms bei paaukštinimams. Trečia, sugebėjimas sprendžiant išvengti visokių baimių, pykčio, neapykantos, meilės ir užuojautos. Galiausiai, ketvirta, kantrybė išklaudyti, didelis dėmesingumas klausant ir gera atmintis, padedanti išlaikyti galvoje, apmąstyti ir pritaikyti tai, kas girdėta.“¹⁴⁵

H. L. A. Hartas pastebėjo, jog skiriamieji teisingumo požymiai ir jų ypatingas ryšys su teise pradeda aiškėti tada, kai pastebime, jog didžioji dalis kritikos, formuluojamos vartojant terminus „teisinga“ ir „neteisinga“ beveik lygiai taip pat gali būti išsakyta vartojant žodžius „nešališka“ ir „šališka“¹⁴⁶. Taigi teisingumas tam tikru požiūriu gali būti tapatinamas su nešališkumu. Iš esmės nešališkumas reiškia jokių išankstinių subjektyvių nuostatų nebuvimą ir yra būtina sąlyga, kad teismas ir teisėjai galėtų būti laikomi nepriklausomais, iš kitos pusės – teisėjų nepriklausomumas suponuoja teisėjų nešališkumą. Teisingumas taip pat reiškia objektyvumą. Būti teisingu – tai būdas matyti nagrinėjamą objektą ne tik savo, bet ir kito akimis. Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje *Piersack v. Belgium*¹⁴⁷ apibrėžė ir vėliau ne kartą savo sprendimuose pakartojo¹⁴⁸ teismo nešališkumo principą, nuroydamas, kad nešališkumas gali būti nustatomas atsakant į klausimą ar teisėjas yra nešališkas subjektyviai, t. y. neturi asmeninio suinteresuotumo byla, nėra iš anksto nusistatęs ar tendencingas, bei ar yra objektyviai nešališkas – pateikia pakankamas garantijas, paneigiančias bet kokias abejones dėl jo nešališkumo. Byloje *Fey v. Austria*¹⁴⁹ Europos Žmogaus Teisių Teismas nurodė, jog, nagrinėjant objektyvųjį teismo nešališkumo elementą, turi būti nustatyta, ar nepaisant teisėjo asmeninio elgesio yra realių faktų, kažkokių išorinių aplinkybių, kurios gali versti abejoti teisėjo nešališkumu. Šiai nuostatai

¹⁴⁴ Ch. Montesquieu. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Mintis, 2004. P. 84.

¹⁴⁵ Hobbes T. *Leviatanas*. Vilnius, 1999. P. 282-283.

¹⁴⁶ Hart H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997. P. 266. // Originaliame tekste sąvokoms „nešališka“ ir „šališka“ įvardinti autorius vartoja angl. terminus „unfair“ ir „fair“.

¹⁴⁷ *Piersack v. Belgium*, application No. 8692/79, judgment of 1 October 1982. § 30.

¹⁴⁸ *Findlay v. the United Kingdom*, application No. 22107/93, judgment of 25 February 1997. § 73; *Cooper v. United Kingdom*, application No. 48843/99, judgment of 16 December 2003. § 104.

¹⁴⁹ *Fey v. Austria*, application No. 14396/88, judgment of 24 February 1993. § 30.

pritaria ir Visuotinė teisėjo chartija, kurios 5 straipsnio 1 dalis nustato, kad atlikdamas teismines pareigas, teisėjas privalo būti objektyvus ir tai turi būti akivaizdžiai matoma. Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat pabrėžia, jog sąvokos „teismo nepriklausomumas“ ir „objektyvus nešališkumas“ yra glaudžiai susijusios¹⁵⁰. Šias nuostatas Europos Žmogaus Teisių Teismas pakartojo taip pat ir Lietuvai byloje *Daktaras v. Lithuania*¹⁵¹, kartu nurodydamas, jog objektyvaus nešališkumo pakankamoms garantijos reikšmės turi ir paties teisėjo elgesys, kuris taip pat turi skatinti piliečių pasitikėjimą teismu visose teismo proceso stadijose. Pritardamas šioms Europos Žmogaus Teisių Teismo nuostatomis, Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad „asmens teisė, jog jo bylą išnagrinėtų nešališkas teismas, reiškia tai, kad asmens bylos negali nagrinėti teisėjas, dėl kurio nešališkumo gali kilti abejonių“¹⁵². Tik nepriklausomas ir nešališkas, tai yra neturintis materialiojo teisinio suinteresuotumo bylos baigtimi, teismas galėtų siekti nustatyti joje tiesą.

3.2. Ypatingas teisėjų statusas, kaip nešališkumo garantas

Teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, turi išlikti nepriklausomas, nešališkas ir nesitaikyti prie galimos politinių jėgų kaitos. Čia galima paprieštarauti, kad bet kuriuo atveju teisėjus kažkas turi skirti. Kokiu būdu tuomet galima užtikrinti teisėjų nepriklausomumą, jeigu iš pat pradžių juos skiria politikai? D. Lloydas nurodo, jog yra būdų nugalėti šiuos sunkumus ir vienu iš tokių būdų įvardija tradicijos atmeti bet kokius politinius sumetimus skiriant teisėjus, vystymą ir visokeriopą skatinimą. Tais atvejais, kai vis dėlto būna sunku išvengti politinių jėgų poveikio, vienokiu ar kitokiu būdu įtakojančių teismo sprendimų priėmimą, autorius siūlo taikyti taisyklę, XVII a. įtvirtintą Anglijoje kaip rezultatą kovos dėl konstitucijos. Ši taisyklė skelbia, kad teisėjai skiriami eiti pareigas iki gyvos galvos arba iki išėjimo į pensiją ir negali būti atleidžiami vykdomosios valdžios sprendimu. Kaip pažymi D. Lloydas, ši taisyklė įrodė savo efektyvumą kaip vienas iš pačių svarbiausių instrumentų, užtikrinančių teisėjų nepriklausomumą bendrosios teisės šalyse ir vėliau buvo priimta daugelio kitų valstybių.¹⁵³

Viena iš teisėjo nepriklausomumo ir nešališkumo garantijų yra teisėjo įgaliojimų trukmės garantija. Užtikrinant teisėjo įgaliojimų neliečiamumą Konstitucijos 115 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėjas gali būti įstatymo nustatyta tvarka atleistas iš pareigų tik Konstitucijoje nurodytais pagrindais (pasibaigus įgaliojimų laikui, sulaukus įstatyme numatyto pensinio amžiaus, dėl sveikatos būklės ir kt.). Pažymėtina, kad Konstitucijoje nustatytas teisėjo atleidimo pagrindų sąrašas yra baigtinis ir negali būti pakeistas ar papildytas įstatymu.

¹⁵⁰ *Brudnicka and Others v. Poland*, application No. 54723/00, judgment of 3 March 2005. § 40; *Cooper v. United Kingdom*, application No. 48843/99, judgment of 16 December 2003. § 104.

¹⁵¹ *Daktaras v. Lithuania*, application No. 42095/98, judgment of 10 October 2000. § 30.

¹⁵² Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2001, Nr. 14-445.

¹⁵³ Деннис Ллойд. *Идея права*. Книгодел, Москва, 2004. С. 293-294.

Teisėjui yra garantuojamas ir asmens neliečiamumas draudžiant jį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, suimti, ar kitaip suvaržyti jo laisvę be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo (Konstitucijos 114 str. 2 d.). Tuo tarpu teisėjas, padaręs administracinę teisės pažeidimą, už kurį numatyta laisvės nevaržanti nuobauda, traukiamas administracinėn atsakomybėn bendra tvarka (Teismų įstatymo 47 str. 4 d.). Teisėjo neliečiamumo garantija reiškia ir jo asmens apsaugą nuo bandymų daryti jam išorinį poveikį. Konstitucijos 114 straipsnyje yra įtvirtinta, o BK 298 straipsnyje sukonkretinta baudžiamoji atsakomybė už mėginimą kokia nors forma paveikti teisėją norint sukliudyti teisingai išnagrinėti bylą teisme.

Viena iš teisėjų statuso ypatybių yra teisėjams taikomi tam tikri apribojimai, tokie kaip Konstitucijos 113 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas draudimas teisėjams per visą savo profesinės karjeros laiką gauti kitą atlyginimą, išskyrus atlyginimą už kūrybinę ar pedagoginę veiklą. Tokiu būdu yra įtvirtintas teisėjo pareigų nesuderinamumas su jokiais kitomis renkamomis ar skiriamomis pareigomis, su darbu verslo, komercijos ir kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse. Šis apribojimas reiškia ir tai, jog valstybei tenka pareiga nustatyti teisėjo orumą bei profesinį statusą atitinkantį atlyginimą ir socialines garantijas. Štai ir Visuotinės teisėjo chartijos 13 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas, siekiant užtikrinti jo realų ekonominį nepriklausomumą, privalo gauti pakankamą atlyginimą, kuris neturi priklausyti nuo teisėjo darbo rezultatų ir negali būti sumažintas teisėjo darbo teisme metu. Konstitucinis Teismas taip pat konstatavo, jog bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas yra traktuojami kaip kėsanimasis į teisėjų ir teismų nepriklausomumą, tačiau teisėjų socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos gali būti diferencijuojamos pagal su teisingumo vykdymu sprendžiant bylas nesusijusius kriterijus, pavyzdžiui, pagal asmens darbo teisėju trukmę¹⁵⁴. Teisėjo ir teismo nepriklausomumo principas reiškia ne tik teisėjo finansines garantijas – teismas, kaip institucija, taip pat turi būti finansiškai nepriklausomas nuo vykdomosios valdžios sprendimų. Finansinį teismų nepriklausomumą užtikrina toks teisinis reguliavimas, kai lėšos teismų sistemai ir kiekvienam teismui yra skiriamos įstatymu patvirtintame valstybės biudžete.

Prie teisėjų nepriklausomumo užtikrinimo garantijų priskiriama teisėjo, jo šeimos narių ir jų nuosavybės apsaugos garantija (Teismų įstatymo 49 str. 1 d.). Teisėjui ir jo šeimos nariams yra užtikrinama fizinė apsauga, kai yra reali grėsmė jų gyvybei, sveikatai ar turtui dėl su teisėjo pareigų atlikimu susijusių priežasčių.

Pasak V. Pakalniškio, tai, jog „Konstitucija neapibrėžia teisminės valdžios ribų, sudaro prielaidas teismų nepriklausomumą kartais traktuoti kaip teisėjo privilegiją, o ne kaip teisingumo įgyvendinimo priemonę, užtikrinančią objektyvų ir teisingą teismo sprendimą“.¹⁵⁵ Tačiau pati tauta

¹⁵⁴ Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d., 2007 m. spalio 22 d. nutarimai.

¹⁵⁵ Pakalniškis V. *Dėl teisminės valdžios šaltinio ir jos veiksmingumo* // Konstitucija, žmogus, valstybė: konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998. p. 59.

referendumo būdu patvirtino Konstitucijos nuostatas, įtvirtinančias teismo ir teisėjų nepriklausomumą, kaip būtiną sąlygą, užtikrinančią visuomenės poreikį, kad ginčus, kurių visuomenės nariai nepajėgūs išspręsti patys, spręstų nepriklausomas ir nešališkas arbitras. Būtent todėl teismo ir teisėjų nepriklausomumas negali būti vertinamas kaip jų privilegija. Tai yra teismo ir teisėjų pareiga, vadovaujantis įstatymų reikalavimais ir teisingumo supratimu, nepriklausomai nuo bet kokios galimos įtakos iš šalies išspręsti konkretų teisinį ginčą. Nepriklausomai nuo to, koks terminas yra vartojamas, apibrėžiant teismo ir teisėjų garantijas – privilegijos, imunitetai ar kitas – visa tai teisėjams taikoma ne dėl jų pačių asmeninės naudos, bet siekiant garantuoti jų funkcijų vykdymo nepriklausomumą.

Visos teisėjų nepriklausomumo garantijos yra glaudžiai tarpusavyje susijusios ir viena kitą papildančios, todėl teisėjų nepriklausomumo negalima vertinti pagal kokį nors vieną požymį. Visuotinė teisėjo chartija skelbia (1 str. 2 d.), jog teisėjo nepriklausomumas yra būtina sąlyga, kad teisingumas būtų vykdomas nešališkai, vadovaujantis įstatymu ir tai yra nedaloma, o visos institucijos privalo gerbti, saugoti ir ginti šį nepriklausomumą. Teisinėje literatūroje teismo ir teisėjų nepriklausomumas išskiriamas kaip „bene svarbiausias teisminės valdžios požymis“¹⁵⁶, o kai kurie autoriai daro išvadą, kad teismo nepriklausomumo principo sureikšminimas demokratinėje visuomenėje, dėl teismo vykdomų funkcijų ypatingos svarbos yra pagrįstas¹⁵⁷.

3.3. Sąžiningumo principas ir jo taikymas teisėjų veikloje

Sąžiningas asmuo yra tas, kuris viską daro pagal sąžinę, o sąžinė suprantama kaip dorovinio atsakingumo už savo poelgius jausmas, jų vertės įsisąmoninimas.¹⁵⁸ Sąžinė kaip moralinė kategorija gali būti apibūdinta vaizdžiai pasakant, kad tai vidinis kiekvieno iš mūsų teisėjas, moralinis mūsų poelgių vertintojas, prikaišiojantis dėl nedorų poelgių ir pateisinantis gerus darbus. „Iš tiesų sąžinė yra perdiem subjektyvus veiksnys, kurio esmę nedaug kas galėtų paaiškinti. Vienok tai nereiškia, kad sąžinės kriterijus teisėje gali būti nesvarbus. Lietuvos teisinėje sistemoje sąžiningumo principas yra vienoje gretoje su protingumo ir teisingumo principais. Taigi sąžiningumas kaip teisinis reikalavimas tikrai egzistuoja. Tik reikėtų pabrėžti, kad sąžiningumas teisėje turi specifinį atspalvį. Sąžiningumas teisėje, tai visų pirma neutralumas, nešališkumas. Šis nešališkumas yra įgyvendinamas elgiantis adekvačiai konkrečiai situacijai, t. y. nepiktnaudžiaujant savo galiomis ir teisėmis. O tai jau pasverinama. Žmogus gali pats jausti, kada jo veiksmai yra siekis naudoti kitų sąskaita. Lygiai taip ir

¹⁵⁶ Kuconis P., Nekrošius V. *Teisėsaugos institucijos*. Vilnius, 2001. P. 30.

¹⁵⁷ Valančius V. *Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principo įgyvendinimas*. Daktaro disertacija. MRU: Vilnius, 2000. P. 105-106.

¹⁵⁸ *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Vilnius, 2000. P. 682.

aplinkiniai gali spręsti, ir tai paprastai daro, pastebėdami, kada konkretus žmogus piktnaudžiauja savo galimybėmis kitų sąskaita.¹⁵⁹

Sąžiningumas, kaip teisinė kategorija, yra bendriausias asmens elgesio matas, bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai bei savo veiksmais nepadaryti kitiems žalos reikalavimas. Sąžiningu laikomas toks asmuo, kuris elgiasi teisingai, t. y. pagal teisės aktų, gerų papročių ir moralės reikalavimus. CK 1.5 straipsnis nustato pareigą civilinių teisinių santykių subjektams įgyvendinant savo teises, atliekant pareigas bei nusistatant tarpusavio teises ir pareigas, kiek to nedraudžia įstatymai, vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo reikalavimais. Įpareigojimas vadovautis sąžiningumo reikalavimu įtvirtintas ir tarptautiniuose teisės aktuose. Štai Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1 str.) teigia, kad visiems žmonėms yra suteiktas protas ir sąžinė, ir jie turi elgtis vienas su kitu kaip broliai, t. y. elgtis vienas su kitu protingai ir sąžiningai. Taigi, teisinių santykių dalyviai yra įpareigoti savo veiksmus derinti su sąžiningumo reikalavimu.

Civilinėje teisėje sąžiningumo principas yra visuotinai taikomas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad „jokiuose norminiuose teisės aktuose nenustatyta išlygų ar išimčių, kad CK 1.5 straipsnyje įtvirtinti teisingumo, protingumo ar sąžiningumo principai tam tikriems teisiniams santykiams nebūtų taikomi“¹⁶⁰. Sąžiningumo principo laikytis yra įpareigoti ne tik teisinių santykių dalyviai – šis reikalavimas taip pat taikomas ir teisėjams, nes „reglamentuoja Lietuvos civilinės teisės apibrėžiamus civilinius teisinius santykius ne tik jų formavimosi stadijoje, bet ir civilinio proceso metu sprendžiant įvairius civilinius ginčus“¹⁶¹. CK 1.5 straipsnio 3 ir 4 dalių nuostatos įpareigoja teismą sprendžiant tam tikrus klausimus savo nuožiūra bei aiškinant ir taikant įstatymus taip pat vadovautis teisingumo, sąžiningumo bei protingumo principais. Šio CK straipsnio nuostatos siejasi su CPK 185 straipsnio 1 dalimi, kurioje įtvirtintas laisvo įrodymų vertinimo principas, numatantis, kad teismai vertina byloje esančius įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku ir objektyviu aplinkybių, kurios buvo įrodinėjamos proceso metu, išnagrinėjimu. Vertinti įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą reiškia tai, kad teisėjas ne formaliai taiko įstatymo reikalavimus, tačiau kartu turi vadovautis savo sąžine ir gebėti teisiškai interpretuoti faktus bei bylos aplinkybes, taip pat turi remtis ir logikos dėsniais, spręsti apie gautų faktinių duomenų tikrumą, sąsajumą, leistinumą, tarpusavio ryšį, pakankamumą tam, kad įrodinėjamos aplinkybės būtų pripažintos turinčios reikšmės bylai išspręsti. Sąvoka „vidinis įsitikinimas“ reiškia teismo teisę vertinti įrodymus nepriklausomai, tuo tarpu visapusiškas ir objektyvus aplinkybių išnagrinėjimas suponuoja, kad teismas tai turi atlikti sąžiningai. Teisingas įrodymų vertinimas tiesiogiai lemia teismo sprendimo pagrįstumą ir teisėtumą, tad neabejotinai turi ypač didelę reikšmę civiliniame procese. Taigi, teisingas yra pastebėjimas, kad

¹⁵⁹ Arlauskas S. *Prigimtinės teisės samprata* // http://saular1.home.mruni.eu/?page_id=3 (žiūrėta 2012-02-29).

¹⁶⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-631/2008.

¹⁶¹ Arlauskas S. *Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas turtinių teisinių santykių srityje*. Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2008. P. 62.

teisininko profesionalumas ir autoritetas pagrįstas ne tik dalykine kompetencija, bet ir jo sąžiningumu.¹⁶²

Be abejonės, kad iš teisėjo sąžiningumo reikalaujama ne tik vertinant įrodymus – sąžiningumas teisėjo veikloje reiškia tinkamo proceso užtikrinimą kiekvienos proceso stadijos metu. Teisėjas turi kontroliuoti viso proceso eigą ir stebėti, kad teismo procesas visose stadijose būtų sąžiningas šalių atžvilgiu, t. y. kad šalių procesinės teisės viso proceso metu išliktų lygios ir kad jomis nebūtų piktnaudžiaujama. Šiuo atžvilgiu sąžiningumas išreiškia teisėjo nešališkumą ir kelia teisėjo aktyvumo teismo procese problemą. Teismas, žinoma, turi būti aktyvus užkirsdamas kelią bandymams piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, tačiau būdamas aktyvus, teismas negali peržengti nešališkumo ribos ir tapti vienos ir šalių interesų gynėju. Taigi, sąžiningumo požiūriu svarbu, kad teismas, reikalaujamas sąžiningo elgesio iš šalių, pats nesielgtų taip, kad bylos šalys ar viena iš jų imtų abejoti teismo proceso teisingumu. Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs¹⁶³, jog teismas, išaiškindamas šalims jų procesines teises ir pareigas (CPK 15 str.), negali ginčo šalims teikti konkrečių patarimų (konsultacijų), kokius reikalavimus ieškovas galėtų reikšti, kaip juos pagrįsti bei kokius gynybos būdus galėtų naudoti atsakovas.

Savo veikloje vadovautis sąžiningumo ir nesavanaudiškumo principais iš teisėjų reikalauja ir Teisėjų etikos kodeksas (12 str.) numatantis, jog teisėjas privalo elgtis taip, kad šeimos, visuomeniniai, socialiniai ir kitokie santykiai nekenktų teisėjo tiesioginių pareigų atlikimui; nepiktnaudžiauti savo tarnybine padėtimi, siekiant paveikti kitų asmenų sprendimus; nesiekti naudos sau, savo šeimai, artimiesiems ar draugams, naudojantis savo tarnybine padėtimi; nedalyvauti finansinėje ar komercinėje veikloje, naudojantis savo pareigomis. Taigi iš esmės, minėtos Teisėjų etikos kodekso nuostatos iš teisėjų reikalauja atliekant savo pareigas vengti viešųjų ir privačių interesų konflikto, galinčio paveikti nagrinėjamos bylos eigą.

Kaip ir daugumos kitų teisės principų, sąžiningumo principo tikslų turinį yra sudėtinga detalizuoti. Būdamas vertybiniu asmens elgesio matu, sąžiningumas sunkiai gali būti apibrėžiamas vadovaujantis teisės normomis. Civilinio kodekso 1 knygos komentaro autoriai šį teiginį pagrindžia tuo, kad „įstatymų leidėjas objektyviai negali sukurti taisyklės ar sprendimo varianto kiekvienai faktinei situacijai“¹⁶⁴. Konkretaus asmens sąžiningumas (nesąžiningumas) tam tikroje situacijoje yra fakto klausimas ir nustatomas bylą nagrinėjant teisme, todėl teismų vaidmuo atskleidžiant sąžiningumo principo reikšmę tampa ypač svarbus. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senatas yra išaiškinęs, jog reikalavimai sąžiningumo turiniui gali skirtis, „priklausomai nuo to, kokie sandoriai yra sudaromi ir kokioje situacijoje asmenys veikia, tačiau kiekvienu atveju asmens nesąžiningumą būtina įrodyti ne

¹⁶² Jekenaite L. *Teisinio ir moralinio diskursų antitezė* // Jurisprudencija, 2006, Nr. 9 (87). P.18.

¹⁶³ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-507/2003.

¹⁶⁴ *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 75.

galimomis prielaidomis, o konkrečiais faktais¹⁶⁵. Taigi, jeigu sąžiningumo ar nesąžiningumo nustatymas yra fakto klausimas, tai teisės klausimas yra nustatyti ar teisingai aiškinamas sąžiningumas atsiradusiuose teisiniuose santykiuose. Pažymėtina, kad sąžiningumo kriterijaus netaikymas sprendžiant teisinį ginčą teisme yra pagrindas naikinti teismo sprendimą. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, kad „apeliacinės instancijos teismas <...> bylos šalių elgesiui įvertinti netaikė sąžiningumo kriterijaus, todėl <...> nutartis naikintina“¹⁶⁶.

Akivaizdu, kad sąžiningumo principas civilinėje teisėje yra neatskiriamas nuo kitų teisės principų, pirmiausia – nuo teisingumo principo, todėl, nustačius asmens nesąžiningumą tai reiškia ir asmens neteisėtus veiksmus įgyvendinant savo teises, o asmuo veikiantis neteisėtai negali tikėtis teisingumo savo atžvilgiu. Štai S. Arlauskas ragina nepamiršti ir to, kad teisingumo kaip civilinės teisės principo ryšys su sąžiningumo principu aprėpia tik vieną aspektą – „nesąžiningumą ir neteisingumą susieja piktnaudžiavimas teise. Kitaip tariant, teisingumas reikalauja atitaisyti tai, kas padaryta neteisėtai piktnaudžiaujant teise. Teisingumo teisminėse bylose negali saistyti platesnis kontekstas, kurį numato sąžiningas (moraliai korektiškas) elgesys“¹⁶⁷.

Piktnaudžiavimas teise – tai teisės naudojimas priešingai jos paskirčiai. Nesąžiningas asmens elgesys sukelia teisinius padarinius. CK 1.137 straipsnio 3 dalis nurodo, kad draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t. y. draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Konstitucinis Teismas irgi yra pažymėjęs, kad Konstitucija negina asmens teisių, kurias tas asmuo įgyja elgdamasis nesąžiningai.¹⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, pasisakydamas apie asmens piktnaudžiavimą kreipimosi dėl teisminės gynybos teise, nurodė, jog „vertinant, ar naudojimasis įstatymų suteikta teise kreiptis teisminės gynybos, gali būti pripažįstamas neteisėta veika <...>, pažymėtina, kad esminės reikšmės turi <...> nukentėjusiojo kreipimosi teisminės gynybos aplinkybės, kurios vertintinos tuo aspektu ir tik tiek, kiek tai reikšminga konstatuojant, ar nėra aiškiai išreikšto piktnaudžiavimo teise, atidumo ir rūpestingumo imperatyvų sąmoningo nepaisymo <...>, kai atsakovo teisinis statusas ir kitos aplinkybės liudytų, kad normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrąją reikalų padėtį, tokioje situacijoje teisminės gynybos nesikreiptų“¹⁶⁹.

Ypatingas dėmesys atkreiptinas į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 15 d. nutartį, kurioje Teisėjų kolegija pažymėjo, kad asmens nesąžiningumas nebūtinai siejamas su jo kaltumu ar įstatymų pažeidimu. Tai siejama su žinojimu, galėjimu žinoti ir nežinojimu apie tam tikras

¹⁶⁵ 2008 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinio, sulaukymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga A-1. // www.lat.lt

¹⁶⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2008.

¹⁶⁷ Arlauskas S. *Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas turtinių teisinių santykių srityje*. Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2008. P. 74.

¹⁶⁸ Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 126-4816.

¹⁶⁹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-331/2008.

aplinkybes. Jeigu dėl perleidžiamo turto dar nesibaigė teismo procesai (šiuo atveju dar nebuvo išnaudotos kasacijos galimybės), o asmuo turėjo galimybę apie teismo ginčus žinoti, tai šio fakto pakanka laikyti jį nesąžiningu – veikiančiu su rizika gauti daiktą, dėl kurio vyksta ginčai teisme. Piktnaudžiaujantis veikia savo rizika, todėl jam tenka visi padariniai.¹⁷⁰

Nesąžiningais pripažinti asmenys taip pat netenka teisės remtis aplinkybe, jog teismo sprendimu jiems taikomos priemonės nesąžiningai pablogins jų padėtį, pvz., restitucijos atveju, kai anksčiau įmokėti pinigai yra praradę perkamąją vertę nekilnojamojo turto rinkoje. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad „toks restitucijos taikymas, kai kasatoriams yra grąžinami pinigai, sumokėti jų už nesąžiningai įgytus butus, jokių būdu negali būti laikomas kasatorių teisių pažeidimu ar nepagrįstu ir nesąžiningu jų padėties pabloginimu“¹⁷¹, nes, kaip buvo minėta, piktnaudžiaujančiam teise tenka ir visi neigiami jo veiksmų padariniai.

3.4 Profesinio ir etinio pobūdžio reikalavimai teisėjams

Konstitucijos 115 straipsnyje teisėjui atleisti iš pareigų yra nustatyti du specifiniai pagrindai: kai teisėjas savo poelgiu pažemino teisėjo vardą, taip pat kai įsiteisėjo jį apkaltinęs teismo nuosprendis. Tai reiškia, kad teisėjams yra keliami labai dideli profesinio ir etinio pobūdžio reikalavimai. Teisėjo elgesys tiek darbe, tiek po darbo neturi kelti jokių abejonių dėl jo nepriklausomumo. Pažymėtina, kad Konstitucijoje nėra nustatyta, kokie teisėjo poelgiai yra priskirtini prie tokių, kuriais yra pažeminamas teisėjo vardas. Tai gali būti apibrėžiama kaip „elgesys, įrodantis teisėjų netinkamumą šioms pareigoms“¹⁷². Kaip nurodė Konstitucinis Teismas, formuluotė „teisėjo vardą pažeminantis poelgis“ yra talpi, ji apima ne tik teisėjo elgesį, kuriuo jis teisėjo vardą pažemino vykdydamas savo, kaip teisėjo, įgaliojimus, bet ir teisėjo vardą pažeminusį elgesį, nesusijusį su teisėjo įgaliojimų vykdymu. Ar teisėjo poelgis yra toks, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas, kiekvieną kartą turi būti sprendžiama, įvertinus visas su tuo poelgiu susijusias ir turinčias reikšmės bylai aplinkybes.¹⁷³ Pagal Teismų įstatymo 83 straipsnio 3 dalį teisėjo vardą žeminančiu poelgiu laikomas su teisėjo garbe nesuderinamas ir Teisėjų etikos kodekso reikalavimų neatitinkantis poelgis, kuriuo pažeminamas teisėjo vardas bei kenkiama teismo autoritetui, taip pat bet koks pareiginis nusižengimas – aiškiai aplaidus konkrečios teisėjo pareigos atlikimas arba jos neatlikimas be pateisinamos priežasties. Šiuo aspektu teisėją įpareigoja ir priesaika, kadangi teisėjas prieš pradėdamas eiti pareigas prisiekia ne tik būti ištikimas

¹⁷⁰ LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2006.

¹⁷¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-4/2007.

¹⁷² Basic Principles on the Independence of the Judiciary. Adopted by the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985 and endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985. Art. 18. // <http://www2.ohchr.org/english/law/indjudiciary.htm>

¹⁷³ Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 130-4910.

Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymus, ginti žmogaus teises, laisves ir teisėtus interesus, visada būti sąžiningas, humaniškas, bet ir savo elgesiu nepakenkti teisėjo vardui (Teismų įstatymo 59 str. 1 d.).

Dėl asmeninių ar profesinių ryšių už teismų sistemos ribų neišvengiamai atsiranda interesų konflikto galimybė dėl ko teisėjams gali būti sunku išlikti nešališkiems. Iš vienos pusės teisėjas taip pat yra visuomenės narys, dalyvauja visuomeniniame gyvenime, turi savo nuomonę vienu ar kitu visuomenei aktuali klausimu, taip pat turi savo politines ir kitokias pažiūras ir kaip visi kiti piliečiai turi teisę įgyvendinti savo politines teises. Iš kitos pusės, atsižvelgiant į kiekvieno asmens teisę į teisingą ir nešališką teismo procesą bei poreikį išlaikyti aukštą teisminės valdžios autoritetą, pripažįstama, jog teisėjai turėtų susilaikyti nuo dalyvavimo politinėje veikloje, jiems taip pat draudžiama vykdyti bet kokią profesinę arba apmokamą veiklą. Išimties paprastai daromos pedagoginei, tiriamajai, mokslinei arba meninei veiklai (Konstitucijos 113 str.).

Teisėjai savo asmeniniame gyvenime taip pat turėtų elgtis garbingai. Atsižvelgiant į greitėjantį gyvenimo ritmą ir nuolat kintančias moralines vertybes, tiksliai apibrėžti teisėjo elgesio standartus ne darbo metu yra ganėtinai sunku. Teisėjų etikos kodeksas teisėjams kelia padorumo ir pavyzdingumo reikalavimus, nurodydamas, kad teisėjas privalo būti nepriekaištingos reputacijos ir ją saugoti, nesinaudoti kito asmens klaidomis ar nežinojimu, darbinėje ir kitoje viešojoje veikloje bei privačiame gyvenime elgtis sąžiningai, korektiškai, mandagiai, garbingai, netoleruoti asmens įžeidinėjimo ar žeminimo <...>. Teisėjas tiek profesinėje veikloje tiek ir privačiame gyvenime savo elgesiu, kalba, drausme, išvaizda turi rodyti pavyzdį, laikytis visuotinai pripažintų moralės normų ir etikos reikalavimų, nežeminti teisėjo vardo, saugoti savo profesijos garbę ir prestižą. Teisėjas taip pat neturi moralizuoti teismo procese dalyvaujančių asmenų, posėdžio metu turi būti oficialus, kantrus ir mandagus, visada veikti profesionaliai ir humaniškai, o savo privatų gyvenimą tvarkyti taip, kad nenukentėtų teismų interesai ir teisėjo reputacija. Štai Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba skatina teismų sistemoje įsteigti vieną ar daugiau valdžios institucijų arba paskirti asmenis, kurie konsultuotų, patartų teisėjams ir, į kurias teisėjai, dvejodami, ar jų privataus gyvenimo veikla yra suderinama su teisėjo pareigomis, galėtų kreiptis patarimo.¹⁷⁴

Svarbia garantija, kad teisėjai tinkamai vykdys teisingumą (bus nešališki) pripažįstama ir aukšta teisėjų kvalifikacija bei kvalifikacijai įgyti ir išlaikyti skirti mokymai.¹⁷⁵ Teisminė valdžia – tai valstybės valdžia, kuri vienintelė yra formuojama profesiniu, o ne politiniu, pagrindu, ir tai pagrindžia aukštų profesinių reikalavimų teisėjams kėlimą. Piliečių pasitikėjimas teismų sistema sustiprės, jeigu

¹⁷⁴ Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 3 of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality. Strasbourg, 19 November 2002. Art. 29. // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

¹⁷⁵ Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion N° 4 of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on appropriate initial and in-service training for judges at national and European levels. Strasbourg, 27 November 2003 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

teisėjo žinios bus išsamios ir apims daugiau sričių negu vien tik formalios teisinės žinios. Štai ir Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad demokratinėje teisinėje valstybėje teisininko profesijai yra keliami dideli reikalavimai, nes užtikrinti tokias fundamentalias teises vertybes kaip teisės viešpatavimas, teisingumas, asmens teisės ir laisvės, teisinis saugumas ir teisinis tikrumas, teisė į teisingą teismą, teisinė pagalba ir kt., įmanoma tik tokioje teisinėje sistemoje, kurioje teisininkai turi būtina profesinę kompetenciją.¹⁷⁶ Sunku būtų paprieštarauti V. Valančiui, teigiančiam, jog „teisėjams tenka lemiamas žodis taikant ir aiškinant įstatymus. Nuo jų moralinių savybių, bendrojo išsilavinimo, gyvenimiškos patirties ir, žinoma, teisinės kvalifikacijos priklauso ir teisingumo kokybė. Būtina suvokti, kad įstatymai ir teismų sistema patys neveikia, bylos pačios savaime taip pat neišsprendžia. Netgi esant patiems geriausiems įstatymams ir pažangiausiai teismų sistemai teisingumas niekada nebus geresnis už vykdančius žmones“.¹⁷⁷ Siekiant išlaikyti aukštą teisėjų kvalifikaciją, Teismų įstatyme yra įtvirtintos nuostatos (92-94 str.), reglamentuojančios teisėjų mokymo organizavimo ir finansavimo klausimus. Mokymų reikalingumą pagrindžia teisinio reguliavimo pokyčiai, taip pat kūrybiško teisės aiškinimo ir taikymo būtinumas, reiškiantis, jog teisėjas turi mokėti puikiai naudotis teisės ar įstatymo analogija, teisės principais, juos aiškinti, spragas užpildyti tiesiogiai taikydamas Konstituciją ir t. t. Patys teisėjai taip pat yra skatinami imtis pagrįstų veiksmų išsaugoti ir pagerinti savo žinias, įgūdžius ir asmenines savybes, būtinas teisėjo pareigų vykdymui, pasinaudojant mokymais ir kitomis galimybėmis, kurios turėtų būti prieinamos visiems teisėjams ir kontroliuojamos teismų institucijų.¹⁷⁸

Teisingumas yra vertybinė kategorija, kurios vertinimo laipsnis priklauso nuo vertintojo pozicijos. Teisėjas nėra nuasmeninta teisingumo vykdymo mašina, jis toks pats žmogus kaip ir kiekvienas kitas visuomenės narys ir turi teisę pilna apimtimi įgyvendinti visas teises ir naudotis visomis laisvėmis. Teisingo sprendimo priėmimui svarbios tiek ir asmeninės (žmogiškosios) teisėjo savybės tiek ir profesinės. Teisėjo moralinės ir etinės savybės bei kompetencija yra ta pozicija, remiantis kuria teisėjai vertina teisingumą kaip teisinę kategoriją. Teisėjo dalykinės savybės, nepriekaištinga reputacija ir profesionalumas tiesiogiai įtakoja ir pasitikėjimą teismu. Tarp teisėjo tinkamo pareigų atlikimo ir teismo reputacijos yra tiesioginis ryšys – matydami kaip elgiasi teisininkai, vertindami jų kultūros lygį, žmonės susidaro nuomonę apie teisinę sistemą apskritai.

¹⁷⁶ Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 23-852.

¹⁷⁷ Valančius V. *Profesinis teisėjų švietimas*. Justitia, 1996, Nr. 5(5). P. 13.

¹⁷⁸ The Bangalore principles of Judicial Conduct (Hague, 2002). Principle 6, para. 6.3. // <http://www.constitutionnet.org/vl/bangalore-principles-judicial-conduct-2002>

3.5. Niekas negali būti teisėju savo paties byloje

Teisėjas, supratęs, kad dėl susiklosčiusių byloje aplinkybių (nagrinėja artimų giminaičių bylą; yra susijęs artimais ryšiais su vienu iš byloje dalyvaujančių asmenų), nepajėgs išlikti nešališku ir objektyviai išnagrinėti bylą arba netgi manydamas, jog remdamasis savo dalykinėmis savybėmis, sugebėtų išlikti subjektyviai nešališku, tačiau objektyviai išliekant prielaidoms, galinčioms sukelti abejones dėl jo nešališkumo, turėtų atsisakyti nagrinėti bylą, t. y. nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo.

Teisėjų nu(si)šalinimo institutas, kuris suteikia galimybę išspręsti kilusį konfliktą tarp teisėjo žmogiškųjų savybių ir jo pareigos teisingai išnagrinėti bylą, tiesiogiai siejasi su principu, teigiančiu, kad „niekas negali būti teisėju savo paties byloje“. Paties asmens vykdomas teisingumas negali būti vertinamas kaip objektyvus ir nešališkas, nes tokiu atveju, paprastai neįmanoma išlikti neutraliu ir išvengti emocijų, tokių kaip pasipiktinimas, nepasitenkinimas, gailestis, užuojauta ir kitų, poveikio. Bangaloro teisėjų elgesio principų 2 vertybės 2.5 punktą taip apibrėžia teisėjų nusišalinimo pagrindus: teisėjas turi nusišalinti nuo teismo proceso, jei jis negali išnagrinėti bylos nešališkai arba jeigu protingam stebėtoju gali atrodyti, kad teisėjas negali nešališkai išnagrinėti bylos. Šiuose principuose taip pat pateikiami ir pavyzdžiai, kuriems esant teisėjai turėtų nusišalinti, tačiau nesiūloma pateiktais pavyzdžiais apsiriboti. Taigi, pagal Bangaloro teisėjų elgesio principus teisėjas turėtų nusišalinti, jeigu:

- yra šališkas ar iš anksto nusistatęs bylos šalies atžvilgiu arba turi asmeninių žinių apie ginčijamus bylos įrodymus, susijusius su teismo procesu;
- anksčiau dirbo advokatu arba buvo svarbus liudytojas nagrinėjamoje byloje;
- teisėjas arba jo šeimos narys turės ekonominės naudos iš bylos baigties.

Štai, byloje *Procola v. Liuxembourg*¹⁷⁹ EŽTT nurodė, kad kilo abejonių dėl Liuksemburgo Valstybės Tarybos nešališkumo, kadangi kai kurie šios Tarybos nariai, nagrinėdami tuos pačius sprendimus, iš eilės atliko dviejų rūšių pareigas – keturi iš penkių narių turėjo pareikšti savo nuomonę dėl dekreto teisėtumo, kurį jie nagrinėjo anksčiau, atlikdami savo patariamąsias funkcijas. Pažymėtina, jog Bangaloro teisėjų elgesio principai pripažįsta ir teisėjų nusišalinimo instituto išimtį: iš teisėjo neturi būti reikalaujama nusišalinti nuo bylos, jeigu kitas teismas negali išnagrinėti bylos arba jei bylos neišnagrinėjimas būtų vertinamas kaip rimtas nusižengimas teisingumui. Analogiškai, tik labiau detalizuoti, teisėjų nusišalinimo pagrindai įtvirtinti ir CPK 65 bei 66 straipsniuose. Bet kuriuo atveju, teisėjui, vertinančiam nusišalinimo pagrindus, pirmiausia turėtų rūpėti ne jo šališkumas ar nešališkumas, o tai, ar jo nešališkumu tam tikromis aplinkybėmis pagrįstai galės suabejoti sąžininga šalis. Teigiamai atsakęs į šį klausimą teisėjas neabejotinai turėtų nusišalinti nuo bylos nagrinėjimo.

Tuo tarpu teisėjų nušalinimo institutas yra tam tikra kraštutinė priemonė, nes teisėjas, būdamas tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuotas bylos baigtimi, turėtų nusišalinti pats, t. y. nelaukdamas, kol jam bus pareikštas nušalinimas. Vadovaujantis CPK 69 straipsnio nuostatomis, dėl

¹⁷⁹ *Procola v. Liuxembourg*, application No. 14570/89, judgment of 28 September 1995. § 44.

teisėjo nušalinimo sprendžia ne pats teisėjas, kuriam nušalinimas pareikštas, o atitinkamo teismo pirmininkas, skyriaus pirmininkas ar jo paskirtas teisėjas. Tai grindžiama jau minėtu principu, jog niekas negali būti teisėju savo paties byloje.¹⁸⁰ Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, jog BPK¹⁸¹ įtvirtinta kitokia taisyklė – vadovaujantis šio kodekso 59 straipsnio 3 dalimi, jeigu bylą nagrinėja vienas teisėjas, klausimus dėl jam pareikšto nušalinimo sprendžia jis pats. Šiuo klausimu BPK komentaro autoriai nepateikia išsamesnio komentaro, apsiribodami pasakymu, jog „teisėjas turi teisę dėl nušalinimo padaryti pareiškimą, paaiškindamas <...> ką jis mano apie nušalinimo motyvus“¹⁸². Galimybė pačiam teisėjui spręsti dėl jam pareikšto nušalinimo, iš vienos pusės, garantuoja operatyvų nušalinimo klausimo išsprendimą, tačiau, tačiau iš kitos pusės, tokia teisės normų sistema taip pat reiškia principo „niekas negali būti teisėju savo paties byloje“ pažeidimą ir gali kelti nepasitikėjimą teismais. Jeigu bylos šalis, kuri yra įsitikinusi bylą nagrinėjančio teisėjo šališkumu, pareišk nušalinimą, ir tas pats teisėjas nuspręs, kad nušalinimas nepagrįstas, šalis, greičiausiai, dar labiau suabejos teisėjo nešališkumu net ir tuo atveju, kai teisėjo sprendimas buvo pagrįstas.

Nu(si)šalinimo institutas gali būti suprantamas ir kaip teisėjų galimybės dalyvauti bylos nagrinėjime tam tikras ribojimas, kurio pagrįstumas išreiškiamas kiekvieno asmens teise į teisingą teismo procesą, t. y. teise turėti neutralų ginčo arbitražą. Tačiau toks ribojimas negali būti aiškinamas plačiai ir tuo labiau, kaip galimybė teisėjui, prisidengus šiuo ribojimu, vengti nagrinėti, pavyzdžiui, sudėtingas ar didelį atgarsį visuomenėje keliančias bylas.

---

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Pirmas tomas. Justitia. Vilnius, 2004. P. 191.

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 37-1341, Nr. 46.

¹⁸² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I tomas. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2003. P. 166.

4. TEISINGO TEISMO SPRENDIMO PRIĖMIMO PRIELAIDOS

4.1. Diskusija dėl teismų klausymo tik įstatymo principo turinio

Teisėjas nėra asmuo, kuris *tiesiog* teisia. Teisėjas teisia, remdamasis teise, taikydamas įstatymus, vadovaudamasis teisingumo principais. Visi veiksmai, kuriuos teisėjas atlieka teismo proceso metu turi atitikti teisėtumo reikalavimus. „Teisė“, „įstatymas“, „teisingumas“, „teisėtumas“ – ar gali būti, kad bet kuri iš šių sąvokų pati savaime jau yra likusių kitų atitikmuo? Ar užtektų paminėti vieną iš jų, kad būtų suvoktas ir likusių kitų turinys? Kokių teismą norėtų matyti žmonės: sprendžiantį pagal įstatymą ar sprendžiantį vadovaujantis teisingumu? Taikantį teisę ar teisės normas?

Kalbant apie teisingumą kaip apie teisinę kategoriją, jis, be abejonės, turi remtis tam tikromis teisės normomis. Š. L. Monteskjė pastebėjo, kad „juo labiau valdymas artėja prie respublikinio, juo apibrėžtesnis ir tikslesnis darosi teisingumo vykdymas. Despotinėse valstybėse nėra įstatymo: ten pats teismas – įstatymas. Respublikinio valdymo prigimtis reikalauja, kad teisėjas nenukryptų nuo įstatymo raidės.“¹⁸³ Pasak Aristotelio „geriau viską tvarkyti įstatymu, negu palikti teisėjo sprendimui“¹⁸⁴, nes „visa, kas sutinka su įstatymais, yra vienaip ar kitaip teisinga“¹⁸⁵. Tomas Akvinietis tokį Aristotelio pasakymą motyvuoja tuo, kad lengviau surasti kelis išminčius, kurie galėtų išleisti teisingus įstatymus, negu daugybę, kurie teisingai spręstų apie konkrečius dalykus. Be to, pamatyti tai, kas teisinga, žmogui lengviau svarstant daugybę atvejų, negu tik kurį nors vieną. „Kadangi gyvas teisėjo teisingumas nedažnai sutinkamas ir kadangi jis yra palenkiamas, tai buvo būtina, kad įstatymas visur, kur tik įmanoma, apibrėžtų, kaip spręsti, o žmogaus sprendimui patiktų kuo mažiau dalykų.“ Tačiau kalbėdamas apie įstatymo kokybę ir Tomas Akvinietis nurodo, jog „tam tikrus paskirus dalykus, kurių negali apimti įstatymai, būtina patikėti teisėjams“¹⁸⁶.

Visuotinė teisėjo chartija nurodo, jog vykdydamas savo pareigas, teisėjas turi klausyti tik įstatymo ir juo vadovautis¹⁸⁷. Mūsų šalies Konstitucija taip pat įpareigoja teisėjus nagrinėti bylas tik pagal įstatymą (109 str.). Pažymėtina, kad šios Konstitucijos nuostatos aiškinimas teisinėje literatūroje kelia nemažai diskusijų. Ar „klausymas tik įstatymo“ reiškia, kad teisėjas yra aklas įstatymo teksto taikytojas konkrečiai gyvenimo situacijai, klausia Civilinio proceso kodekso komentaro autoriai, kartu nurodydami, jog jeigu taip, tai teisingumo vykdymą paprasčiausia ir pigiausia būtų kompiuterizuoti, pavedant šitai daryti elektronikai ir atsisakant teisėjų.¹⁸⁸ Kai kurie autoriai, analizuodami minėtą

¹⁸³ Montesquieu Ch. *Apie įstatymų dvasią*. Vilnius: Mintis, 2004. P. 79.

¹⁸⁴ cituota pagal Tomą Akvinietį. Šv. Tomas Akvinietis. *Apie įstatymus. Teologijos suma I-II, 90-97 klausimai*. Logos, 2005. P. 151.

¹⁸⁵ Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. P. 146.

¹⁸⁶ Šv. Tomas Akvinietis. *Apie įstatymus. Teologijos suma I-II, 90-97 klausimai*. Logos, 2005. P. 151.

¹⁸⁷ Visuotinė teisėjo chartija (priimta Tarptautinės teisėjų asociacijos Centrinės Tarybos 1999 m. lapkričio 17 d. Taipei (Taivanis) vykusiam susitikime). 3 str. // <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LT.01000101.htm>

¹⁸⁸ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos. Pirmas tomas. Justitia. Vilnius, 2004. P. 106.

Konstitucijos nuostatą nurodo, kad „jei teismas klauso tik įstatymo, o teisingumą vykdo tik teismas, tai įstatymas sutapatinamas su teisingumu. Teismas gina teisingumą tiek, kiek jis yra įtvirtintas įstatyme. Kadangi Konstitucija teisėkūros teisę suteikia tik Seimui, tai reikia pripažinti, kad teisingumo šaltinis yra Seimo nario priimti įstatymai“¹⁸⁹. Kiti autoriai, tų pačių Konstitucijos nuostatų pagrindu, daro išvadą, kad „tiek teisingumas gali būti suprantamas kaip teisės principas (ir teisės sampratos dalis), tiek pati teisė yra (procedūrinio) teisingumo pagrindas. Šis teisės ir teisingumo tarpusavio ryšys atsispindi ir minėtame Konstitucijos 109 straipsnyje, kurio 1 dalyje teigiama, kad „teismai vykdo *teisingumą*“, o 3 dalyje – kad „teisėjai klauso *įstatymo*“.¹⁹⁰

Pripažinti įstatymo viršenybės principą aukščiau visko būtų paprasčiausia išeitis. Anot A. Vaišvilos, „įstatymo viršenybė įpareigoja teisėją, sprendžiant bylas, teikti pirmenybę ne įstatymo dvasiai, o įstatymo raidei ir tuo sustiprina formalizmo tendencijas vykdant teisingumą, skatina teismų abejingumą savo vykdomo teisingumo turiniui. Būtent tada teisingumo vykdymas ir pakeičiamas teisėtumo vykdymu. O tai tolina teismą nuo teisingumo, būdingo teisinei valstybei, vykdymo, nes pastaroji visose savo akcijose, kaip žinia, pirmenybę teikia ne formai, o turiniui (realiai žmogaus teisių saugai). Būtent dėl turiningų dalykų prioriteto teisinė valstybė ir skelbia ne įstatymo, o teisės viršenybę. Įstatymo raidės primatas taip pat mažina paties teisėjo vaidmenį bei atsakomybę, nes visa atsakomybė už teisingumo vykdymo kokybę paliekama įstatymo kūrėjui ir tokiu būdu demoralizuojama teisėjo veikla. Teisėjas tampa tarsi neatsakingas už jo vykdomo teisingumo kokybę.“¹⁹¹

Paskutiniu metu teisinėje literatūroje vyrauja nuomonė, jog Konstitucijos nuostata „klausant tik įstatymo“ nereiškia aklo įstatymo raidės paisymo, nes realiame gyvenime tai ir nėra įmanoma. Laikoma, kad pirmiausia būtina išsiaiškinti teisės normos turinį ir prasmę, nes tik retais atvejais norma visiškai aiški. „Reikia siekti suvokti įstatymo leidėjo tikslus, ketinimus, motyvus, nes tik tuomet bus įgyvendintas tikrasis teisingumas.“¹⁹² Taip pat nurodoma, jog sąvoką „įstatymas“ būtina suprasti plačiai, nes teisingumo vykdymas, pirmiausia, pasireiškia kaip tikrosios taikomų teisės normų prasmės aiškinimas.¹⁹³ Išeitų, kad teiginio „teisėjai klauso tik įstatymo“ nederėtų suprasti ir aiškinti kaip teisėjo pareigos klausyti tik įstatymo raidės.

Štai D. Lloydas atkreipia dėmesį į tai, kad nors teisminės valdžios atskyrimas nuo kitų konstitucinės valdžios formų, pirmiausia remiasi poreikiu turėti nepriklausomus teisėjus, tačiau „buvo ir dar vienas principas, kurį be jokios abejonės turėjo omenyje Monteskjė, siūlydamas savo valdžių atskyrimo koncepciją – jis buvo įsitikinęs, kad teisėjo funkcija nėra įstatymų leidyba tiesiogine

¹⁸⁹ Goda G. *Teisėjo nepriklausomumas ir atsakomybė* // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijos medžiaga. Vilnius, 1996. P. 61.

¹⁹⁰ Vaičaitis V. A. *Teisingumo samprata ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teisma* // Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 1(13). P. 218-219.

¹⁹¹ Vaišvila A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000. P. 283-284.

¹⁹² Driukas A. Valančius V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas*. Vadovėlis. Vilnius, 2005. P.236.

¹⁹³ *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Pirmas tomas. 2004. P. 42, 106.

prasmė. Teisėjo funkcija apsiriboja pozityviosios teisės teisingo turinio nustatymu ir ginčitinių atvejų, jeigu tokie kyla, autoritetingu aiškinimu.¹⁹⁴

T. Hobsas, sako, kad kai įstatymų leidėjas yra žinomas ir įstatymai yra paskelbti ir išaiškinti ar įdiegti prigimtinio proto, vis dėlto dar trūksta vienos labai svarbios sąlygos, kad jie taptų privalomi. „Juk ne raidė, o ketinimai arba prasmė, t. y. autentiškas įstatymo aiškinimas, atskleidžiantis įstatymų leidėjo jam suteiktą prasmę yra įstatymo esmė. Prigimtinio įstatymo aiškinimas yra sprendimas to teisėjo, kuris paskirtas aukščiausiosios valdžios tokiems ginčams, kurie remiasi šiuo įstatymu, išklausti ir juos išspręsti; šis aiškinimas yra įstatymo taikymas konkrečiu atveju. Iš tiesų juk teisingumo aktu teisėjas tik svarsto, ar ieškovo reikalavimas neprieštarauja prigimtiniam protui ir teisingumui, todėl jo nuosprendis yra prigimtinio įstatymo aiškinimas.“¹⁹⁵

Teisinį pozityvizmą atstovaujantis H. Kelsenas nurodo¹⁹⁶, kad metodologiniam teisės mokslų grynūmui grėsmę kelia tai, kad teisės mokslas neatskiriamas nuo etikos, nenubrėžiama aiški riba tarp teisės ir moralės. H. Kelseno nuomone, teisingumas – tai moralinė vertybė, kurios turinys kinta atsižvelgiant į socialinę aplinką, kultūrinius žmonių skirtumus. Vertybės neįmanoma tiksliai apibrėžti, ir dėl to teisė negali būti ja pagrįsta. Tai, kad teisingumas negali būti teisės skyrimo nuo kitų prievartinių tvarkų kriterijus išplaukia iš vertybinio sprendimo, jog socialinė tvarka yra teisinga, santykiškumo. Kartu H. Kelsenas nurodo, kad teisinę tvarką galima smerkti kaip neteisingą tam tikros – teisingos normos požiūriu, tačiau vien aplinkybė, kad tam tikros efektyvios prievartinės tvarkos turinys gali būti laikomas neteisingu, nesuteikia jokio pagrindo nepripažinti šios prievartinės tvarkos kaip teisinės tvarkos. Kitaip tariant, įstatymų turime laikytis net ir tada, kai abejojame juose įtvirtintų normų teisingumu.

F. A. Hayekas, kritikuodamas H. Kelseno *Grynąją teisės teoriją*, nurodo¹⁹⁷, kad tai, kaip mažai teisinis pozityvizmas padeda suprasti, kas yra teisė, aiškiausiai matyti ten, kur tas klausimas aktualiausias – kai teisėjui tenka spręsti, kokią taisyklę taikyti konkrečiu atveju. Jeigu jam nėra duotas joks specifinis įstatymdavo nurodymas, ką daryti (dažnai jam tenurodoma, kad jis privalo būti teisingas), tai vien įstatymdavo suteikti įgaliojimai spręsti „įstatymo vardu“ jam dar nepasako, kokiu įstatymu jis privalo vadovautis. Visiškai pagrįstai galima teigti, jog teisėjas gali būti saistomas teisės, kurios konkretaus turinio nėra apibrėžęs nei įstatymų leidėjas, nei jis pats, kuris todėl egzistuoja nepriklausomai nuo jų abiejų ir jį teisėjui gali pavykti arba nepavykti atrasti, nes jis egzistuoja tik implicitiškai visoje taisyklių sistemoje bei jos santykyje su faktine veiksnių tvarka.

Tuo tarpu Konstitucinis Teismas, yra pasisakęs, jog vien „formaliai vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina saugo ir gina Konstitucija“¹⁹⁸, tad teismai, priimdami sprendimus,

¹⁹⁴ Ллойд Д. *Идея права*. Книгодел, Москва, 2004. С. 296.

¹⁹⁵ Hobbes T. *Leviathanas*. Vilnius, 1999. P. 276-277.

¹⁹⁶ Kelsen H. *Grynąji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002. P. 75-76, 83.

¹⁹⁷ Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II tomas. Socialinio teisingumo mirazas*. Vilnius: Eugrimas, 1998. P. 79.

¹⁹⁸ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. spalio 24 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai.

„visuomet turi vadovautis įstatymais ir teise, *inter alia* iš Konstitucijos kylančiais teisingumo, protingumo, proporcingumo, sąžiningumo principais“¹⁹⁹; „vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę“²⁰⁰; „visuomenės pasitikėjimą teismais lemia sugebėjimas spręsti bylas vadovaujantis ne tik įstatymu, bet ir teise“²⁰¹. Tokios Konstitucinio Teismo vartojamos formuluotės reiškia, kad Konstitucinis Teismas Konstitucijos 109 straipsnio nuostatą „klausyti tik įstatymo“ aiškina plačiai, pirmenybę teikdamas ne įstatymo tekstui, o įstatymo dvasiai – teismas įgyvendina ne įstatymus, o teisę, išreikštą įstatymuose. Štai ir pasak P. Leono, „teisė paprastai yra išreiškiama įstatymais, tad taikydamas įstatymus teismas taiko teisę“.²⁰²

Taigi pažodinis teisės normų aiškinimas, jeigu yra taikomas kaip vienintelis įstatymų aiškinimo būdas, nėra priimtinas taikant teisę, kadangi aiškinant teisės normos turinį svarbiausia yra ne tai, kokia konkrečia žodine forma atitinkama taisyklė yra suformuluota, o tai, kad perskaičiusiam ją asmeniui nekiltų abejonių, koku būdu jis turėtų veikti, kad tos taisyklės nepažeistų.

Akivaizdu, kad teisingumas, teisė ir įstatymas yra glaudžiai tarpusavyje susijusios kategorijos ir šie ryšiai nėra vienpusiai – teisingumas be įstatymo palaikymo negali būti veiksmingas, teisė be teisingumo tėra tik prievarta, vienas pats įstatymas yra tik forma, kurią turiniu užpildo teisė ir teisingumas. E. Jarašiūnas, paklaustas ar pripažįsta teisėje egzistuojant dvi kategorijas – įstatymo raidę ir įstatymo dvasią, atsako, jog šių kategorijų supriešinti negalima: „sprendimo aiškinimas turi atsiremti į įstatymo tekstą, bet aiškindamas sprendimą visuomet eini giliau, nei užrašyta įstatymo tekste. Geras teisėjas yra tas, kuris jaučia niuansus tarp įstatymo raidžių, kurie ir reiškia tikrą teisingumą. Teisėjas turi pakankamai teisinių priemonių pasverti, koks tu esi žmogus ir ką padarei.“²⁰³

Visą diskusiją, taiklia fraze, apibendrina buvęs Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo pirmininkas Marekas Safjan: „galėtų teisė visada reikšti teisę, teisingumas – teisingumą“²⁰⁴.

Pagal įstatymo ir teisės santykį nusistovi ir teisėtumo–teisingumo santykis. Ar tai, jog sprendimas yra teisėtas jau savaime reiškia, kad jis yra ir teisingas ir ar tai, jog sprendimas, pavyzdžiui, visuomenėje suprantamas kaip teisingas, savaime reiškia, kad kartu yra ir teisėtas? Ar teisėtumas apima teisingumą, ar atvirkščiai – teisingumo, kaip teisinės kategorijos vienas iš požymių yra teisėtumas? Poreikio išsiaiškinti teisingumo ir teisėtumo sąsajas bei jų skirtumus aktualumas grindžiamas tuo, kad šių pamatinių visuomeninio gyvenimo principų reguliavimo sritys dažnai susipina, todėl sunku atskirti juos vieną nuo kito. Teisės viršenybės pripažinimas reikalauja pirmumą teikti teisingumui, įstatymo viršenybė – teisėtumui. Teisingumą pasiekti visuomet sudėtingiau nei

¹⁹⁹ Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 32-1114.

²⁰⁰ Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d., 2006 m. birželio 6 d., 2009 m. gegužės 15 d., 2011 m. sausio 31 d. nutarimai.

²⁰¹ Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 130-4910.

²⁰² Leonas P. *Raštai II tomas. Teisės enciklopedijos paskaitos*. Vilnius, 2005. P. 116.

²⁰³ 2010 m. birželio 12 d. *veidas.lt* interviu su prof. E. Jarašiūnu: *teisingumas yra prasmingas, jeigu juo pasitikima* // <http://www.veidas.lt/teisingumas-yra-prasmingas-jei-juo-pasitikima> (žiūrėta 2012-01-12).

²⁰⁴ Safjan M. *Tarp demokratijos ir teisėjų valdžios: atspindžiai konstitucijoje ir konstitucinių teismų vaidmuo* // Konstitucinė jurisprudencija, 2006, Nr. 4. P. 134.

išlaikyti teisėtumo reikalavimą. Teisėtumas reikalauja besąlygiško paklusimo galiojančioms teisės normoms, bet koks nukrypimas nuo šio reikalavimo reikštų teisėtumo principo pažeidimą. „Teisingumas taip pat remiasi galiojančių įstatymų laikymusi, tačiau kartais reikalauja daryti išimtį iš taisyklės, tai reiškia – elgtis priešingai teisėtumo principui. Paradoksalu, tačiau tai yra daroma tam, kad tas pats įstatymas, kuris yra pažeidžiamas, pasiektų savo tikslą.“²⁰⁵ Tai rodo, kad teisingumas yra platesnio turinio kategorija, apimanti ir papildanti teisėtumo principą. Sprendimas pagal įstatymą ne visada apima teisingumą, tačiau sprendimas pagal teisingumą visada turi apimti ir įstatymo laikymąsi. Teisingumas, sujungtas su formaliaisiais teisės požymiais (teisėtumu), tampa teise, išreikšta teisės aktuose. Štai ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, jog teismas, „spręsdamas bylas privalo siekti, kad jo sprendimai būtų ne tik teisėti, bet ir teisingi“.²⁰⁶

Taigi teisingumas neabejotinai pripažįstamas teisės tikslu ir teisinės valstybės pagrindu. Pabrėžiant teisingumo principo reikšmę teisei, ne mažiau svarbus yra ir teisingumo turinio klausimas, nes suprantama, kad teisingumas negali būti teisės vertybinis orientyras, jei kiekvienas teisingumą suvokia savaip. Kiekvienas teismas, tiek nagrinėdamas civilines bylas, tiek priimdamas jose sprendimus, taiko konkrečias teisės normas, tačiau teisės neįmanoma taikyti neaiškinant jos turinio. Šiai nuostatai pritaria ir konstitucinė jurisprudencija, pripažindama, jog „privalu paisyti teisės aiškinimo kanonų“²⁰⁷ ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, nurodęs, jog „įstatymo klausimas ir teisingumo vykdymas apima ir pareigą aiškinti prieštaringas teisės normas“²⁰⁸. Teisės aiškinimo bei plėtojimo svarbą pagrindžia ir tai, kad teisės aiškinimas yra pripažįstamas vienu iš civilinio proceso tikslų.²⁰⁹

Apibendrinant galima teigti, jog formalusis įstatymo viršenybės aspektas yra nepakankamas, kad būtų galima visapusiškai apibrėžti teisingumo vykdymą kaip teismo procesą. Teisės viršenybės pripažinimas, įstatymo, kaip sunormintos teisės, samprata, teisingumo ir teisėtumo reikalavimų derinimas, teisės turinio aiškinimo galimybės teismams suteikimas yra būtinos sąlygos, užtikrinant efektyvų teisingumo principo įgyvendinimą teismų praktikoje.

4.2. Teismo diskrecijos teisė ir jos ribų problema

Pripažįstama, jog teismas, būdamas vienintelė institucija, turinti teisę visuomenės ir valstybės vardu įgyvendinti teisingumą, privalo turėti tam tikrą manevro laisvę ir diskrecijos teisę, kad galėtų įgyvendinti šią funkciją.²¹⁰ Sąvoka „diskrecija“ (lot. *discretio*, pranc. *discretion*) reiškia pareigūno ar

²⁰⁵ Baublys L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Monografija. Vilnius, 2005. P. 48.

²⁰⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-108/2003.

²⁰⁷ Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2005, Nr. 87-3274.

²⁰⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-673/2001.

²⁰⁹ *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Bendrosios nuostatos*. Pirmas tomas. Justitia. Vilnius, 2004. P. 40.

²¹⁰ *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 75.

valstybės organo teisę spręsti kokį nors klausimą savo nuožiūra.²¹¹ Diskrecija – tai teisinė situacija, kai teisėjas turi pasirinkti geriausią sprendimo variantą iš keleto galimybių. „Tai tarsi teisinė kryžkelė, kur teisėjas privalo nuspręsti, kai nėra jokios aiškios ir tikslios direktyvos, kurį kelią pasirinkti.“²¹² Teismo teisė, tam tikrais atvejais priimti sprendimus savo nuožiūra suteikia teisingumo vykdymo procesui lankstumo, nes įgalina teisėją atsižvelgti ir įvertinti konkretaus nagrinėjamo atvejo aplinkybes ar klausimus, kurių, dėl gyvenimiškų atvejų įvairumo, formalios teisės normos nepajėgios aptarti ir įvertinti. Šiuolaikinėje visuomenėje sparčiai plėtojantis ekonominiams, socialiniams bei politiniams santykiams, kintant prioritetams ir vertybėms, įstatymų leidėjui tampa sunku sukurti ilgai veikiančias teisės normas, nes sunku tiksliai įvertinti visuomeninių santykių raidą bei pokyčius ir teisės normose numatyti visus galimus teisinių santykių ypatumus. Visada egzistuoja įstatymų turinio atitikimo gyvenimiškai situacijai problema. Taip pat galimi atvejai, kai įstatymų leidėjas norėjo sukurti aiškia ir vienareikšmišką normą, bet ji suformuluota nepakankamai tiksliai, todėl normos turinį, kiek tai palikta jo nuožiūrai, turi išsiaiškinti pats teisėjas. Taigi, galima teigti, jog būtent teisinis neapibrėžtumas yra teismo diskrecijos šaltinis.

Europos Tarybos Ministrų Komitetas, rekomendacijoje Nr. R (94)12 dėl teisėjų nepriklausomumo, veiklos efektyvumo ir vaidmens, teigia, kad „teisėjams turėtų būti suteikta nevaržoma laisvė nešališkai priimti sprendimus, atsižvelgiant į savo sąžinę ir faktų interpretavimą bei vadovaujantis teisės aktų nuostatomis“²¹³. Nagrinėdami civilines bylas teisėjai turi nemažai galimybių veikti savo nuožiūra, tačiau diskrecija nereiškia absoliučios ir beribės veiksmų laisvės. Diskrecija, sako R. Dworkinas – nelyginant skylė pyragėlyje – egzistuoja tik kaip erdvė, palikta ją juosiančio suvaržymų saito, todėl tai yra reliatyvi sąvoka. Visuomet verta paklausti: „nuo kokių standartų priklauso diskrecija“?²¹⁴ Diskrecijos ribų nustatymas reikalingas tam, kad teisėjo diskrecija netaptų jo savivale. Diskrecijos ribas apibrėžia tos pačios teisės normos, kurios šią teisę teismui ir suteikia. Štai CK 6.250 straipsnio 2 dalis apibrėžia atvejus, kuomet neturtinė žala gali būti atlyginama, t. y. teismui nesuteikta teisė spręsti savo nuožiūra yra pagrindas atlyginti neturtinę žalą ar ne, tačiau teismo diskrecijai palikta išspręsti neturtinės žalos dydžio klausimą, nes tai fakto klausimas (pažeidžiama skirtinga įstatymu saugoma teisinė vertybė ir neturtinė žala patiriama individualiai) ir jo iš anksto įstatyme neįmanoma reglamentuoti.²¹⁵ Pažymėtina, kad kiekvieną kartą naudodamasis diskrecijos teise, teisėjas turi atsižvelgti į teisės normose bei teismų praktikoje įvirtintus ir teismo konkrečiu atveju

²¹¹ Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: Žodynas, 2001. P. 220.

²¹² Barak A. *Teismo diskrecijos prigimtis ir jos veiksmė vykdant teisingumą* // Justitia, 2005, Nr. 3(57). P. 22.

²¹³ Committee of Ministers to Member States. Recommendation No. R(94)12 on the independence, efficiency and role of judges and the relevance of its standards and any other international standards to current problems in these fields. Strasbourg, 23 November 2001 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

²¹⁴ Dworkin R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 63.

²¹⁵ *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis*. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 345.

reikšmingais pripažintus kriterijus taip pat privalu atsižvelgti ir į teismų analogiškose bylose priimtus sprendimus, pavyzdžiui, priteistus žalos dydžius.²¹⁶

H. L. A. Hartas nurodo, kad kiekvienoje teisinėje sistemoje visuomet yra tam tikrų teisiškai nereguliuotų atvejų, kuriais teisė tam tikru atžvilgiu nediktuoja jokie sprendimo arba jo krypties, taigi ir pati teisė yra iš dalies neapibrėžta arba neužbaigta. Tuo tarpu R. Dworkinas griežtai neigia šį H. L. A. Harto teiginį ir laikosi nuomonės, kad kiekviena teisinė problema turi tik vieną teisinį sprendimą, tokiu būdu griežtai neigdamas teisės neužbaigtumą. H. L. A. Hartas teigia, kad esant teisės nereguliuotam atvejui teisėjas „užuot tiesiog taikęs esamą jau susiformavusią teisę, turi realizuoti savo diskreciją ir pats kurti teisę tai bylai“. Taigi sprenddamas tokias teisiškai nenumatytas arba nereguliuotas bylas, teisėjas kartu ir kuria naują teisę, ir taiko jau sukurtą teisę, o ši savo ruožtu suteikia jam teisėdaros galias, bet jas ir apriboja. R. Dworkinas atmeta šį iš dalies neapibrėžtos arba neužbaigtos teisės ir spragas užpildančio bei ribotą teisėdaros diskreciją realizuojančio teisėjo vaizdinį kaip klaidingą pačios teisės ir teisėjo argumentavimo paaiškinimą. Jis teigia, jog neužbaigta yra ne teisė, bet jos pozityvistinis vaizdas. Jo interpretaciniu požiūriu, teisė niekuomet nėra neužbaigta arba neapibrėžta, todėl teisėjas niekada neturi progos peržengti jos ribas ir priimdamas sprendimą realizuoti teisėdaros galią.²¹⁷ R. Dworkinas, teigia, kad kai tam tikros bylos neapima aiški teisės norma, jau nustatyta kokios nors institucijos, t. y. taip vadinamų „sunkių bylų“ atveju iš anksto apibrėžto sprendimo nebūna. R. Dworkinas argumentuoja, kad „net tada, kai jokia nustatyta norma neįgalina išspręsti bylos, viena iš šalių vis vien gali turėti teisę laimėti bylą. Teisėjo pareiga net sunkiose bylose yra ta pati: atskleisti kokios yra šalių teisės, o ne retrospektyviai kurti naujas.“ Šį teiginį R. Dworkinas pagrindžia tuo, kad „jeigu teisėjai kuria naują teisę ir ją retrospektyviai taiko jau atsitikusiam atvejui, tuomet pralaimėjusi šalis bus baudžiama ne dėl to, kad pažeidė kokią nors ją saiščiusią pareigą, o dėl to, kad nusižengė naujai pareigai, sukurtai po įvykio“.²¹⁸

Taigi, pagal H. L. A. Hartą, naudodamasis diskrecija teisėjas nėra saistomas tam tikrų pasirinkimo galimybių ir teisinį ginčą išsprendžia sukurdamas naują normą. Tuo tarpu jo oponentas R. Dworkinas neigia teisėjo kūrybinės diskrecijos teisę ir mano, kad net ir daugumos sunkių bylų atveju teisėje egzistuoja tas vienintelis teisingas atsakymas, kuris padėtų išspręsti bylą. „Teisėjas negali savo iniciatyva išgalvoti kokią nors normą ir bylą išspręsti vienos iš šalių naudai. Teisėjas privalo „atrasti“ normą, iš kurios išplauktų būtent vienos, o ne kitos šalies teisingumas.“²¹⁹

Vien tai, kad tam tikri santykiai yra nereguliuoti teisiškai arba teisiškai sureguliuoti nepakankamai, nereiškia, kad teismai negali ir neturi vykdyti teisingumo. Konstitucinis Teismas nurodo, kad „tokiais atvejais nepaneigiama galimybė teismams tam tikru mastu teisės spragas užpildyti

²¹⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009.

²¹⁷ Hart H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997. P. 417.

²¹⁸ Dworkin R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 125, 130.

²¹⁹ Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P. 282-283.

*ad hoc*²²⁰. Taigi, tokiais atvejais alternatyva pozityviajai teisei tampa teisminis precedentas. Štai ir Konsultacinės Europos Teisėjų Tarybos nuomone teisingumo įgyvendinimas yra sietinas su precedentine teise²²¹, o Konstitucinis Teismas savo 2006 m. kovo 28 d. nutarimu įtvirtino teismo precedento privalomumą²²². Atkreiptinas dėmesys į tai, kad pripažįstant teismo precedentų svarbą, teismai, kurdami precedentus, nėra visiškai laisvi – formuojant teisingumo principu pagrįstą, t. y. nuoseklią, neprieštariną ir prognozuojamą bendrosios kompetencijos teismų praktiką, iš teismų reikalaujama spręsti bylas ne sukuriant naujus teismo precedentus, konkuruojančius su esamais, bet paisant jau įtvirtintų. Teisingumas reikalauja, kad vienodas faktiniu požiūriu bylas teismai spręstų vienodai.²²³ Nepaisant šio reikalavimo būtų sunku pagrįsti teisingumo vykdymą, kartu būtų pažeistas ir lygiateisiškumo reikalavimas. Tačiau dėl visuomeninių santykių dinamiškumo, visuomenės vertybių kaitos ar teisinio reglamentavimo pokyčių gali atsitikti taip, kad anksčiau sukurtas precedentas neatitiks dabartinės faktinės padėties panašioje byloje. Dar T. Hobsas yra pasakęs, kad „nėra nei pavaldaus teisėjo, nei suvereno, kurie negalėtų suklysti, sprenddami apie teisingumą, todėl vėliau, jei kitu panašiu atveju jie nuspręš, kad teisingumą atitinka labiau priešingas nuosprendis, jie privalo jį padaryti. Jokio žmogaus klaida netampa jam įstatymu ir neįpareigoja jo atkakliai jos laikytis. Tokia klaida nėra įstatymas ir kitiems teisėjams, nors jie ir yra prisiekę laikytis įstatymo.“²²⁴ Konstitucinis Teismas pažymi, kad bendrosios kompetencijos teismų praktika atitinkamų kategorijų bylose turi būti koreguojama ir nauji teismo precedentai tų kategorijų bylose gali būti kuriami tik tada, kai tai yra „neišvengiamai, objektyviai būtina, konstituciškai pagrindžiama ir pateisinama“²²⁵. Toks bendrosios kompetencijos teismų praktikos koregavimas visais atvejais turi būti deramai (aiškiai ir racionaliai) argumentuojamas teismų sprendimuose. Jokio naujo teismo precedento sukūrimo ar argumentavimo negali lemti atsitiktiniai (teisės atžvilgiu) veiksniai. Nesilaikant šių taisyklių atsirastų pagrindo abejonėms, jog teismas, priimdamas tokius sprendimus, buvo šališkas arba tie sprendimai buvo kitais atžvilgiais subjektyvūs. Taigi turi būti išlaikoma pusiausvyra tarp teismo praktikos pokyčių poreikio ir stabilumo.

Teisminių precedentų pagalba formuojamas teisės principų turinys, kuris negali būti iki galo (išsamiai) apibrėžtas įstatymais. Jeigu teismas neturi teismo precedentų teisės, jis gali veikti tik formalus teisingumo rėmuose, neįgyvendindamas teisingumo principo prigimtinio aspekto. Kita vertus, teismų precedentų, kaip teisės šaltinių, reikšmės negalima pervertinti, juo labiau suabsoliutinti

²²⁰ Konstitucinio Teismo 2007 m. birželio 7 d., 2010 m. lapkričio 29 d. nutarimai.

²²¹ Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 6 (2004) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on fair trial within a reasonable time and judge's role in trials taking into account alternative means of dispute settlement. Strasbourg, 24 November 2004. Art. 39 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

²²² Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292.

²²³ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 76.

²²⁴ Hobbes T. *Leviatanas*. Vilnius, 1999. P. 277-278.

²²⁵ Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2007, Nr. 111-4549.

– remtis teismų precedentais visuomet reikia itin apdairiai. Pabrėžtina, kad teismams sprendžiant bylas precedento galią turi tik tokie ankstesni teismų sprendimai, kurie buvo sukurti analogiškose bylose, t. y. precedentas taikomas tik tose bylose, kurių faktinės aplinkybės yra tapačios arba labai panašios į tos bylos, kurioje buvo sukurtas precedentas, faktines aplinkybes, ir kurioms turi būti taikoma ta pati teisė, kaip toje byloje, kurioje buvo sukurtas precedentas. Teismams skirtingai sprendžiant analogiškas bylas, susidarytų nelygiavertė situacija, nes asmenys netektų galimybės numatyti teismų sprendimus esant panašioms aplinkybėms, o tai sumenkintų jų pasitikėjimą teismine valdžia. Formuodamas Teismo precedento privalomumo doktriną, Konstitucinis Teismas pažymėjo, jog „iš Konstitucijos kylančios maksimos, kad tokios pat (analogiškos) bylos turi būti sprendžiamos taip pat, nepaisymas reikštų ir <...> asmenų lygybės teismui principo, kitų konstitucinių principų nepaisymą“²²⁶. Taigi teismo precedento privalomumo doktrina padeda išvengti situacijos, kai skirtingi teismai panašiose bylose priima skirtingus sprendimus, tačiau palieka atvirą klausimą, kokiais kriterijais vadovaujantis turėtų būti nustatomas bylų panašumas. Dviejų identiškų bylų niekuomet nebūna, tad teismui kiekvieną kartą tenka pareiga įvertinti bylų skirtumo ar panašumo laipsnį. Štai F. A. Hayekas precedentinės teisės raidą lygina su vienpusio judėjimo gatve – „kai ji jau gerokai pažengia tam tikra kryptimi, ji paprastai jau negali grįžti atgal net tada, kai išryškėja aiškiai nepageidautinų kai kurių ankstesnių sprendimų padarinių. Faktas, kad šiuo būdu besiklostanti teisė turi gerų bruožų, dar nereiškia, kad visais požiūriais tai yra gera teisė, ar kad jokia jos taisyklė nėra bloga. Kitaip sakant, tai dar nereiškia, jog galime visiškai atsisakyti įstatymų leidybos.“²²⁷

Naudodamasis diskrecijos teise teisėjas turi nepažeisti įstatymų ir vadovautis bendraisiais teisės principais. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodo, kad „diskrecija, kaip valstybės institucijai įstatymo suteikta sprendimo laisvė, visais atvejais yra santykinė, <...> teismo diskrecija turi atitikti įstatyminio aktualių teisinių santykių reguliavimo ribas ir negali jų viršyti, <...> teismo išvada visais atvejais turi būti atitinkamai motyvuota ir pagrįsta konkrečiomis bylos aplinkybėmis“²²⁸. Civilinis kodeksas reikalauja, kad teismas savo diskrecijos teisę įgyvendintų ne savavališkai, o remdamasis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais (CK 1.5 str. 3 d.). Kaip nurodo CK komentaro autoriai, teismas, įgyvendindamas savo diskrecijos įgaliojimus konkrečioje byloje, privalo siekti „paties teisingiausio, protingiausio ir sąžiningiausio bylos baigties rezultato“²²⁹. CPK 3 straipsnio 6 dalyje yra nurodyta, kad jeigu įstatymai ar ginčo šalių susitarimas numato, kad tam tikrus klausimus teismas sprendžia savo nuožiūra, teismas tai darydamas privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo kriterijais. CPK komentaro autoriai pabrėžia, jog ši nuostata turėtų būti taikoma net kai teismo elgesį lemia ir pačios pozityviosios teisės turinys, tačiau jeigu galiojanti teisė tiesiogiai nesiūlo

²²⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292.

²²⁷ Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I tomas. Taisyklės ir tvarka. Naujas liberalių teisingumo ir politinės ekonomijos principų išdėstymas*. Vilnius, Eugrimas, 1998. P. 132.

²²⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187/2008.

²²⁹ *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Pirmasis leidimas*. Vilnius: Justitia, 2001. P. 79.

problemos sprendimo būdo, teismas pirmiausia turėtų remtis galimu sąžiningo, protingo ir teisingo vidutinio žmogaus elgesiu analogiškoje situacijoje. Be to, nemaža reikšmė tenka *natura rerum* (dalykų prigimties) kategorijai, t. y. reikėtų pamėginti išvelgti, kokį sprendimo variantą siūlo gyvenimas ir kuris sprendimas tokiu atveju geriausias.²³⁰

Teisėjai įpareigoti spręsti bylas vadovaudamiesi teisės normomis, teisine sąmone ir vidiniu įsitikinimu, tačiau dažnai būna sunku visiškai atsiriboti nuo savo asmeninių ir visuomenės pažiūrų vienu ar kitu klausimu. Paprastai kone kiekvienoje byloje teisėjas susiduria su tam tikru subjektyvumo momentu, kuris yra neišvengiamas vien dėl to, kad teisėjas negali būti visiškai abejingas jį supančiai aplinkai. Todėl, kad sugebėtų teisingai pasinaudoti diskrecijos teise, teisėjas turi turėti gyvenimiškos patirties, orientuotis, kokios vertybės visuomenei yra priimtinos ir vertinamos, suvokti visuomenėje vyraujančią teisingumo sampratą. Įgyvendinti savo diskrecijos teisę teisėjas turi teisingai, t. y. vadovaudamasis bylos šalių lygybės, proporcingumo, protingumo ir kitais principais, be abejo, nepamiršti išlikti nešališkumo ribose, taip pat privalu racionaliai pagrįsti savo sprendimo pasirinkimą. Visuomenės pasitikėjimas teisėjų gebėjimu tinkamai įgyvendinti šią savo teisę taip pat svarbus. Kiekvienas teisėjas turėtų naudotis diskrecija taip, tarsi nuo to, kaip jis naudojasi šia savo teise, priklausytų visuomenės pasitikėjimas visa teismų sistema.

4.3. Protingumo kriterijus

Protingumo kategorija, kaip ir sąžiningumas, nėra apibrėžta kokiais nors formaliais kriterijais. Žmonės patys sau nusistato norminę teisės ir moralinę tvarką, kad būtų įmanomas jų bendras gyvenimas. Ši bendra tvarka numato tarpusavio ryšio arba atsakomybės santykius, iš kurių išplaukia atskirų individų pareigos ir teisės vienas kito atžvilgiu. Kilmės požiūriu moralė neabejotinai yra pirmesnė nei teisė. „Moralinė tvarka „atsiremia į *papročius*, kurie įskiepijami ir tampa *įpročiais*. Net ir žodžių daryboje akivaizdus ryšys su žodžiu „protas“ rodo, kad teisingumas ir teisėtumas siejamas su įmanomai *protingu* santykių tarp bendruomenės narių sutvarkymu.“²³¹

Civilinio kodekso normose protingumo reikalavimas dažnai minimas: „normaliai atidus ir protingas asmuo“ (CK 1.90 str. 4 d.), „protingas terminas ištaisyti klaidoms“ (CK 2.102 str.), „protingumo kriterijų atitinkančios instrukcijos“ (2.156 str. 1 p.), „protingumo kriterijų atitinkantis pagrindas trečiajam asmeniui sąžiningai manyti“ (2.172 str. 2 d.), „aiškiai per didelė ir neprotinga sandorio kaina“ (3.109 str. 2 d.), „neprotingai delsė įgyvendinti savo teises“ (4.193 str. 2 d.), „turėjo protingą pagrindą manyti ir atitinkamai veikė“ (6.169 str. 2 d. 2 p.), „prasmė, kurią sutarčiai tokiomis pat aplinkybėmis būtų suteikę analogiški šalims protingi asmenys“ (6.193 str. 1 d.) ir t. t. Analizuojant CK 1.5 bei kitus straipsnius, kuriuose įtvirtintas protingumo kriterijus, galima daryti išvadą, kad

²³⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004. P. 44.

²³¹ Jekenaite L. *Teisinio ir moralinio diskursų antitezė* // Jurisprudencija, 2006, Nr. 9(87). P. 16.

protingumas turi būti suvokiamas kaip asmens protavimas, paremtas gyvenimo patirtimi bei gebėjimu logiškai mąstyti ir objektyviai vertinti.

Kalbant apie protingumą, atkreiptinas dėmesys ir į CK 6.248 straipsnį, apibrėžiantį kaltės civilinėje teisėje sampratą. Kaltė pasireiškia kaip nepakankamas atidumas, rūpestingumas ar apdairumas, kurio reikalaujama iš eilinio normalaus, atidaus ir rūpestingo žmogaus. Nesugebantis savo elgesiu užtikrinti šių standartų asmuo elgiasi nesąžiningai, neprotingai ir yra pripažįstamas kaltu. Kiekvienas asmuo turi pareigą laikytis tokio elgesio taisyklių, kad savo veiksmais (veikimu, neveikimu) nepadarytų kitam asmeniui žalos (CK 6.263 str. 1 d.). Tai kiekvieno asmens (tiek fizinio, tiek juridinio) bendroji pareiga elgtis atsargiai. Ji vadinama rūpestingumo pareiga (angl. *duty of care*).²³² Štai ir V. Mikelėnas nurodo, kad „asmens kaltė nustatoma jo elgesį konkrečioje situacijoje vertinant *protingo žmogaus akimis* arba žalą padariusiam asmeniui taikant *rūpestingos šeimos galvos* (lot. *bonus pater familias*) standartą“²³³. *Bonus pater familias* standartą vėliau įvirtino Civilinio kodekso 1 knygos komentaro autoriai²³⁴, šis standartas vartojamas ir teismų praktikoje: „savivaldybės (buto savininkės) elgesys, kai ši, sudarydama gyvenamųjų patalpų nuomos sutartį, neaptarė su nuomininku atsiskaitymo už šilumos energiją ir kitas teikiamas paslaugas tvarkos, neatitinka rūpestingo ir atidaus šeimnininko (*bonus pater familias*) elgesio reikalavimų“²³⁵ arba „neatlygintino saugojimo atveju saugotojo pareiga yra elgtis taip, kaip elgiasi *bonus pater familias*, t. y. pareiga užtikrinti tam tikrą atidumo, apdairumo ir rūpestingumo laipsnį“²³⁶.

Asmenų veiksmai yra jų vidinės valios išorinė išraiška. Prieš atlikdamas bet kokį veiksmą asmuo turi apsvarstyti galimus to veiksmo teisinius padarinius. Kiekvienas rūpestingas asmuo turi ir gali žinoti savo teises ir pareigas. Teisės aktai yra oficialiai skelbiami ir bet kuris asmuo turi galimybę su jais susipažinti, taip pat kiekvienas asmuo turi galimybę kreiptis į advokatą, jeigu pačiam teisinėje situacijoje sudėtinga susivokti. Su advokatu protinga būtų pasikonsultuoti, jeigu asmuo abejoja dėl jo ketinamo atlikti veiksmo teisinių padarinių arba nuo tokio veiksmo reiktų susilaikyti. Jei asmuo to nepadaro, tai reiškia, kad jis elgiasi neapdairiai, neatidžiai, nerūpestingai ir taip veikdamas pats prisiima neigiamas savo veikslių pasekmes. Tas, kuris ignoruoja įstatymus, nesidomi savo teisėmis ir pareigomis, elgiasi neprotingai, todėl negali teisintis įstatymų nežinojimu ar netinkamu jų suvokimu.

S. Arlausko teigimu protingas elgesys – „tai gebėjimas konkrečioje situacijoje atsižvelgti į visus toje situacijoje reikšmingus protingumo reikalavimus: bendruosius teisės principus. <...> Taip pat reikalavimas nediskriminuoti kitų asmenų, t. y. nedaryti savavališkų preferencijų vieniems

²³² Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003. P. 366.

²³³ Mikelėnas V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius, 1995. P. 220.

²³⁴ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001. P. 76.

²³⁵ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-3/2008.

²³⁶ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-580/2008.

asmenims (taip pat sau), ignoruojant kitų asmenų interesus. Pagaliau siekti, kad tavo veiksmai nepagrįstai nepažeistų visuomeninės pusiausvyros, t. y. atitiktų bendrojo gėrio sąlygą.²³⁷

V. Mikelėnas atkreipia dėmesį į teismo vaidmenį kiekvienu konkrečiu atveju nustatant, kaip būtų elgęsis apdairus, rūpestingas, atidus žmogaus konkrečioje situacijoje. Autorius nurodo, kad „matyt, būtent dėl vertinamųjų aspektų bendrosios teisės sistemos valstybėse kaltės nustatymas skirtas prisiekusiųjų kompetencijai. Prisiekusieji remdamiesi savo gyvenimišku patyrimu ir intuicija, sprendžia, kaip kitas žmogus būtų pasielgęs analogiškoje situacijoje: kitaip ar taip pat.“²³⁸. Štai P. Leonas nurodo, kad prisiekusieji „sprendžia pagal savo sąžinę, pasiremami tik tais įrodymais, kuriuos girdėjo teisme“, prisiekusiųjų teismas yra geresnis tuo, kad „kur daugiau žmonių sprendžia, ten, apskritai kalbant, teisingiau nusprendžia“²³⁹. Šiuo požiūriu įdomi 2004 m. atliktos Studijos dėl tarėjų instituto Lietuvos Respublikoje įsteigimo tikslingumo ir galimybių autorių nuomonė²⁴⁰. Studijos autoriai nurodo, kad „esminę reikšmę teismų sprendimams turi ir teisėjo patirtis, padedanti daryti sprendimus, kurie stiprina teismų sistemą. Ši patirtis, esant tarėjams, praranda savąjį privalumą. Teisėjų pareigų trukmė, kvalifikaciniai kriterijai parenkant įvairių rangų teisėjus bei atlyginimo ir darbo pastovumas nesiderina su tarėjų institutu. Teismas nėra visuomeninė institucija, nes teisė yra sudėtinga visuomenės ir valstybės santykių reguliavimo sistema. Kuriant teisinę valstybę ir ją įtvirtinant reikia dvasinės kultūros, politinio brandumo, istorinės atminties, ateities vizijos ir laiko bei šių faktorių tarpusavio subalansavimo“. Išanalizavę teisinę situaciją Lietuvos Respublikoje bei apibendrinę respondentų nuomonę, studijos autoriai padarė išvadą, kad tarėjų instituto poreikis Lietuvoje abejotinas, o šio instituto steigimui įdėtos lėšos vargu ar pasiteisintų.

Lietuvos Respublikoje kaltės buvimo ar nebuvimo nustatymas bei protingumo kriterijaus ribų apibrėžimas yra teismo uždavinys. Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų įtvirtinimas leidžia teismui nagrinėjant bylą ir taikant teisės normas nukrypti nuo formalių teisės normų reikalavimų, jei formalus teisės normos taikymas lemtų aiškiai neteisingą ir neprotingą sprendimą. Pozityviojoje teisėje ne visada galima rasti atsakymą, kaip išspręsti bylą ir tuomet visuomenėje pripažįstamų moralinių vertybių sistema tampa šaltiniu, iš kurio turi semtis ne tik pozityvioji teisė, bet ir teisėjas, aiškindamas ir taikydamas pozityviąją teisę, kai nėra kitų šaltinių, kurie padėtų racionaliai išspręsti bylą. Teisę ir teismo sprendimą, neturinčius moralinio pagrindo, visuomenė paprastai vertina kaip niekuo nepagrįstą prievartą. Vadinasi moraliniai argumentai, kaip teisinės argumentacijos pagrindimas, neturėtų būti ignoruojami. Iš kitos pusės, abejonių nekelia ir tai, jog vien moraliniais argumentais pagrįstas teismo sprendimas neteks teisinės prasmės – toks sprendimas galėtų būti laikomas moraliai teisingu, tačiau teisine prasme – jau nebe. Pozityvioji teisė turi išlikti teismo

²³⁷ Arlauskas S. *Prigimtinės teisės samprata* // http://saular1.home.mruni.eu/?page_id=3 (žiūrėta 2012-02-29).

²³⁸ Mikelėnas V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius, 1995. P. 221-222.

²³⁹ Leonas P. *Raštai, III tomas*. Vilnius, 2005. P. 29, 31.

²⁴⁰ Andriulis V. ir kt. *Studija dėl tarėjų instituto Lietuvos Respublikoje įsteigimo tikslingumo ir galimybių*. Vilnius: Teisės institutas, 2004 // www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0125360.doc. (Žiūrėta 2011-05-13).

sprendimo pagrindu, kuris užbaigtą formą įgyja papildžius jį moraliniais argumentais. Štai S. Arlauskas, pristatydamas moderniąją prigimtines teisės sampratą, daro išvadą, kad „ir teisė ir moralė pakaitomis gali tarnauti viena kitai arba kaip tikslas, arba kaip priemonė, įtampa tarp teisės ir moralės (teisės ir moralės santykis) tuomet būtų „abipusė“ <...> įtampos tarp teisės ir moralės abipusiškumas yra lemianti teisės turinimumo sąlyga“²⁴¹.

Taigi protingumo reikalavimas – tai ne tik kriterijus, apibūdinantis asmens veiksmus, tai taip pat ir baigiamojo teismo proceso akto – teismo sprendimo – teisingumą nusakantis kriterijus, kuris, tiesa, apibūdinant teismo sprendimą, dažnai keičiamas kitu – proporcingumo – kriterijumi.

4.4. Proporciumo principo paisymas kaip protingumo išraiška

Vieno autoriaus teigimu „proporciumas įvardija pagrindinę teisingumo koncepciją, sustiprinančią individualių teisių apsaugą tiek nacionaliniu, tiek daugiau nei nacionaliniu lygiu“, tačiau tas pats autorius taip pat pripažino, kad „sunku abstrakčiai apibrėžti tikslią šio principo reikšmę ir apimtį“²⁴². Kai kurie autoriai proporcingumo principą įvardija vertybių, prieštaraujančių principų, teisės ir laisvės „pasvėrimo“, tobulos pusiausvyros paieškos mechanizmu²⁴³. Kiti autoriai proporcingumą sieja su teisingumu. H. L. A. Hartas sako, kad „teisingumas tradiciškai suprantamas kaip pusiausvyros arba proporcijos palaikymas arba atstatymas“²⁴⁴.

Elgtis protingai reiškia elgtis nepažeidžiant ir proporcingumo principo. Pagal šį principą „kiekviena valstybės taikoma poveikio priemonė negali būti per daug griežta ir varžyti teisės subjektų labiau negu reikia teisėtiems interesams pasiekti“²⁴⁵. Konstitucinis Teismas proporcingumo principą yra apibrėžęs kaip „protingą santykį tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto tikslo“²⁴⁶. Pažymima, kad proporcingumo principas labiau priklauso viešajai teisei²⁴⁷, nes jo pagrindinė paskirtis yra užtikrinti, kad valdžios institucijos išlaikytų tinkamą balansą (pusiausvyrą) tarp tikslų, kuriuos reikia pasiekti, ir priemonių, kurias galima panaudoti siekiant šių tikslų. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymo²⁴⁸ straipsnio 1 dalies 3 punktą nurodo, kad administracinio sprendimo mastas ir jo įgyvendinimo priemonės turi atitikti būtinus ir pagrįstus administravimo tikslus. Šio principo įtvirtinimas CK 1.2 straipsnyje rodo šio principo reikšmę ir privatiems santykiams – šio principo pagalba įgyvendinama civilinio teisinio santykio šalių interesų pusiausvyra.

²⁴¹ Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P. 60.

²⁴² Emiliou. *The Principle of Proportionality in European Law*. Kluwer, 1996. p. 1-2. // pagal: Usher J. A. *Bendrieji Europos Bendrijos teisės principai*. Naujoji Rosma, 2001. P. 45.

²⁴³ Safjan M. *Tarp demokratijos ir teisėjų valdžios: atspindžiai konstitucijoje ir konstitucinių teismų vaidmuo* // Konstitucinė jurisprudencija, 2006, Nr. 4. P. 306.

²⁴⁴ Hart H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997. P. 267.

²⁴⁵ Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 23-666.

²⁴⁶ Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2011, Nr. 14-602.

²⁴⁷ *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Vilnius, 2001. P. 66.

²⁴⁸ Valstybės žinios. 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr.85-25663.

Konstitucinis Teismas daugelyje savo nutarimų yra paminėjęs proporcingumo principą²⁴⁹ ir dėl šio principo gana išsamiai pasisakė 2011 m. sausio 31 d. nutarime. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas nurodė, kad „konstituciniai teisingumo, teisinės valstybės principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti; tarp siekiamo tikslo nubausti teisės pažeidėjus ir užtikrinti teisės pažeidimų prevenciją ir pasirinktų priemonių šiam tikslui pasiekti turi būti teisinga pusiausvyra. Taigi, įstatymu nustatant atsakomybę, taip pat jos įgyvendinimą, turi būti išlaikoma teisinga visuomenės ir asmens interesų pusiausvyra, kad būtų išvengta nepagrįsto asmens teisių ribojimo.“ Konstitucinio Teismo nuomone „tarp pasirinktų priemonių ir siekiamo teisėto ir visuotinai svarbaus tikslo privalo būti protingas santykis“. Tai reiškia, jog pasirinktos priemonės, iš vienos pusės turi būti pakankamos tikslui pasiekti, tačiau iš kitos pusės neturi riboti asmens teisių labiau negu tai yra būtina. Konstitucinis Teismas taip pat yra apibrėžęs požymius, kuomet sankcija teisės pažeidėjui būtų akivaizdžiai per didelė, t. y. neproporcinga padarytam teisės pažeidimui, ir dėl to neteisinga, pasakydamas, kad „tas neproporcingumas (neadekvatumas) turi būti toks aiškus ir neginčytinas, kad jeigu yra vadovaujamasi protingumo ir teisingumo principais, dėl jo negalėtų kilti abejonių“²⁵⁰.

Teismų praktikoje taip pat yra pabrėžiama proporcingumo principo svarba. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas atkreipia dėmesį į tai, kad „įgyvendinant proporcingumo principą yra svarbu, kad tarp teisės pažeidimo ir sankcijos neatsirastų nepagrįstai didelis neadekvatumas (disproporcija) ir kad taip nebūtų pažeisti teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų reikalavimai“²⁵¹.

Proporcingumo principo įgyvendinimas pasireiškia ne tik per teisės pažeidimo ir sankcijos santykį. Į proporcingumo reikalavimą atsižvelgiama užtikrinant bylos šalių lygiateisiškumą ir įgyvendinant rungimosi principą. Tik lygiateisės ginčo šalys gali lygiavertiškai rungtis. Lygybės principo pagalba siekiama užtikrinti teisinio santykio šalių interesų pusiausvyrą (proporciją) ir užkirsti kelią vienos šalies piktnaudžiavimui savo teisėmis. Proporcingumo principas taip pat reikšmingas paskirstant pareigas bylos šalims ir nustatant santykį tarp kaip galima greitesnio bylos išnagrinėjimo (proceso operatyvumo) ir tinkamo teismo proceso t. y. visapusiško teisinio ginčo aplinkybių išnagrinėjimo ir teisingo sprendimo priėmimo. Proporcingumo reikalavimo teismas turi paisyti ir priimdamas sprendimą – teismo sprendimu nustatytos poveikio priemonės turi būti adekvačios padarytam teisės pažeidimui.

Išskirtinė proporcingumo principo svarba yra pabrėžiama baudžiamajame procese. Baudžiamojo proceso kodekse šiam principui yra skirtas 11 straipsnis, įpareigojantis teismą išlaikyti protingą pusiausvyrą tarp skiriamų procesinės prievartos priemonių ir šiomis priemonėmis siekiamo

²⁴⁹ Konstitucinio Teismo 2000 m. gruodžio 6 d., 2001 m. spalio 2 d., 2004 m. sausio 26 d., 2005 m. lapkričio 3 d., 2005 m. lapkričio 10 d., 2008 m. sausio 21 d., 2008 m. kovo 15 d., 2008 m. rugsėjo 17 d. nutarimai.

²⁵⁰ Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2008, Nr. 10-349.

²⁵¹ LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267/2008.

tikslo. G. Goda nurodo tris aspektus, į kuriuos turi būti atsižvelgiama, kad nebūtų pažeistas proporcingumo principas taikant procesinės prievartos priemones.²⁵² Pirmiausia turi būti atsižvelgiama į tai, ar taikant kokią nors priemonę gali būti pasiekti tikslai, kurių siekiant buvo nuspręsta taikyti tą priemonę, t. y. žmogaus teisių suvaržymas yra galimas tik tuomet, kai neabejojama, kad tuo suvaržymu gali būti pasiektas tam tikras tikslas ar prisidėta prie jo. Antra, turi būti įvertinta ar tie patys tikslai negali būti pasiekti taikant švelnesnes priemones, tai reiškia, kad pirmiau turi būti vertinama švelnesnių priemonių panaudojimo galimybė ir tik įsitikinus, kad tam tikram rezultatui pasiekti reikia taikyti griežtesnes priemones, priimti sprendimą dėl pastarųjų taikymo. Trečia, būtina įvertinti ar rezultatas, kuris bus pasiektas pritaikius priemonę bus pakankamai reikšmingas (proporcingas) palyginus su suvaržymais, kuriuos turės patirti asmuo, kurio atžvilgiu ta priemonė bus pritaikyta. Kuo sunkesnis teisės pažeidimas, tuo griežtesnių priemonių taikymas bus pateisinamas.

Taigi, apibendrintai galima teigti, kad proporcingumo principo esmę apibūdina optimalios pusiausvyros siekimas. Juk ne veltui ir pats žodis „proporcija“ reiškia darnų visų daikto dalių santykį.²⁵³

4.5. Teismo sprendimas, kaip baigiamasis teisingumo įvykdymo aktas

Atsižvelgiant į tai, kad visų teisių įgyvendinimas galiausiai priklauso nuo įvykdyto teisingumo, nederėtų praleisti teismo sprendimo, kaip teisingumo įvykdymo akto, aptarimo. Spręsdami teisinius konfliktus teismai priima teisinius sprendimus. Iš Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalies teismams kyla pareiga teisingai ir objektyviai išnagrinėti bylą, o šios pareigos įvykdymą įforminti motyvuotu ir pagrįstu sprendimu. Kiekvienu baigiamuoju teismo aktu atitinkamoje byloje yra įvykdomas teisingumas, tačiau Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad konstitucinė vertybė yra ne pats sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teisingo sprendimo priėmimas. Konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet ir tokius teismo sprendimus, kurie savo turiniu nėra neteisingi. Vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija²⁵⁴. Taigi pirmenybė turi būti teikiama teismo sprendimo turiniui, o ne formai, kadangi, kaip jau buvo minėta, teisėtumas kyla iš teisingumo, o ne atvirkščiai.

G. W. F. Hegelis nurodo, kad teisme teisė įgauna apibrėžtį, pagal kurią ji turi būti įrodoma. Teisinis procesas suteikia (bylos) pusėms galimybę pateikti savo įrodymus ir teises priežastis, o teisėjui – susipažinti su bylos esme. Žmogų gali piktinti tai, kad jis žino turįs teisę, kuri jam nepripažįstama kaip neįrodoma; bet teisė, kurią aš turiu, kartu turi būti ir tai, kas nustatyta: aš privalau

²⁵² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I tomas. Vilnius, 2003. P. 37.

²⁵³ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. IV leidimas. Vilnius, 2000. P. 624.

²⁵⁴ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d., 2007 m. spalio 24 d., 2008 m. sausio 21 d. nutarimai.

sugebėti išdėstyti, įrodyti, ir tik dėl to, kad tai, kas esti savyje, taip pat tampa ir nustatyta, ir gali būti svarbu visuomenėje.²⁵⁵ Taigi, abi teisinio ginčo šalys manosi esančios teisios ir savo teisumu siekia įtikinti šį ginčą sprendžiantį teisėją. Tačiau teisėjas nedalyvavo tuose įvykiuose, dėl kurių tarp šalių kilo ginčas. Aplinkybės, kuriomis kiekviena šalis grindžia savo reikalavimo teisę nėra savaime akivaizdžios, tad teisėjas, prieš priimdamas sprendimą byloje turi įsitikinti, kurios iš tų aplinkybių iš tiesų egzistavo. Įrodymų pagalba teismas įsitikina, kad viena ar kita aplinkybė egzistavo ar egzistuoja.

S. Arlauskas nurodo, kad „kalbant apie teisinių aplinkybių visumą, išreiškiančią nagrinėjamos bylos esmę, egzistuoja dar viena teorinė ir praktinė užduotis, kurią nešališko bylos sprendimo siekiančiam teisės taikytojui būtina atlikti – tai juridinių sąlygų suderintos (koherentiškos) visumos reikalavimas bylos sprendimui. Juridinės sąlygos – tai galiojantys teisės aktai ir visos kitos teisinės ir teisiniam argumentavimui svarbios aplinkybės, kurių pagrindu žmonių veiksams ir pozicijoms suteikiama juridinė kvalifikacija.“ Autorius atkreipia dėmesį į tai, kad „sprendžiant bylą, visi su ja susiję teisiniai argumentai turi rasti „savo vietą“. <...> koherentiškumo principas reikalauja, kad byloje visi surinkti argumentai būtų sukomponuoti į vientisą neprieštarinę sistemą. Pirmiausia teismas privalo grįžti savo sprendimą visokeriopu, išsamiau ir objektyviau bylos aplinkybių nagrinėjimu, šalių įrodymų išklausimu. Kitas žingsnis – šias aplinkybes įvertinti atsižvelgiant į koherentiškumo sąlygą.“²⁵⁶

Koherentiškumo principas reikalauja, kad visos teismo vertinamos bylos aplinkybės derėtų tarpusavyje, nuosekliai papildytų viena kitą ir tarp jų būtų loginis ryšys. Koherentiškumo reikalavimą atitinkantis teismo sprendimas – tai rišlus sprendimas, kurio visi elementai darniai dera tarpusavyje ir kuris, kartu su kitais teismų sprendimais sudaro koherencinę sistemą. Šį reikalavimą atitinka toks sprendimas, kuriuo išlaikoma protinga pusiausvyra tarp siekiamo tikslo ir taikomų priemonių. Koherentiškumas išreiškia visų teisės principų tarpusavio suderinamumą, neigia kurio nors vieno principo viršenybę kitų atžvilgiu, t. y. neigia principų hierarchiją. R. Dworkinas nurodo, kad teisę, kaip integralią visumą, „struktūruoja koherentiškas teisiškumo, teisingumo ir deramo procedūrinio proceso principų kompleksas, ir tais naujais atvejais, kurie jiems tenka, ji reikalauja teisei teikti galią taip, kad kiekvieno asmens situacija būtų teisinga ir teisiška pagal tuos pačius standartus“²⁵⁷.

Teismo sprendimas taip pat negalėtų būti vadinamas teisingumo aktu, jeigu teismas nebūtų įpareigotas nurodyti aiškius ir įtikinamus priimamo sprendimo motyvus. Tinkamas teismo sprendimo argumentavimas – žingsnis link teisingumo. „Taikant teisinę argumentaciją pozityvioji teisė transformuojama į išaiškintą teisę. Teisinė argumentacija suteikia žinių apie taikomą teisę ir jos tikrąją prasmę. Jeigu šios žinios yra teisingos, t. y. iš tiesų atitinka tikrąją išaiškintos teisės normos prasmę,

²⁵⁵ Hegel G. W. F. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: Mintis, 2000. P. 333-334.

²⁵⁶ Arlauskas S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011. P. 297, 310.

²⁵⁷ Dworkin R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005. P. 257.

galima teigti, kad ir teisinė argumentacija yra teisinga. Šiuo atžvilgiu teisinė argumentacija, būdama racionali, lemia teisingą rezultatą.²⁵⁸

Teismo sprendimo argumentų (motyvų) reikšmę išsamiai aptarė Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarime²⁵⁹, akcentuodamas tokias nuostatas, kaip argumentavimo racionalumas, kas reiškia, jog teismo sprendime turi būti tiek argumentų, kad jų pakaktų šiam sprendimui pagrįsti, bei teisinio aiškumo principo svarba, t. y., kad teismo sprendime negali būti nutylėtų argumentų, nenurodytų aplinkybių, turinčių reikšmės teisingo sprendimo priėmimui. Teismo sprendimai turi būti aiškūs byloje dalyvaujantiems ir kitiems asmenims, t. y. negali būti tokie, kurie verstų šalis, kitus proceso dalyvius ar asmenis spėlioti, kas nulėmė būtent tokį, o ne kitokį teismo sprendimą. Štai V. Mikelėnas nurodo, kad „teisėjui neužtenka žinoti, kokį sprendimą priimti. Būtina šį asmeninį žinojimą viešai išreikšti ir pateisinti, kad visi aplinkiniai įsitikintų, kodėl yra priimtas būtent toks, o ne kitoks teismo sprendimas. Teisėjo asmeninis įsitikinimas, kad jo sprendimas teisingas, dar nereiškia, jog ir kiti taip pat mano. Todėl teisėjas privalo nurodyti argumentus, kurie ir kitus įtikintų sprendimo teisingumu.“²⁶⁰ G. Baublys nurodo, kad teismo sprendimo motyvuotumo elementas yra „bene pats svarbiausias teismo sprendimo požymis“. Šį teiginį autorius grindžia tuo, jog „teismo sprendimo turinį apibrėžia teisės norma, kuria vadovaujasi teismas, bei teisėjų valia. Teisės norma, kuria remiamasi siekiant sureguliuoti nagrinėjamus santykius, yra teisinis sprendimo pagrindas. <...> Teismo motyvų nurodymas teismo sprendime turi labai svarbią reikšmę, nes nuo jų priklauso sprendimo įtikinamumas ir teismo išvadų suprantamumas visiems.“²⁶¹ Taigi, galima teigti, kad motyvais teisėjas išreiškia savo nuomonę apie tai, kaip turėtų būti išspręstas ginčas.

Motyvų svarbą pabrėžia ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, nurodydamas, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis įpareigoja teismus motyvuoti savo sprendimus, tačiau atkreipia dėmesį į tai, kad ši Konvencijos nuostata negali būti aiškinama kaip reikalaujanti išsamaus atsakymo į kiekvieną argumentą.²⁶²

Tam, kad sprendimas būtų teisingai suprstas, reikšminga ir teisinė kalba, kuria teismo sprendimas surašomas. Štai Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba²⁶³ yra apibrėžusi reikalavimus teisinei kalbai, kurie užtikrintų, jog visuomenė geriau supras teismų sprendimus. Teisinės kalbos teismo sprendime reikšmę Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba grindžia tuo, jog „teismo procesų ir

²⁵⁸ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999. P. 134.

²⁵⁹ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 102-3957, atitaisymas – 2006, Nr. 127, atitaisymas – 2006, Nr. 137.

²⁶⁰ Mikelėnas V. *Pareiga motyvuoti teismo sprendimus – viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų. Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija. Vilnius: 2006. P. 89.

²⁶¹ Baublys G. *Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2001. P. 49-50.

²⁶² *Van de Hurk v. the Netherlands*, application No. 16034/90, judgment of 19 April 1994, § 61; *Ruiz Torija v. Spain*, application No. 18390/91, judgment of 9 December 1994, § 29.

²⁶³ Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion no 7 (2005) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on “justice and society” adopted by the CCJE at its 6th meeting. Strasbourg, 23-25 November 2005. Section D // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

sprendimų kalba yra ne tik galinga priemonė teismų šviečiamajai veiklai, bet ir priemonė, tiesiogiai susijusi su bylos šalimis nagrinėjant jų bylą. Todėl pageidautina, tad teismo vartojama kalba būtų prieinamesnė, paprastesnė ir aiškesnė“. Pripažindama, kad teismo sprendimo kalbos stilius yra labai įtakojamas kiekvienos valstybės teisinio stiliaus, Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba vis dėl to mano, kad paprasta ir aiški teisinė kalba yra naudinga visuomenei, nes yra lengviau suvokiama. Konsultacinės Europos Teisėjų Tarybos nuomone, teisinė kalba turėtų būti glausta ir suprantama, be nereikalingų lotyniškų ar kitų sudėtingų formuluočių, kurias visuomenei sudėtinga suprasti, o teises sąvokas ir teisės normas galima būtų paaiškinti cituojant teisės aktus arba teismų precedentus. Visa tai yra svarbu, kadangi sprendžiantis ginčą teismas privalo pateikti galutinį, tikrąjį, ir, be abejo, motyvuotą, taikomos normos aiškinimo variantą, kuris tampa šalims privalomas. Sprendimo motyvų tikslas – įrodyti šalim ir kitiems asmenims, kad sprendimas yra teisėtas ir teisingas.

Motyvuojamoji teismo sprendimo dalis reikšminga tuo, jog apima faktinį ir teisinį teismo padarytų išvadų byloje pagrindimą. Motyvų reikšmę teismo sprendimui, kaip teisingumo įvykdymo aktui, pagrindžia ir tai, jog jų nebuvimas yra absoliutus teismo sprendimo negaliojimo pagrindas (CPK 329 str. 2 d. 4 p.). Motyvuoto teismo sprendimo būtinumą apsprendžia ir vieno pagrindinių teismo proceso principų – teisės į tinkamą teismo procesą – turinys, kurio sudėtine dalimi yra šalių teisė į motyvuotą teismo sprendimą.²⁶⁴

Pagrįstas sprendimas – tai protingas sprendimas. Teisinio diskurso paskirtis – remiantis teisiniais kriterijais (empirinėmis aplinkybėmis, teisės normomis, principais ir kitais argumentais) suformuluoti kaip galima geriau pagrįstą sprendimą.

Apibendrinti norėtųsi S. Arlausko žodžiais, kad „teisinės argumentacijos būdu pasiekiamu nešališku sutarimu yra užtikrinamas teisingas teisės taikymas, jei koherentiškai suderinami visi konkrečiai bylai relevantiški teisiniai reikalavimai. Tik tuomet teisės standartai, kuriais teisės naudotojai kolektyviškai remiasi, tuo pat metu ir teoriniu ir praktiniu požiūriu yra svarūs, išreiškia teisinį teisingumą (nešališkumą). Visi šie samprotavimai galėtų būti pagrindas apibrėžiant „koherentiškumo principą“ kaip teisės taikymo teisingumą reglamentuojančią pamatinę sąlygą (norminį nešališkumą): teisės taikymas yra normiškai nešališkas (teisiškai teisingas), kai šiam sprendimui relevantiškos teisės normos principai ir kitos teisinės aplinkybės argumentuotai jas panaudojant yra koherentiškos (suderintos).“²⁶⁵

4.6. Teismo sprendimo apskundimas – galimybė patikrinti sprendimo teisingumą

Teismo sprendimo teisėtumas ir teisingumas yra patikrinamas teisės aktuose numatant galimybę asmeniui, nesutinkančiam su jo atžvilgiu priimtu teismo sprendimu, skusti tokį sprendimą

²⁶⁴ LAT CBS teisėjų klegijos 2000 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-604/2000.

²⁶⁵ Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P. 288.

aukštesnės instancijos teismui. Šia prasme teismo sprendimo motyvai taip pat yra reikšmingi. Patikrinti, ar teismo sprendimas tikrai yra teisėtas, nesant teismo sprendimo motyvų, būtų neįmanoma, todėl prarastų prasmę instancinė teismo sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės sistema. Taigi, teismo sprendimus būtina motyvuoti taip pat ir tam, kad būtų galima užtikrinti jų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolę ir sumažinti teismo daromų klaidų skaičių. Tik esant teismo sprendimo motyvams, šalys gali apsispręsti, ar joms pasinaudoti apeliacijos teise, ar ne, ar skųsti sprendimą kasacine tvarka, ar ne, nes tik žinant teismo sprendimo motyvus galima jo kritika.²⁶⁶

Konstitucinis Teismas yra nurodęs, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį įsteigto specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui.²⁶⁷ Kartu atkreiptinas dėmesys į tai, kad klausimo ar teismo procesas buvo teisingas negalima tapatinti su klausimu, ar teismo sprendimas yra teisingas.

Apskundus teismo sprendimą byla nėra nagrinėjama iš naujo. Galimybe aukštesnės instancijos teismui apskųsti neįsiteisėjusius pirmosios instancijos teismų sprendimus – apeliacija – siekiama užtikrinti, kad neįsiteisėtų neteisėti ir nepagrįsti pirmosios instancijos teismų sprendimai. Neatsitiktinai pirmosios instancijos teismo priimtiems teisingumo vykdymo aktams keliami aukšti teisėtumo bei pagrįstumo reikalavimai ir šie aktai nuo priėmimo momento neįsiteisėja. Tuo tarpu apeliacinės instancijos teismo sprendimas jau lemia, ar pirmosios instancijos teismo priimtas sprendimas įsiteisės ir bus pradamas vykdyti, ar ne. Dėl šių priežasčių teisingumo vykdymo akto teisėtumo ir pagrįstumo patikrinimas visada turi prasmę. Apeliacinės instancijos teismas, nustatęs, kad skundžiamas teismo sprendimas (jo dalis) yra teisėtas ir pagrįstas – pirmosios instancijos teismo sprendimą (jo dalį) palieka nepakeistą. Paneigęs pirmosios instancijos teismo sprendimo (jo dalies) teisėtumą ir pagrįstumą (CPK 329-330 str.), apeliacinės instancijos teismas ginčijamą teismo sprendimą, visą arba iš dalies, panaikina ir priima naują sprendimą arba ginčijamą sprendimą pakeičia, arba gražina bylą pirmosios instancijos teismui nagrinėti iš naujo (CPK 326 str. 1 d.). Šiame kontekste pabrėžtina, jog tais atvejais, kai materialinės teisės požiūriu byla išnagrinėta teisingai, kas reiškia iš esmės teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą, tokio sprendimo panaikinimas vien formaliais pagrindais arba dėl procesinės teisės normų pažeidimo ar netinkamo jų pritaikymo, jeigu toks pažeidimas nesutrukdė teisingai išspręsti bylos, yra neleistas (CPK 328 str., 329 str. 1 d.). Tai patvirtina ir teismų praktika. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad naikinti teisingą teismo sprendimą vien dėl formalaus pažeidimo (surašant motyvuotą teismo sprendimą, buvo padaryta techninė klaida, kai nutartį priėmė teisėta teisėjų kolegijos sudėtis, tačiau pasirašant motyvuotą nutartį, pasirašė teisėjas, kuris bylos nenagrinėjo) būtų neteisinga tiek šalių, tiek ir viešo intereso požiūriu. Teisingo teismo sprendimo naikinimas vien dėl padarytos

²⁶⁶ Mikelėnas V. *Pareiga motyvuoti teismo sprendimus – viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų. Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai*. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija. Vilnius, 2006. P. 88.

²⁶⁷ Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 130-4910.

techninės klaidos prieštarautų įstatymų leidėjo, siekiančio užtikrinti teismo sprendimų ir jais nustatytų teisinių santykių stabilumą, ketinimams. Be to, įvertinus, kad teismų sistema yra išlaikoma iš mokesčių mokėtojų lėšų, tiek privataus, tiek ir viešo intereso požiūriu svarbu užtikrinti kuo operatyvesnį ir pigesnį teismo procesą. Teisingų teismų sprendimų naikinimas vien dėl formalių pažeidimų, pasireiškiančių rašymo ar kitokiomis techninėmis klaidomis, pareikalautų papildomų ir šalių, ir valstybės išlaidų. Kai byla išspręsta teisingai, tokiu atveju būtų veltui gaišamas laikas ir švaistomos lėšos, nes bylos rezultatas vis tiek nesikeistų. Instancinė teismų sprendimų pagrįstumo ir teisėtumo sistema turi būti naudojama racionaliai ir protingai, t. y. tik tų teismo sprendimų naikinimui, kuriais iš tiesų byla yra išspręsta neteisingai ar kitaip pažeidžiant byloje dalyvaujančių asmenų teises, o ne techninių klaidų, kurių ištaisymas nepakeistų teismo sprendimo esmės, šalinimui.²⁶⁸

Nors pirmosios instancijos teismo sprendimo panaikinimas išnagrinėjus bylą apeliacine tvarka ir reiškia, jog pirmosios instancijos teismo sprendimas nebuvo teisėtas ir pagrįstas, tačiau pagal tokiu būdu panaikintų pirmosios instancijos teismų sprendimų skaičių spręsti apie pirmosios instancijos teismų darbo kokybę vis dėlto nebūtų teisinga. Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba mano, kad teisėjų sprendimų panaikinimas apeliacine tvarka neturėtų būti laikomas rodikliu sprendžiant apie teismų sistemos darbo kokybę.²⁶⁹ Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba, atkreipdama dėmesį į tai, kad „kai kurios valstybės apeliacine tvarka panaikintų sprendimų procentą laiko svarbiu rodikliu“, nurodo, jog „objektyvus teismo sprendimų kokybės vertinimas galėtų būti vienas iš elementų vertinant teisėjo profesinę veiklą“, tačiau mano, kad „negalima taikyti panaikintų sprendimų procento kaip vienintelio ir pagrindinio kriterijaus vertinant teisėjų veiklos kokybę“ ir „teisingumo kokybė neturėtų būti suprantama kaip teismų sistemos produktyvumo sinonimas“. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos apeliaciniame teisme 2010 metais pagal apeliacinius skundus buvo išnagrinėtos 706 civilinės bylos (atitinkamai: 2009 m. – 567, 2008 m. – 492, 2007 m. – 447, 2006 m. – 367). Iš jų 252 bylose (atitinkamai: 2009 m. – 216, 2008 m. – 205, 2007 m. – 185, 2006 m. – 162) pirmosios instancijos teismų sprendimai buvo panaikinti ir priimti nauji sprendimai; sprendimai buvo panaikinti ir bylos perduotos nagrinėti iš naujo pirmosios instancijos teismams; sprendimai pakeisti arba sprendimai panaikinti ir bylos nutrauktos. Iš jų 376 bylose (2009 metais – 285 bylose, 2008 metais – 237 bylose, 2007 metais – 224 bylose 2006 metais – 196 bylose) sprendimai palikti nepakeisti. 78 bylos (atitinkamai: 2009 m. – 66, 2008 m. – 50, 2007 m. – 38, 2006 m. – 24) buvo nutrauktos, nes šalys sudarė taikos sutartis arba nutraukti apeliaciniai procesai²⁷⁰. Ar atsižvelgiant į Lietuvos apeliacinio teismo nepakeistų pirmos instancijos

²⁶⁸ LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 26 d. nuartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-450/2000.

²⁶⁹ Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 6 (2004) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on fair trial within a reasonable time and judge's role in trials taking into account alternative means of dispute settlement. Strasbourg, 24 November 2004. 36, 42 p. // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

²⁷⁰ 2010 metų Lietuvos apeliacinio teismo veiklos ataskaita // <http://www.apeliacinis.lt/Default.aspx?tabid=335> (žiūrėta 2012-01-20).

teismų sprendimų skaičiaus ir panaikintų bei pakeistų sprendimų skaičiaus santykį galima spręsti apie teismų sistemos veiklos kokybės pokyčius? Ko gero – ne.

Įsiteisėjusių teismo sprendimų teisėtumo kontrolės forma yra kasacija. Pagrindinė kasacijos funkcija – užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą, tad kasacine tvarka byla nėra nagrinėjama iš naujo. Vienintelis kasacinis teismas Lietuvos Respublikoje – Lietuvos Aukščiausiasis Teismas – kasacine tvarka sprendžia tik teisės, t. y. jos aiškinimo ir taikymo, o ne fakto klausimus. Kasacinio teismo nutartis yra galutinė, neskundžiama ir įsiteisėja nuo priėmimo dienos.

Teismo sprendimai, po to, kai jie įsiteisėja, turi būti vykdomi. Tik vykdomi teismų sprendimai gali būti laikomi veiksmingais, kitaip tariant, tik jeigu teismo sprendimas yra įvykdomas, galima tvirtinti, kad teisingumas yra įgyvendintas. V. Valančius dar 1999 metais pabrėžė, kad nepalankų teismų darbo vertinimą daugiausia lemia nepatenkinamas teismų sprendimų vykdymas. Tik kai teismo sprendimai bus nepriekaištingai vykdomi ir įvykdomi, galima iš tiesų tikėtis, jog iš esmės pasikeis visuomenės požiūris į teismus.²⁷¹ Šie žodžiai kaip niekad aktualūs šiandien. Juk teisė į teisingą teismo procesą netektų savo prasmės, o kiekvienos teisės esmę sudaro galimybė ją realizuoti, jeigu sprendimai, priimti išsprendus teisinį ginčą, nebūtų vykdomi. Konstitucijos 109 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad teismas priima sprendimus Lietuvos Respublikos vardu, kas reiškia, jog teismo sprendimo juridinė galia prilygsta įstatymo galiai, todėl teismo sprendimų niekas negali nevykdyti, o „konkreto asmens atžvilgiu priimto teismo sprendimo vykdymą garantuoja valstybė“²⁷². Teismo sprendimo neįgyvendinimas arba delsimas jį įgyvendinti teisę kreiptis į teismą gali paversti neveiksminga, ši teisė netektų savo prasmės. Kaip ir galimybė kreiptis į teismą turi būti ne formali, o reali, taip ir teismo sprendimas turi būti ne tik priimtas, bet ir realiai įvykdytas. Teismo sprendimo realaus įgyvendinimo svarbą pažymi ir Europos Žmogaus Teisių Teismas, nurodydamas, kad teisė į teismą būtų iliuzinė, jei Susitariančiųjų valstybių vidaus teisės sistema leistų galutinį, privalomą teismo sprendimą palikti neįvykdytą. Neįsivaizduojama, kad Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, nustatydamą procesines ginčo šalių garantijas – teisę į teisingą, viešą ir greitą bylos nagrinėjimą – kartu negarantuotų teismo sprendimo įgyvendinimo.²⁷³

²⁷¹ Valančius V. *Ar teismas gali patikti visiems?* Teisminė valdžia ir visuomenė Konferencijos medžiaga 1999 m. gegužės 19 d. Lietuvos žmogaus teisių teismas, 1999. P. 22.

²⁷² Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1997, Nr. 91-2289.

²⁷³ *Hornsby v. Greece*, application No. 18357/91, judgment of 19 March 1997, para. 40.

5. TEISMO NEPRIKLAUSOMUMAS *prieš* VISUOMENĖS TEISĘ ŽINOTI

5.1. Teismo nepriklausomumas ir teisė žinoti – ar įmanoma suderinti?

Žmonės tikisi iš teismų pagrįstų ir kompetentingų jiems iškilusių problemų sprendimų, tad, jeigu teisėjai pasirodytų esą šališki, nepakankamai kvalifikuoti, nepaisytų jiems keliamų elgesio standartų, nereikėtų stebėtis, jog visuomenės nuomonė apie teismų sistemą būtų neigiama. Teisme visuomet susiduria dvi teisybės ieškančios šalys ir tik viena iš jų gali laimėti. Tikėtina, jog pralaimėjusi šalis bet kuriuo atveju nebus patenkinta teismo priimtu sprendimu, tačiau ypač svarbu, kad tiek teismo proceso dalyviai, tiek ir teismo procesus stebinti visuomenė neabejotų, jog teismų priimami sprendimai yra objektyvūs. Žmogus gali pasitikėti teismu net ir esant nepalankiam sprendimui, jeigu tikės sprendimo objektyvumu. Bangaloro teisėjų elgesio principų įžangoje pabrėžiama kompetentingo, nepriklausomo ir nešališko teismo išskirtinė svarba žmogaus teisių apsaugos procese ir atkreipiamas dėmesys į tai, jog šiuolaikinėje demokratinėje visuomenėje nepaprastai svarbus visuomenės pasitikėjimas teismų sistema, teisėjų etika ir jų sąžiningumu.²⁷⁴ Štai E. Jarašiūnas pastebėjo, kad „teismo sprendimas gali būti teisingas, bet jeigu juo netikima, jo reikšmė nedidelė“.²⁷⁵ Taigi, teisingumas yra prasmingas tik jei juo pasitikima. Štai V. Valančius dar 1999 metais uždavė klausimus, kurie išliko tokie pat aktualūs, tarsi būtų užduoti tik vakar: ar teismas gali patikti (įtikti) visiems? Koks teismas gali nevaržomas priimti sprendimus, nekreipdamas dėmesio į visuomenės nuotaikas, politinės konjunktūros virpesius? Ar teismas gali nepaisyti žiniasklaidos sudaromos visuomenės nuomonės? Ar iš esmės yra pagrįsta siekti nustatyti teismo reitingą?²⁷⁶ Teismai, vykdydami teisingumą, paliečia itin svarbius visuomenės interesus, tad visuomenės susidomėjimas teismų darbu yra savaime suprantamas. Paskutiniu metu teismų adresu išsakoma vis daugiau kritikos dėl jų priimtų sprendimų, kurie visuomenės nariams atrodo nelogiški ir neatitinkantys jų teisingumo sampratos.

Teismo ir teisėjų nepriklausomumas nėra absoliutus, taigi teismas ir teisėjai neturi imuniteto nuo kritikos. Pagal Konstitucijos 25 straipsnį, kiekvienas asmuo turi teisę kritikuoti ir laisvai reikšti savo nuomonę apie priimtą teismo sprendimą ar sąžiningai komentuoti teismo procesą. Tačiau teismo kritika iki teismo sprendimo priėmimo, vienos ar kitos šalies pasmerkimas iki proceso pabaigos ir teismo sprendimo priėmimo jau yra kišimasis į teisingumo vykdymą. Taigi, ant vienos svarstyklių lėkštės dedamas teismo ir teisėjų nepriklausomumas bei nešališkumas, o ant kitos – visuomenės teisė gauti neiškreiptą informaciją ir kartu žinoti, kad teismas dirba nešališkai. Europos žmogaus teisių ir

²⁷⁴ The Bangalore principles of Judicial Conduct (Hague, 2002) // <http://www.constitutionnet.org/vl/bangalore-principles-judicial-conduct-2002>

²⁷⁵ 2010 m. birželio 12 d. veidas.lt interviu su prof. dr. E. Jarašiūnu: teisingumas yra prasmingas, jeigu juo pasitikima // <http://www.veidas.lt/teisingumas-yra-prasmingas-jei-juo-pasitikima> (žiūrėta 2012-01-12).

²⁷⁶ Valančius V. *Ar teismas gali patikti visiems?* Teisminė valdžia ir visuomenė. Konferencijos medžiaga 1999 m. gegužės 19 d., 1999. P. 17.

pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 str. numato, kad siekiant apsaugoti teisminės valdžios autoritetą ir jos nešališkumui garantuoti, galimas žodžio laisvės ribojimas, tačiau būtina apibrėžti kriterijus, kurie šias nuostatas leistų konkretizuoti. Čia pravartu prisiminti proporcingumo principą, jog nedera teikti pirmenybės kuriam nors vienam, nors ir labai svarbiam principui, o būtina taikyti jį derinant su kitais, jų neužgožiant. Štai Konstitucinis Teismas 1996 m. gruodžio mėn. 19 d. nutarime, kalbėdamas apie teisės į informaciją ribojimą, pabrėžė, kad „<...> bendrų interesų apsauga demokratinėje valstybėje negali paneigti žmogaus teisės į informaciją apskritai. Šios problemos sprendimą žmogaus teisių ir laisvių doktrina, ir ja besiremianti tarptautinė ir nacionalinė teisė, sieja su teisinių vertybių racionalių santykiu, laiduojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė“²⁷⁷. „<...> žodžio laisvės siekinys – nustatyti tiesą. Tačiau tiesa pasiekama ne todėl, kad dalykų padėtis viešas vertinimas automatiškai tampa neabejotinas, o todėl, kad kritikuojamas, falsifikuojamas netikras gėris (bloga dalykų padėtis) ir tariama tiesa apie jį. Kritikuojant neretai klystama, bet klaida nėra blogis, nes ji skatina tolesnę tiesos paiešką. Nuolatinėje idėjų kovoje bendrojo gėrio supratimas lieka tam tikras siektinas, tačiau nepasiekiamas idealas.“²⁷⁸

Gyvename informacijos amžiuje ir nuo to, kas ir kaip pateikia informaciją (taip pat ir apie teismą), priklauso, kokią nuomonę apie tam tikrą reiškinį ir instituciją susidaro visuomenė. Sieki išlaikyti proporciją tarp šių dviejų principų bandyta įgyvendinti teisininkų ir žurnalistų atstovų 1994 m. sausio 20 d. suformuluotuose Teismų ir visuomenės informavimo priemonių tarpusavio santykių principuose, nurodant pagrindines kryptis kaip turėtų vystytis teismų ir žiniasklaidos santykiai²⁷⁹. Šiuose principuose įtvirtinta visuomenės informavimo priemonių pareiga gerbti teismo ir teisėjų nepriklausomumą, o teisminei valdžiai, savo ruožtu, pripažįsta visuomenės informavimo priemonių laisvę kaip sudedamąją žodžio laisvės dalį, būtiną teisinėje valstybėje. Tai reiškia, kad visuomenės informavimo priemonės turi teisę rinkti, pateikti visuomenei ir komentuoti informaciją apie teisingumo vykdymą, nepažeisdamos nekaltumo prezumpcijos ir teismų nepriklausomumo ir ši teisė gali būti ribojama tik remiantis įstatymu, ir tik teismo. 2005 m. balandžio 15 d. Visuotinis žurnalistų ir leidėjų susirinkimas priėmė Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksą²⁸⁰, kuriuo, pažymint visuomenės informavimo priemonių vaidmenį šiuolaikinėje visuomenėje, svarbiausia žurnalisto pareiga pripažįstama pagarba tiesai ir visuomenės teisei į tiesą, deklaruojama atsakomybė už savo darbą. Šio kodekso 3 straipsnis žurnalistus, viešosios informacijos rengėjus įpareigoja skelbti tiksliai, teisingas žinias bei įvairias nuomones ir draudžia, perteikiant įvairias nuomones, skleisti nuomones, kurios pažeistų teisę bei etiką. Laikytis žurnalistų profesinės etikos normų žurnalistus įpareigoja ir Lietuvos

²⁷⁷ Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 126-2962.

²⁷⁸ Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004. P. 194.

²⁷⁹ The Madrid Principles on the Relationship between the Media and Judicial Independence // <http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/ba4aa28729b3df7180256775004ec1c4?Opendocument>

²⁸⁰ Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas // Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos interneto puslapis: <http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=381&tid=329> (žiūrėta 2012-03-06).

Respublikos visuomenės informavimo įstatymas²⁸¹, nurodydamas, kad žurnalistai savo veikloje privalo vadovautis pagrindiniais visuomenės informavimo principais, teikti teisingas, tikslias ir nešališkas žinias, kritiškai vertinti savo informacijos šaltinius, atidžiai ir rūpestingai tikrinti faktus, remtis keliais šaltiniais. Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į tai, kad visuomenės informavimo priemonėse pateikiant informaciją turi būti daroma aiški skirtis tarp žinių ir nuomonių. Minėto Visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnis žinia įvardina visuomenės informavimo priemonėse skelbiamus faktus arba tikrus (teisingus) duomenis. Nuomone įstatymas laiko visuomenės informavimo priemonėse skelbiamus požiūrius, nusimanymus, nuovoką, supratimą, faktų ir duomenų, reiškinų ar įvykių vertinimus, išvadas ar pastabas apie žinias, susijusias su tikrais įvykiais. Įstatymas pabrėžia, kad nuomonė paprastai yra subjektyvi, todėl jai netaikomi tiesos ir tikslumo kriterijai, tačiau ji turi būti reiškiamą sąžiningai ir etiškai, sąmoningai nenuslepian ir neiškrepian faktų ir duomenų. Gaila, tačiau dažnai visuomenė būtent subjektyvias nuomones laiko labiau atitinkančias tiesą nei objektyvias žinias.

Europos Žmogaus Teisių Teismas yra pažymėjęs, kad teisminė valdžia, kaip teisingumo – vienos esminių demokratinės valstybės vertybių garantas, norėdama funkcionuoti išties veiksmingai, turi naudotis visuomenės pasitikėjimu. Todėl būtina užtikrinti, kad šis pasitikėjimas būtų apsaugotas nuo destruktivaus, nepagrįsto puolimo, ypač atsižvelgiant į tai, kad teisėjai, būdami susaistyti konfidencialumo pareigoms ne visuomet gali tinkamai apsiginti nuo kritikos.²⁸² Europos Žmogaus Teisių Teismas taip pat yra nurodęs, jog išraiškos laisvė siejama ne tik su informacijos ar idėjų, kurios yra palankios, neįžeidžiančios ar neutralios skleidimu, tačiau apima ir informaciją, kuri yra žeidžianti, šokiruojanti ar trikdanti. Žurnalistams taikoma žodžio laisvė taip pat apima ir galimą tam tikro laipsnio faktų perdėjimą (padidinimą) ar provokaciją.²⁸³

5.2. Ar pasitikėsime teismais?

Teisminė valdžia, kitaip nei įstatymų leidžiamoji ir vykdomoji valdžios, turi ribotas galimybes kreiptis į visuomenę, ką nors pareiškdamą ar komentuođama. Teisėjų etikos kodeksas²⁸⁴ draudžia teisėjams komentuoti nagrinėjamas bylas. Teisėjai taip pat turi ribotas galimybes pateikti savo komentarus ir pasibaigus bylos nagrinėjimui. Štai Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba apibrėžė koks turėtų būti teisėjų elgesys, kad būtų išsaugotas teismo ir teisėjų nešališkumas ir kartu įgyvendinta visuomenės teisė žinoti – teisėjai turi išlikti apdairūs ir išsaugoti savo nepriklausomumą ir nešališkumą santykiuose su spauda, susilaikant nuo bet kokių asmeninių santykių aptarinėjimo su žurnalistais ir nuo

²⁸¹ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 41 str. 2 d. // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706; 2006, Nr. 82-3254.

²⁸² *Prager and Oberschlick v. Austria*, application No. 15974/90, judgment of 26 April 1995. § 34.

²⁸³ *De Haes and Gijssels v. Belgium*, application No. 19983/92, judgment of 24 February 1997. § 46.

²⁸⁴ Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas, patvirtintas visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8. 8 str. // <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/teismu-savivalda-teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija-apie/>

nepagrįstų nagrinėjamos bylos komentarų. Teisėtus piliečių lūkesčius teisėjai turėtų pateisinti aiškiai argumentuotais (motyvuotais) sprendimais, taip pat turėtų būti laisvi rengti santrauką ar komunikatą, kuriuose visuomenei išdėstyti priimto sprendimo turinį ar pateiktų priimto sprendimo svarbą.²⁸⁵

Sunku nesutikti ir su Vilniaus apygardos teismo pirmininko A. Šumsko nuomone, jog teismų uždavimas, vengimas paaiškinti žiniasklaidos atstovams priimtus sprendimus ar kai kurias jų priėmimui turėjusias įtakos aplinkybes, kurios nerašomos oficialiuose ir lakoniškuose teismų dokumentuose, nepadeda gerinti visuomenės nuomonės apie teismų darbą. Joks teismo dokumentas, kad ir kaip kvalifikuotai jis būtų surašytas, neprilygs tiesioginio bendravimo teikiamoms galimybėms, kai per žiniasklaidos priemones galima ne tik paaiškinti visuomenei tikruosius priimtų sprendimų motyvus, bet ir padėti žmonėms juos suprasti, nes, dažnai neturėdami kitų galimybių žinoti tikrąsias bylų aplinkybes, jie tenkinasi tik kitų asmenų pateikiama informacija, kuri, kaip minėta, neretai neatskleidžia tikrųjų vienų ar kitų teismo sprendimo priėmimo priežasčių.²⁸⁶ Akivaizdu, jog šiandien neužtenka viešo teismų sprendimų skelbimo internete, galutinės instancijos teismų leidžiamų biuletenių ar informacijos, pateikiamos teismų interneto svetainių puslapiuose – šią informaciją randa, perskaito ir teisingai supranta tik nedidelė visuomenės narių, daugiausia turinčių teisinį išsilavinimą, dalis. Žurnalo „Veidas“ leidejas A. Šindeikis, dalyvaudamas viešojoje diskusijoje apie teismų autoritetą, pastebėjo, jog „mūšis“ dėl pasitikėjimo vyksta ne teismų salėse, o televizijoje arba laikraštyje. Jis klausia: kas iš Lietuvos teisininkų bendruomenės šiandien viešojoje erdvėje yra linkęs kvalifikuotai komentuoti tai, kas vyksta teismuose, kokie priimami sprendimai? Užsienyje diskusija dėl teismų sprendimų kokybės, pasitikėjimo teismais visų pirma vyksta akademinėje bendruomenėje, o šie žmonės savo nuomonės vėliau skleidžia viešojoje erdvėje. Jeigu Lietuvoje atsirastų mokslinis leidinys, kuriame suprantama kalba būtų parašyti teismus kritikuojantys tekstai, tai būtų pradžia, šaltinis žurnalistams mokytis iš profesionalios kritikos²⁸⁷.

Teismai ir visuomenės informavimo priemonės turėtų ieškoti abiem pusėms priimtinių bendradarbiavimo būdų, kurie padėtų išlaikyti protingą teismo nepriklausomumo ir teisės į žodžio laisvę, balansą. Šiuo atveju turėtų pasitarnauti spaudos atstovo pareigybės. Šiuo metu tokios pareigybės yra įsteigtos Lietuvos Aukščiausiam Teismui, Lietuvos apeliaciniam teismui, Vilniaus, Kauno, Šiaulių, apygardos teismuose, Vilniaus miesto 1 ir 2 apylinkės teismuose, Kauno, Klaipėdos bei Panevėžio miestų apylinkių teismuose, Klaipėdos r. apylinkės teisme bei Vilniaus apygardos administraciniame teisme. Kituose teismuose šias pareigas vykdo teisėjų padėjėjai arba teismo administracijos darbuotojai. Tik keletas bendrosios kompetencijos teismų bei Šiaulių ir Panevėžio

²⁸⁵ Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 3 of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality. Strasbourg, 19 November 2002. Art. 40. // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp

²⁸⁶ Šumskas A. *Kai kurios teismų problemos ir jų atspindys visuomenės informavimo priemonėse*. Teisminė valdžia ir visuomenė. Konferencijos medžiaga 1999 m. gegužės 19 d. Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999. P. 90.

²⁸⁷ 2011 m. balandžio mėn. elektroninis teismų sistemos naujienlaiškis „Teismai.lt“ Nr. 3. Vieša diskusija apie teismų autoritetą visuomenėje // <http://www.teismai.lt/lt/visos-naujienos/leidiniai> (žiūrėta 2012-01-17).

apygardų administraciniai teismai nėra paskyrę spaudos atstovų²⁸⁸. Teismų spaudos atstovai turėtų padėti teismams ir teisėjams ne tik operatyviai reaguoti į paskelbtą, tikrovės neatitinkančią, informaciją apie teismą, bet ir suteikti visuomenei daugiau duomenų apie kasdienį teisėjo darbą. Visuomenei turėtų būti objektyviai, tačiau pakankamai išsamiai ir suprantamai paaiškinama, kodėl konkrečiu atveju teismas priėmė vienokį, o ne kitokį sprendimą. Dar 1996 m. išsakytas siūlymas, jog teismui būtina turėti savo puslapį kuriame nors dienraštyje, kad būtų galima operatyviai ir kvalifikuotai atsakyti į nepagrįstus spaudos išpuolius ar tendencingą bylos interpretavimą²⁸⁹ ir šiandien nepraranda savo aktualumo. Kitais atvejais tokį puslapį galima būtų skirti visuomenei šviesti ir konsultuoti. Juk vis dar didesnė dalis Lietuvos gyventojų savo dieną pradeda atsiversdami laikraštį. Žiniasklaidos pagalba žinią, apie kurios egzistavimą vakar niekas net neįtarė, šiandien galima pranešti taip, kad ji taptų labiausiai aptariamu įvykiu ir teismai šią galimybę taip pat turėtų įvertinti. Daugelis gandų ir nepagrįstų vertinimų kyla iš paprasčiausio nežinojimo, todėl informacija, ką apskritai teismas gali ir ko iš jo nereikėtų tikėtis, paskelbta žiniasklaidos priemonėse, kurios kaip žinia, formuoja visuomenės nuomonę ir naudojasi didžiuliu visuomenės pasitikėjimu, padėtų stiprinti žmonių pasitikėjimą ir teismais. Štai ir Europos teismų tarybų tinklo 2009 m. priimtoje rezoliucijoje dėl skaidrumo ir teisės kreiptis į teismą teigiama, jog teismų tarybos ar kitos nepriklausomos institucijos, vykdydamos savo pareigas turėtų teikti pakankamai informacijos visuomenei ir spaudai, siekiant užtikrinti tinkamą visuomenės suvokimą apie teisingumo vykdymą.²⁹⁰ Visuomenę reikėtų informuoti ir apie teisėjų darbo trūkumus, kartu nurodant kokiū būdu šie trūkumai buvo arba juos ketinama ištaisyti. Neklysta tik nieko nedirbantys, tad klaidų pripažinimas ir teigiamų pokyčių siekis taip pat yra būdas pelnyti pasitikėjimą. Taigi, nors ir siekia priešingų tikslų, teismai ir žiniasklaida reikalingi vieni kitiems.

Iš kitos pusės, E. Jarašiūnas, atsakydamas į teiginį, jog teisėjai dažnai yra „užkėlę save ant pjedestalo ir savo sprendimų viešai neaiškina“, atsako, jog „teismas yra visuomenės dalis ir negali būti aukščiau visuomenės, tačiau teisėjai turi būti šiek tiek pakylėti, nes jie vykdo teisingumą. Kita vertus, šiame teisingume neturi būti jokių paslapčių. Teisėjo sprendimo motyvacija turi būti aiški, laiku išdėstyta ir, jei skiriama tiesiogiai žmonėms, jie turi aiškiai ją suprasti.“²⁹¹

Kartas nuo karto pasigirsta nuomonių, kad teismų reitingai apskritai neturėtų būti skaičiuojami. Bendravimo su žiniasklaida konsultantas R. Juozapavičius tokius siūlymus vertina kaip nenorą praktikuoti atskaitingumą ir tobulėti – jei nustojama stebėti, kokios nuomonės vyrauja visuomenėje, vadinasi, nustojama tobulėti. Tada pasitikėjimo teismais klausimas nebesvarstomas kaip rodantis teismų veiklos kokybę. Atsisakius skaičiuoti teismų reitingus, būtų pripažįstama, kad

²⁸⁸ informacija paimta iš Nacionalinės teismų administracijos interneto puslapio // <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-atstovai-spaudai> (žiūrėta 2012-01-17).

²⁸⁹ Pikelis A. *Teisingumo vykdymas ir visuomenė: sutrikę santykiai* // Justitia, 1996, Nr. 4 (4). P. 15.

²⁹⁰ Europos teismų tarybų tinklo (ETTT) rezoliucija dėl skaidrumo ir teisės kreiptis į teismą, priimta Bukarešte, 2009 m. gegužės 29 d. // <http://www.teismai.lt/lt/tarpt-bendr/tarpt-org-dok/ettt-dokumentai/rezoliucijos-nuomones/> (žiūrėta 2012-01-12).

²⁹¹ (2010 m. birželio 12 d. veidas.lt interviu su prof. E. Jarašiūnu: teisingumas yra prasmingas, jeigu juo pasitikima // <http://www.veidas.lt/teisingumas-vra-prasmingas-jei-juo-pasitikima> (žiūrėta 2012-01-12).

pasitikėjimas teismais yra nesvarstytinas klausimas, nes bet kuriuo atveju sunku ką nors pakeisti²⁹². Tenka pripažinti, kad metai iš metų atliekami visuomenės apklausų rezultatai teismams nėra palankūs. Pagal paskutinį, 2011 m. gruodžio 2 – 13 d. Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atliktą, tyrimą teismais pasitiki 15,3 proc., o nepasitiki 44,1 proc. Lietuvos gyventojų²⁹³. 2010 m. balandžio 10 – 18 d. „Vilmorus“ atlikto tyrimo duomenimis teismais pasitiki 12,3 proc. apklaustųjų, nepasitiki – 46,5 proc. apklaustųjų²⁹⁴. Tų pačių metų spalio 1 – 11 d. atliktos apklausos rezultatai rodo, jog teismais pasitiki 13,5 proc., o nepasitiki 45,4 proc. apklaustųjų²⁹⁵.

Siekdami visuomenės pasitikėjimo teismai turėtų rodyti pagarbą bylos šalims, kurti skaidrumą, pripažinti ir taisyti padarytas klaidas ir apie tai informuoti visuomenę, rodyti pasiektus rezultatus, nebijoti pripažinti esamą tikrovę ir stengtis tobulėti, išsiaiškinti visuomenės lūkesčius bei žinoti visuomenėje egzistuojančią teisingumo sampratą. Į pagrįstą kritiką turėtų būti atsakoma koreguojant teismų darbą, o jeigu kritika yra nepagrįsta – tai irgi neturėtų būti nutylima. Štai, pavyzdžiui, Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo interneto svetainėje pristatomos pagrindinės priemonės, kurių imtasi siekiant didinanti administracinių teismų veiklos skaidrumą, atvirumą visuomenei ir atkurti gyventojų pasitikėjimą. Tai kompiuterinė bylų paskirstymo teisėjams sistema, su kurios duomenimis, iškilus klausimui dėl bylų skirstymo objektyvumo, gali susipažinti tiek teisėjai, tiek bylos šalys ir visuomenė; objektyvi teisėjų kolegijų sudarymo tvarka – teisėjų kolegijų sąrašai ir teisėjų specializacija yra vieši ir visi besidomintys asmenys bet kuriuo metu gali su jais susipažinti teismo interneto svetainėje. Kiekvieną mėnesio priešpaskutinį penktadienį teisme rengiamos nuolatinės atvirų durų dienos, taip pat organizuojamos apskritojo stalo diskusijos su visuomeninių organizacijų atstovais ir kitais aktyviais visuomenės nariais, žiniasklaidos atstovais²⁹⁶. Vilniaus apygardos teisme kiekvieno mėnesio pirmąją dieną vyksta teismo pirmininko ir teismo administracijos darbuotojų susitikimai su žiniasklaidos darbuotojais, visuomeninių organizacijų atstovais bei piliečiais. Į susitikimus kviečiami visi besidomintys teismo darbu, problemomis, turintys klausimų ar pastabų dėl teismo veiklos bei pasiūlymų teismo darbui gerinti²⁹⁷. Siekiant stiprinti teismų bendradarbiavimą ir šviesti visuomenę 2010 metais pradėta įgyvendinti elektroninio teismų sistemos naujienlaiškio „Teismai.lt“ idėja. Leidinys leidžiamas kartą per ketvirtį ir skelbiamas Nacionalinės teismų administracijos interneto svetainėje www.teismai.lt.

²⁹² R. Juozapavičius: „Pasitikėjimą teismais smukdo ir teisėjų nenoras pripažinti tikrovės“ 2010-04-07 pokalbis su komunikacijos konsultantu R. Juozapavičiumi apie tai, kodėl Lietuvos visuomenė nepasitiki teismais ir kas tam turi daugiausiai įtakos: pernelyg kritiška žiniasklaida, specifinė teismų kaip teisingumą vykdančių institucijų prigimtis ar patys teisėjai // <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=50&str=37871> (žiūrėta 2012-01-12).

²⁹³ Tyrimas „Ar jūs pasitikite, ar nepasitikite šiomis Lietuvos institucijomis?“. „Vilmorus“ // <http://www.vilmorus.lt/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=2&cntnt01returnid=20> (žiūrėta 2012-01-13).

²⁹⁴ Valdžios partijoms ir jų veikėjams – nieko gero nežadantys signalai // Lietuvos rytas, 2010 balandžio 24 d., Nr. 92 (5856). P. 8–9.

²⁹⁵ Rudens depresija jau ėmė veikti ir šalies politikų veiklos vertintojus? // Lietuvos Rytas, 2010 m. spalio 23 d., Nr. 243 (6007). P. 9.

²⁹⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo interneto svetainė // <http://www.lvat.lt/atvirai-visuomenei---atviri-teismai.aspx> (žiūrėta 2012-01-15)

²⁹⁷ Vilniaus apygardos teismo interneto puslapis // <http://www.vat.lt/> (žiūrėta 2012-01-12).

Valstybės piliečių pasitikėjimas valdžia, ypač teismais – vienintele teisingumą valstybėje vykdančia institucija yra būtinas. Tai lemia pasitikėjimą ir valstybe apskritai. Teismo sprendimas prilygsta įstatymui ir turi privalomąją galią. Bet kokios abejonės įsiteisėjusio teismo sprendimo objektyvumu, teismo nešališkumu ir raginimai ignoruoti teismo sprendimą skatina teisinį nihilizmą. Teismai – tai civilizacijos išradimas, padedantis visuomenei sugyventi. Nieko stebėtino, kad jų veikla visuomenei atrodo problemiška, juk ir patys teisėjai yra gyvos visuomenės gyvi žmonės.

IŠVADOS

Apibendrinant magistro baigiamąjį darbą daromos šios išvados:

1. Teisingumo principo realus įgyvendinimas apima teisės doktrinos ir teismų jurisprudencijos derinimą, t. y. teorinio teisės principų apibrėžimo ir praktinio jų realizavimo derinimą.

2. Teisės doktrinos, EŽTT ir Konstitucinio Teismo jurisprudencijos bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizės pagrindu galima daryti išvadą, kad teisingumo principo turinys yra siejamas su tam tikros protingos skirtingų interesų pusiausvyros, proporcijos pasiekimu ir nustatymu.

3. Lygybė – tai pati savaime pagrindinė teisė, kartu tai ir kitų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo esminė sąlyga, sąlygojanti teisių ir laisvių užtikrinimą visiems lygiais pagrindais. Lygybė yra vienas universaliausių ir dažniausiai taikomų teisės principų, bei kitų teisės principų, tame tarpe ir teisingumo principo, realizavimo sudėtinis elementas.

4. Teismo procese asmenų lygybės principas pasireiškia kaip šalių procesinis lygiateisiškumas. Tai – teisingo teismo proceso pirminis reikalavimas, išreiškiantis kiekvieno asmens teisę naudotis vienodomis procesinėmis teisėmis, bei teismo pareigą vienodai iš šalių reikalauti atlikti savo procesines pareigas. Lygybės principo pagalba siekiama užtikrinti teisinio santykio šalių interesų pusiausvyrą (proporciją) ir užkirsti kelią vienos šalies piktnaudžiavimui savo teisėmis.

5. Teismo ir teisėjų nepriklausomumas – vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų ir teisingumo vykdymo sąlygų – užtikrinamas įgyvendinant valdžių padalijimo principą ir teisės aktais įtvirtinant teisminės valdžios nepriklausomumo garantijų sistemą. Jų pagrindu sudaromos sąlygos užkirsti kelią bet kam kištis į teismo ar teisėjų veiksmus priimant teisingą sprendimą.

6. Lietuvos Respublikos teisės aktuose įtvirtintų teismo nepriklausomumo principo realizavimo garantijų teisinis reglamentavimas yra pakankamas ir atitinka tarptautinių teisės aktų nuostatas, tačiau atkreiptinas dėmesys į šiuo metu galiojančią teismų savivaldos institucijų formavimo tvarką, numatančią, jog visos trys teismų savivaldos institucijos sudaromos tik iš teisėjų ir tik teisminės valdžios atstovai turi teisę rinkti teismų savivaldos institucijų narius. Atsižvelgiant į tai svarstyтина galimybė Respublikos Prezidentui, įstatymų leidžiamosios ar vykdomosios valdžių subjektams teikti teisėjų kandidatūras į Teisėjų tarybos narius.

7. Teisėjo nešališkumas (procesinis nepriklausomumas) – tai vidinių teisėjo savybių visuma, padedanti teisėjui nugalėti subjektyvias nuostatas ir pasireiškianti jo išoriniu elgesiu, leidžiančiu paneigti bet kokias abejones dėl jo gebėjimo objektyviai įvertinti bylos aplinkybes. Tam, kad būtų užtikrintas teismo nešališkumas teisėjams keliami itin aukšti profesiniai ir etiniai reikalavimai, pasireiškiantys profesine kompetencija, neprikaištinga reputacija, atitinkamu elgesiu tiek vykdant savo pareigas, tiek ir ne darbo metu, viešųjų ir privačių interesų konflikto vengimu.

8. Teisingumo vykdymas neapsiriboja griežtu įstatymo raidės paisymu, tad Konstitucijos 109 straipsnio nuostata „klausant tik įstatymo“ savyje derina įstatymų laikymosi reikalavimą su būtinybe išsiaiškinti teisės normos turinį ir prasmę, įstatymų leidėjo ketinimus bei tikslus ir teisės aktus taikyti vadovaujantis teisingumo reikalavimu.

9. Teismo sprendimas – tai remiantis teisės normomis priimtas, teisėtas, teisingas ir pagrįstas baigiamasis teisingumo vykdymo aktas, kuriuo išsprendžiama byla ir pasakoma, kuri iš bylos šalių yra teisi. Teismo sprendimui keliamas juridinių sąlygų suderintos (koherentiškos) visumos reikalavimas, reiškiantis, kad visos teismo vertinamos bylos aplinkybės turi derėti tarpusavyje, nuosekliai papildyti viena kitą ir kad tarp jų būtų loginis ryšys.

10. Pasitikėjimas teismais – tai žmonių tikėjimas sąžiningu, atsakingu ir pagrįstu teisingumo įvykdymu, kaip žmogaus teisių ir laisvių apsaugos priemone. Pagrindiniai veiksniai, įtakoję pasitikėjimą teismais, yra teismo sprendimų objektyvumo garantija, teismo sprendimų veiksmingumas bei pagarba jiems. Pasitikėjimą teismais lemia ne įgyvendintas kiekvieno asmens poreikis gauti teisme sau palankų sprendimą, o visuomenės tikėjimas galimybe gauti teisme objektyvų sprendimą, atitinkantį visos visuomenės teisingumo sampratą.

11. Visuomenės pasitikėjimas teismais pirmiausia remiasi teismo veiklos suvokimu, kuris neįmanomas be išsamios ir kiekvienam prieinamos informacijos apie teismus. Žiniasklaidos ir teismų bendradarbiavimo užtikrinimas, pavyzdžiui, visuomenės informavimo priemonėse nagrinėjant geros praktikos pavyzdžius, analizuojant teismų veikloje padarytas klaidas, pagrindžiant sprendimus didelio atgarsio visuomenėje sulaukusiose bylose, padėtų visuomenei tinkamai suvokti teisingumo vykdymą ir tokiu būdu formuotų visuomenės teisinę sąmonę ir didintų pasitikėjimą teismais.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 89-2741.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
5. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas // Valstybės žinios. 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566.
6. Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios. 2003, Nr. 114-5115; 2008, Nr. 76-2998.
7. Lietuvos Respublikos moterų ir vyrų lygių galimybių įstatymas // Valstybės žinios. 1998, Nr. 112-3100.
8. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios. 1994, Nr. 46-851; 2002, Nr. 17-649.
9. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 30-827; 2005, Nr. 18-572.
10. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1996, Nr. 71-1706; 2006, Nr. 82-3254.

Tarptautinės sutartys ir kiti teisės aktai

11. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 2000, Nr. 96-3016.
12. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija // Valstybės žinios. 2006, Nr. 68-2497.
13. Visuotinė teisėjo chartija (priimta Tarptautinės teisėjų asociacijos Centrinės Tarybos 1999 m. lapkričio 17 d. Taipei (Taivanis) vykusiame susitikime) // <http://eur-lex.europa.eu/lt/treaties/dat/32007X1214/htm/C2007303LT.01000101.htm>
14. The Bangalore principles of Judicial Conduct (Hague, 2002) // <http://www.constitutionnet.org/vl/bangalore-principles-judicial-conduct-2002>
15. Basic Principles on the Independence of the Judiciary. Adopted by the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from 26 August to 6 September 1985 and endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985 // <http://www2.ohchr.org/english/law/indjudiciary.htm>
16. The Madrid Principles on the Relationship between the Media and Judicial Independence // <http://www.unhcr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/0/ba4aa28729b3df7180256775004ec1c4?Opendocument>

17. Committee of Ministers to Member States. Recommendation No. (84)5 On the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice. Strasbourg, 28 February 1984 // http://www.coe.int/t/cm/adoptedTexts_en.asp
18. Committee of Ministers to Member States. Recommendation No. R(94)12 on the independence, efficiency and role of judges and the relevance of its standards and any other international standards to current problems in these fields. Strasbourg, 23 November 2001 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp
19. Committee of Ministers to Member States. Recommendation No. R (95)5 Concerning the introduction and improvement of the functioning of appeal systems and procedures in civil and commercial cases. Strasbourg, 7 February 1995 // http://www.coe.int/t/cm/adoptedTexts_en.asp
20. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 3 of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on the principles and rules governing judges' professional conduct, in particular ethics, incompatible behaviour and impartiality. Strasbourg, 19 November 2002 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp
21. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 4 of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers of the Council of Europe on appropriate initial and in-service training for judges at national and European levels. Strasbourg, 27 November 2003 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp
22. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 6 (2004) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on fair trial within a reasonable time and judge's role in trials taking into account alternative means of dispute settlement. Strasbourg, 24 November 2004 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp
23. Consultative Council of European Judges (CCJE). Opinion No. 7 (2005) of the Consultative Council of European Judges (CCJE) to the attention of the Committee of Ministers on "justice and society" adopted by the CCJE at its 6th meeting. Strasbourg, 23-25 November 2005 // http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/ccje/textes/Avis_en.asp
24. Europos teismų tarybų tinklo (ETTT) rezoliucija dėl skaidrumo ir teisės kreiptis į teismą, priimta Bukarešte, 2009 m. gegužės 29 d. // <http://www.teismai.lt/lt/tarpt-bendr/tarpt-org-dok/ettt-dokumentai/rezoliucijos-nuomones/>

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

25. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas *dėl Seimo rinkimų įstatymo pataisų* // Valstybės žinios. 1993, Nr. 61-1166.

26. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada *dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos* // Valstybės žinios. 1995, Nr. 9-199.
27. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas *dėl Vyriausybės nutarimo teisėsaugos darbuotojų darbo apmokėjimo klausimais* // Valstybės žinios. 1995, Nr. 101-2264.
28. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 22 d. nutarimas *dėl piliečių nuosavybės teisių į gyvenamuosius namus atkūrimo* // Valstybės žinios. 1995, Nr. 106-2381.
29. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. sausio 24 d. nutarimas *dėl valstybinių įmonių turto pirminio privatizavimo* // Valstybės žinios. 1996, Nr. 9-228.
30. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas *dėl dalies Žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo* // Valstybės žinios. 1996, Nr. 20-537.
31. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. balandžio 18 d. nutarimas *dėl Komercinių bankų įstatymo* // Valstybės žinios. 1996, Nr. 36-915.
32. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas *dėl butų privatizavimo* // Valstybės žinios. 1996, Nr. 114-2643.
33. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas *dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos* // Valstybės žinios. 1996, Nr. 126-2962.
34. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas *dėl alkoholio ir tabako reklamos* // Valstybės žinios. 1997, Nr. 15-314.
35. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. gegužės 6 d. nutarimas *dėl valdininkų teisės į nuosavybę* // Valstybės žinios. 1997, Nr. 40-977.
36. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas *dėl teisės kreiptis į teismą* // Valstybės žinios. 1997, Nr. 91-2289.
37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas *dėl nepilnamečių asmenų grupės padaryto nusikaltimo* // Valstybės žinios. 1997, Nr. 104-2644.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas *dėl Baudžiamojo kodekso 105 straipsnio sankcijoje numatytos mirties bausmės* // Valstybės žinios. 1998, Nr. 109-3004.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 4 d. nutarimas *dėl SSRS valstybės saugumo komiteto kadroinių darbuotojų darbinės veiklos* // Valstybės žinios. 1999, Nr. 23-666.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d. nutarimas *dėl Muziejų įstatymo* // Valstybės žinios. 1999, Nr. 26-740.
41. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 30 d. nutarimas *dėl teisės į žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimą* // Valstybės žinios. 2000, Nr. 54-1588.

42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. vasario 12 d. nutarimas *dėl apribojimų advokatui atstovauti arba ginti teisme* // Valstybės žinios. 2001, Nr. 14-445.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas *dėl teisėjų darbo apmokėjimo įstatymo normų* // Valstybės žinios. 2001, Nr. 62-2276; atitaisymas – 2001, Nr. 86.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas *dėl farmacinės veiklos* // Valstybės žinios. 2002, Nr. 28-1003.
45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. liepos 2 d. nutarimas *dėl karių galimybės kreiptis į teismą* // Valstybės žinios. 2002, Nr. 69-2832.
46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas *dėl teisės kreiptis į teismą* // Valstybės žinios. 2004, Nr. 146-5311.
47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas *dėl valstybės tarnybos* // Valstybės žinios. 2004, Nr. 181-6709.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas *dėl organizuoto nusikalstamumo užkardymo* // Valstybės žinios. 2005, Nr. 1-7.
49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. vasario 7 d. nutarimas *dėl profesinių ligų socialinio draudimo išmokų* // Valstybės žinios. 2005, Nr. 19-623.
50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. liepos 8 d. nutarimas *dėl Lietuvos menininkų rūmų* // Valstybės žinios. 2005, Nr. 87-3274.
51. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. lapkričio 10 d. nutarimas *dėl ATPK atitikties Konstitucijai* // Valstybės žinios. 2005, Nr. 134-4819.
52. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas *dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą* // Valstybės žinios. 2006, Nr. 7-254.
53. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas *dėl Konstitucinio Teismo įgaliojimų peržiūrėti savo nutarimą ir nutraukti pradėtą teiseną, taip pat dėl teismų finansavimo peržiūrėjimo* // Valstybės žinios. 2006, Nr. 36-1292.
54. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas *dėl teisminės valdžios konstitucinės sistemos ir savivaldos, teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų, taip pat dėl teisėjų įgaliojimų pratęsimo* // Valstybės žinios. 2006, Nr. 51-1894.
55. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 12 d. nutarimas *dėl valstybės apdovanojimų ir privilegijų* // Valstybės žinios. 2006, Nr. 54-1965.
56. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas *dėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo* // Valstybės žinios. 2006, Nr. 90-3529, atitaisymas – 2006, Nr. 137.

57. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas *dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių, taip pat dėl apeliacijos* // Valstybės žinios. 2006, Nr. 102-3957, atitaisymas – 2006, Nr. 127, atitaisymas – 2006, Nr. 137.
58. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. lapkričio 27 d. nutarimas *dėl teisėjų teisės kreiptis į teismą* // Valstybės žinios. 2006, Nr. 130-4910.
59. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas *dėl teismų precedentų ir teismo nutarties kreiptis į Konstitucinį Teismą ar administracinį teismą apskundimo* // Valstybės žinios. 2007, Nr. 111-4549.
60. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas *dėl teismo galių sprendžiant dėl licencijų verstis didmenine ar mažmenine prekyba alkoholio produktais galiojimo panaikinimo* // Valstybės žinios. 2008, Nr. 10-349.
61. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. vasario 20 d. nutarimas *dėl kvalifikacinių aukštojo teisinio išsilavinimo reikalavimų asmenims, norintiems eiti teisėjo pareigas* // Valstybės žinios. 2008, Nr. 23-852.
62. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. kovo 15 d. nutarimas *dėl sankcijos - metalų laužo ir atliekų supirkimo vietos adreso išbraukimo iš licencijos – taikymo* // Valstybės žinios. 2008, Nr. 32-1114.
63. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas *dėl daikto išreikalavimo iš sąžiningo įgijėjo* // Valstybės žinios. 2008, Nr. 126-4816.
64. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. sausio 31 d. nutarimas *dėl statybos, pažeidžiančios teisės aktų reikalavimus, teisinių pasekmių* // Valstybės žinios. 2011, Nr. 14-602.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika (<http://lat.lt>):

65. 2008 m. rugsėjo 21 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos dėl *actio Pauliana*, netiesioginio ieškinio, sulaikymo teisės ir prevencinio ieškinio institutų taikymo apžvalga A-1.
66. LAT Teisėjų Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51.
67. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-271/1999.
68. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-450/2000.
69. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-552/2000.
70. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-604/2000.
71. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-182/2001.
72. LAT CBS teisėjų kolegijos 2001 m. birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-673/2001.
73. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-108/2003.
74. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187/2003.
75. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-496/2003.
76. LAT CBS teisėjų kolegijos 2003 m. balandžio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-507/2003.

77. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. kovo 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-149/2004.
78. LAT CBS teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-364/2004.
79. LAT CBS teisėjų kolegijos 2005 m. spalio 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-518/2005.
80. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-67/2006.
81. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-131/2006.
82. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2006.
83. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-525/2006.
84. LAT CBS teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-551/2006.
85. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-4/2007.
86. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-92/2007.
87. LAT CBS teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-604/2007.
88. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. sausio 31 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-3/2008.
89. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. kovo 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187/2008.
90. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-267/2008.
91. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-331/2008.
92. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-366/2008.
93. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. lapkričio 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-580/2008.
94. LAT CBS teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-631/2008.
95. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-26/2009.
96. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-211/2009.
97. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-256/2009.
98. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 28 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-288/2009.
99. LAT CBS teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-540/2009.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika (<http://www.echr.coe.int>):

100. *Ashingdane v. the United Kingdom*, application No. 8225/78, judgment of 28 May 1985.
101. *Bellet v. France*, application No. 23805/94, judgment of 4 December 1995.
102. *Bryan v. The United Kingdom*, application No. 19178/91, judgment of 22 November 1995.
103. *Brudnicka and others v. Poland*, application No. 54723/00, judgment of 3 March 2005.
104. *Cooper v. United Kingdom*, application No. 48843/99, judgment of 16 December 2003.
105. *Daktaras v. Lithuania*, application No. 42095/98, judgment of 10 October 2000.
106. *De Haes and Gijssels v. Belgium*, application No. 19983/92, judgment of 24 February 1997.
107. *Hornsby v. Greece*, application No. 18357/91, judgment of 19 March 1997.
108. *García Manibardo v. Spain*, application No. 38695/97, judgment of 15 February 2000.
109. *Golder v. the United Kingdom*, application No. 4451/70, judgment of 21 February 1975.
110. *Guérin v. France*, application No. 25201/94, judgment of 29 July 1998.

111. *Fayed v. the United Kingdom*, application No. 17101/90, judgment of 21 September 1994.
112. *Fey v. Austria*, application No. 14396/88, judgment of 24 February 1993.
113. *Findlay v. the United Kingdom*, application No. 22107/93, judgment of 25 February 1997.
114. *Langborger v. Sweden*, application No. 11179/84, judgment of 22 June 1989.
115. *Lithgow and Others v. the United Kingdom*, judgment of 8 July 1986.
116. *Nideröst-Huber v. Switzerland*, application No. 18990/91, judgment of 18 February 1997.
117. *Piersack v. Belgium*, application No. 8692/79, judgment of 1 October 1982.
118. *Prager and Oberschlick v. Austria*, application No. 15974/90, judgment of 26 April 1995.
119. *Procola v. Liuxembourg*, application No. 14570/89, judgment of 28 September 1995.
120. *Stratis Andreadis v. Greece*, application No. 13427/87, judgment of 9 December 1994.
121. *Torija v. Spain*, application No. 18390/91, judgment of 9 December 1994.
122. *Van de Hurk v. the Netherlands*, application No. 16034/90, judgment of 19 April 1994.

Specialioji literatūra:

123. Abramavičius A. *Asmenų lygiateisiškumo principo interpretavimas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje* // *Jurisprudencija*, 2006, T.12(90).
124. Alexy R. *Teisinio argumentavimo teorija. Mokymas apie racionalų diskursą, arba Teisinio pagrindimo teorija*. Vilnius, 2005.
125. Aristotelis. *Rinktiniai raštai*. Vilnius, 1990.
126. Arlauskas S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011.
127. Arlauskas S. *Tautos suverenitetas ir vientisos valdžios sistema parlamentinėje demokratijoje* // *Jurisprudencija*, 2002, Nr. 26(18).
128. Arlauskas S. *Teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principų taikymas turtinių teisinių santykių srityje* // Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis: tarptautinės mokslinės praktinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2008.
129. Arlauskas S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: MRU, 2004.
130. Barak A. *Teismo diskrecijos prigimtis ir jos reikšmė vykdant teisingumą* // *Justitia*, 2005, Nr. 3(57).
131. Barry B. *Teisingumos teorijos. I tomas. Socialinio teisingumo traktatas*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
132. Baublys G. *Teismo sprendimas kaip teisingumo aktas*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2001. P. 49-50.
133. Baublys L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius, 2005.
134. Bieliauskaitė J. *Šiuolaikinė socialinės teisinės valstybės samprata*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Vilnius: MRU, 2011.

135. Birmontienė T. *Šiuolaikinės žmogaus teisių konstitucinės doktrinos tendencijos* // Konstitucinė jurisprudencija, 2007, Nr. 1(5).
136. Clayton R., Tomlison H. *The Law of Human Rights*. Oxford University Press, 2000.
137. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Vilnius, 2000.
138. Driukas A. Valančius V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. T 1. Vadovėlis. Vilnius, 2005.
139. Dworkin R. *Rimtas požiūris į teises*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004.
140. Dworkin R. *Teisės imperija*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005.
141. Halder A. *Filosofijos žodynas*. Alma littera, 2002.
142. Hart H. L. A. *Teisės samprata*. Vilnius: Pradai, 1997.
143. Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. I tomas. Taisyklės ir tvarka. Naujas liberalių teisingumo ir politinės ekonomijos principų išdėstymas*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
144. Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. II tomas. Socialinio teisingumo mirażas*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
145. Hayek F. A. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė. III tomas. Laisvosios visuomenės politinė tvarka*. Vilnius, Eugrimas, 1999.
146. Hegel G. W. F. *Teisės filosofijos apmatai*. Vilnius: Mintis, 2000.
147. Hobbes T. *Leviatanas*. Vilnius, 1999.
148. Goda G. *Teisėjo nepriklausomumas ir atsakomybė* // Teisminės valdžios problemos Lietuvoje: konferencijos medžiaga. Vilnius, 1996.
149. Jarašiūnas E. *Asmenų lygybės principas, kaip teisės aktų konstitucingumo matas, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktrinoje* // Jurisprudencija, 2004, Nr. 52(44).
150. Jarašiūnas E. *Konstitucijos 18 straipsnio komentaras* // Teisės problemos, 1999, Nr. 1-2.
151. Jekenaitė L. *Teisinio ir moralinio diskursų antitezė* // Jurisprudencija, 2006, Nr. 9(87).
152. Kelsen H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
153. Kuconis P. Nekrošius V. *Teisėsaugos institucijos*. Vilnius: Justitia, 2000.
154. Kūris E. *Valdžių padalijimo principas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje* // Konstituciniai valdžių sandaros principai: tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2008.
155. Kūris P. *Lietuva ir Europos žmogaus teisių teismas* // Justitia, 1996, Nr. 3.
156. Leonas P. *Raštai II tomas. Teisės enciklopedijos paskaitos*. Vilnius, 2005.
157. Leonas P. *Raštai, III tomas*. Vilnius, 2005.
158. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. T 1. Teisinės informacijos centras. Vilnius, 2003.
159. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos*. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001.

160. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė. I dalis.* Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2003.
161. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis.* Vilnius: Justitia, 2004.
162. *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II ir III dalys.* Vilnius: Justitia, 2005.
163. *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis.* Vilnius, 2000.
164. Ллойд Д. *Идея права.* Книгодел, Москва, 2004.
165. Locke J. *Esė apie pilietinę valdžią (Antras traktatas apie valdžią).* Vilnius: Mintis, 1992.
166. Mikelėnas V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai.* Vilnius, 1995.
167. Mikelėnas V. Pareiga motyvuoti teismo sprendimus – viena iš asmens konstitucinės teisės į teisminę gynybą garantijų. Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija. Vilnius, 2006.
168. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai.* Vilnius: Justitia, 1999.
169. Montesquieu Ch. *Apie įstatymų dvasią.* Vilnius: Mintis, 2004.
170. Nekrošius V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės.* Vilnius, 2002.
171. Ovey C. and White Robin C. A. *European Convention on Human Rights. Third edition.* Oxford University Press, 2002.
172. Pakalniškis V. *Dėl teisminės valdžios šaltinio ir jos veiksmingumo // Konstitucija, žmogus, valstybė: konferencijos medžiaga.* Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998.
173. Rawls J. *Politinis liberalizmas.* Vilnius: Eugrimas, 2002.
174. Safjan M. *Tarp demokratijos ir teisėjų valdžios: atspindžiai konstitucijoje ir konstitucinių teismų vaidmuo // Konstitucinė jurisprudencija, 2006, Nr. 4.*
175. Štarienė L. *Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją.* Vilnius, 2010.
176. Šumskas A. *Kai kurios teismų problemos ir jų atspindys visuomenės informavimo priemonėse // Teisminė valdžia ir visuomenė: 1999 m. gegužės 19 d. konferencijos medžiaga.* Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999.
177. Vaičaitis V. A. *Teisingumo samprata ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas // Konstitucinė jurisprudencija, 2009, Nr. 1(13).*
178. Vaišvila A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje.* Vilnius: Litimo, 2000.
179. Vaišvila A. *Teisės teorija.* Vilnius: Justitia, 2000.
180. Vaišvila A. *Teisingumas: jo formos ir socialinė reikšmė (metodologinis aspektas) // Jurisprudencija, 2002, Nr. 24(16).*
181. Vaitkevičiūtė V. *Tarptautinių žodžių žodynas.* Vilnius: Žodynas, 2001
182. Valančius V. *Ar teismas gali patikti visiems? // Teisminė valdžia ir visuomenė: 1999 m. gegužės 19 d. konferencijos medžiaga.* Lietuvos žmogaus teisių teismas, 1999.

183. Valančius V. *Kai kurie civilinių teisių gynimo mechanizmo atspindžiai Lietuvos teisėje XXI amžiuje* // Jurisprudencija, 2007, Nr. 12(102).
184. Valančius V. *Kai kurie naujojo civilinio proceso kodekso bruožai* // Jurisprudencija, 2002, Nr. 28(20).
185. Valančius V. *Profesinis teisėjų švietimas* // Justitia, 1996, Nr. 5(5).
186. Vėlyvis S. Abromavičienė G. *Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos* // Jurisprudencija, 2006, Nr. 2(80).

Kiti šaltiniai

187. 2010 m. birželio 12 d. veidas.lt interviu su prof. dr. E. Jarašiūnu: teisingumas yra prasmingas, jeigu juo pasitikima // <http://www.veidas.lt/teisingumas-yra-prasmingas-jei-juo-pasitikima> (žiūrėta 2012-01-12).
188. Andriulis V. ir kt. Studija dėl tarėjų instituto Lietuvos Respublikoje įsteigimo tikslingumo ir galimybių. Vilnius: Teisės institutas, 2004 // www3.lrs.lt/owa-bin/owarepl/inter/owa/U0125360.doc (žiūrėta 2011-05-13).
189. Arlauskas S. Prigimtinės teisės samprata // http://saularl.home.mruni.eu/?page_id=3 (žiūrėta 2012-02-29).
190. Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodeksas, patvirtintas visuotinio teisėjų susirinkimo 2006 m. birželio 28 d. sprendimu Nr. 12 P-8 // <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-savivalda-teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/teismu-savivalda-teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija-apie/> (žiūrėta 2012-01-15).
191. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas // <http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=381&tid=329> (žiūrėta 2012-03-05).
192. Namavičius Z., Stačiokas St. Viešųjų ir privačių interesų derinimas – darnios civilinės visuomenės ir teisinės valstybės principas // www.lrkt.lt/PKonferencijose/15.pdf (žiūrėta 2012-01-30).
193. Žmogaus teisių padėties visuomenės akimis 2006, 2008 ir 2010 metų rezultatai // <http://www.hrmi.lt/tyrimai/visuomenes-nuomones-apklausa> (žiūrėta 2012-01-17).

SANTRAUKA

Teisingumas teismų praktikoje. Teisine prasme teisingumas – tai pamatinis demokratinės visuomenės principas, kurio įsiviešpatavimo teisinėje sistemoje siekiama specialiomis – teisinėmis priemonėmis. Viena iš tokių priemonių – socialinių konfliktų sprendimas remiantis teise ir tokiu būdu sureguliuojant konkrečius tam tikroje situacijoje susiklostančius visuomeninius santykius. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje. Tai, kad išsprendęs teisinį ginčą, teismas priimtų teisingą sprendimą yra reikšminga tiek kiekvienam asmeniui atskirai, tiek ir visai visuomenei. Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą – viena iš pamatinių teisių ir yra kitų žmogaus teisių apsaugos garantas. Šio magistro baigiamojo darbo temos aktualumą sąlygoja tai, kad šiuo metu Lietuvos visuomenėje plačiai diskutuojama dėl teismų gebėjimo vykdyti pagrindinę savo funkciją – įgyvendinti teisingumą: keliamas pasitikėjimo teismais klausimas, pasitaikė kitų valdžių subjektų kišimosi į teismų veiklą apraiškų, apie vykstančius teisinius procesus plačiai diskutuojama viešojoje erdvėje, kartais nepagrįstai plečiamos kritikos ribos teisminės valdžios atžvilgiu, o patys teisėjai vis dažniau suvokiami kaip priklausomi ir įtakojami politikų.

Šio darbo tikslas yra teisinės literatūros ir teismų praktikos analizės derinimas siekiant kompleksiskai išanalizuoti teisingumo principo, kaip objektyvaus teismo sprendimo priėmimo prielaidas ir pateikti jų sampratą.

Teisingumą, kaip teismų veiklos pamatinį principą, šiame darbe siekiama visapusiškai atskleisti ir tuo tikslu darbas pradedamas lygybės reikalavimo, kaip integralaus teisingumo principo elemento, analize bei aptariamos teisės į teismą įgyvendinimo sąlygos. Darbe analizuojamas institucinio teismo ir teisėjų nepriklausomumo principas, kaip garantijų, sudarančių sąlygas teisingo sprendimo priėmimui, visuma, bei teisėjų nešališkumo reikalavimas ir jo įgyvendinimo problema, aptariamos teisingo teismo sprendimo priėmimo prielaidos: diskutuojama dėl teismų klausymo tik įstatymo principo turinio, analizuojama teismo diskrecijos teisė, aptariami protingumo bei proporcingumo principai ir jų taikymas priimant sprendimus, taip pat apžvelgiami reikalavimai, keliami teismo sprendimui. Darbas baigiamas teismo nepriklausomumo ir visuomenės teisės gauti informaciją priešpriešos bei pasitikėjimo/nepasitikėjimo teismais prielaidų analize.

Pagrindinės sąvokos: teisingumas, lygybė, teisė į teismą, institucinis nepriklausomumas, nešališkumas, teisėtumas, pasitikėjimas teismais.

SUMMARY

Justice in case law. Justice, in its legal sense, is a fundamental principle of democratic society, and its dominance in the legal system is pursued by using special, that is legal, instruments. One of such instruments constitutes solving social conflicts on the basis of law, thus settling particular social relations arising in a particular situation. Constitution of the Republic of Lithuania, article 109, part 1, specifies that in the Republic of Lithuania, justice is administered only by courts. Administration of justice is a function of courts, defining the place of this authority within the system of all state authorities. Solving a legal dispute and rendering a fair decision is significant both for each person individually, and for the whole society. Right to a fair hearing is a fundamental right, guaranteeing the protection of other human rights. The relevance of the theme for this master's thesis is highlighted by the fact that many discussions are currently going on among the Lithuanian public regarding judiciary's ability to perform its main function – administration of justice. Some question how reliable the courts are, there were also signs of other authorities' interference in the judiciary, ongoing trials are widely discussed in the public, criticizing the judicial authorities sometimes unfairly reaches beyond proper limits, and the judges themselves are increasingly seen as dependent and influenced by politicians.

The aim of this work is to compare legal literature with the case law analysis, in order to perform complex analysis of the principle of justice, which lays the foundation for the court to render an objective decision, and to present their conception.

This work strives to present a thorough demonstration of justice as a fundamental principle of the judiciary, and therefore the work starts with analyzing the requirement of equality, which is an integral element of the principle of justice, also the terms of implementing the right to hearing are discussed. The work analyzes the principles of the institutional court and of the independence of judges, as the entirety of guarantees facilitating fair decision making, as well as the requirement of impartiality of judges and the problem of its implementation. It also discusses the prerequisites for fair court decision making: the content of the principle, requiring that courts would obey only law is discussed, judiciary's discretion right is analyzed, principles of reasonableness and proportionality and their application in decision-making are discussed, and also an overview of the requirements for a judicial decision is presented. At the end of the paper, the confronting concepts of courts' independence and community's right to receive information are analyzed, and also the prerequisites for trust or distrust in courts are examined.

Key concepts: justice, equality, right to hearing, institutional independence, impartiality, legitimacy, trust in the courts.